

IŠTVERMINGAS TIKĖJIMO LIUDYTOJAS
ARKIVYSKUPAS
TEOFILIUS MATULIONIS

IŠTVERMINGAS TIKĖJIMO LIUDYTOJAS
ARKIVYSKUPAS
TEOFILIUS MATULIONIS

Parengė
Arūnas Streikus ir
mons. Algirdas Jurevičius

Lietuvių katalikų mokslo akademija
Vilnius, 2017

Knyga išleista Kaišiadorių vyskupijos lėšomis

Redagavo

ses. Rima Malickaitė CC

Viršelio dailininkė

Dainė Galinienė

Maketavo

Violeta Boskaitė

© Algirdas Jurevičius, Zdzisław Józef Kijas OFM Conv., Arūnas Streikus,
Roma Zajančkauskienė, kun. Mindaugas Sabonis, 2017

© Lietuvių katalikų mokslo akademija, 2017

ISBN 978-9986-592-85-3

TURINYS

MONS. ALGIRDAS JUREVIČIUS. <i>Pratarmė</i>	7
ZDZISŁAW JÓZEF KIJAS OFM Conv. Kankinystė	11
ARŪNAS STREIKUS. Istoriniai arkivyskupo Teofiliaus Matulionio gyvenimo ir kankinystės kontekstai . . .	57
ROMA ZAJANČKAUSKIENĖ. Dievo žmogus – arkivyskupas Teofilius Matulionis	87
KUN. MINDAUGAS SABONIS. Bažnytinė teisė, šventųjų skelbimo procesai ir Teofiliaus Matulionio kankinystė	127
<i>Svarbiausios arkivyskupo Teofiliaus Matulionio gyvenimo datos</i>	152
<i>Asmenvardžių rodyklė</i>	155

PRATARMĖ

Tarp daugelio tvirtų XX a. tikėjimo liudytojų „ypatingai ryškia šviesa spindi mūsų arkivyskupas Teofilius Matulionis“, – tokius maldos žodžius dažnai kartojo Kaišiadorių vyskupijos tikintieji, melddami malonės turėti Dievo tarną arkivysk. Matulionį Bažnyčios palaimintųjų bei šventųjų gretose. Pagaliau šis Dievo tautos troškimas išsipildė ir Bažnyčia pripažino arkivysk. Teofiliaus kankinystę bei skelbia ją Palaimintuoju.

Šis Bažnyčios žingsnis yra didžiulis palankumo ženklas visiems sovietinio režimo kankiniams bei tremtiniams ir kartu žinia, jog dėl krikščioniškojo tikėjimo patirti persekiojimai ir pažeminimai turi savo dvasinę prasmę, kurios negalima apriboti vienu laikotarpiu, tarsi tai mums būtų jau nebeaktualu. Patirti persekiojimai dėl tikėjimo ir dėl krikščioniškos pasaulėžiūros suformuotų vertybinių įsitikinimų parodo, jog sovietinė ideologija krikščionybę matė kaip didžiausią sau pavojų. Dėl to buvo skiriama daug dėmesio ir lėšų kovojant prieš tuos, kurių nuostatos neatitiko oficialios sovietinės linijos. Pirmieji persekiojamųjų gretose atsidurdavo dvasininkai, mokslininkai, mokytojai... Prisitaikėliai kažkaip praslysdavo, o tvirtos ir principingos asmenybės patirdavo įvairių represijų.

Keletą epochų apimantis arkivysk. Teofiliaus gyvenimas atskleidžia krikščioniškiems įsitikinimams ištikimos asmenybės dramą. Gimęs 1873 m. Alantos parapijoje jis patyrė carinės Rusijos represijas prieš lietuviybę, bet lietuvišką kultūrą puoselėjanti šeima įskiepijo meilę lietuvių kalbai bei kultūrai. Besimokydamas Daugpilio gimnazijoje jis pažino rusų (mokoma buvo rusų kalba), latvių bei lenkų kultūras. Čia subrendo jo pašaukimas kunigyste, kurios jaunasis Teofilius siekė Peterburgo kunigų seminarijoje. 1900 m. pašventintas kunigu jis buvo paskirtas sielovadinei tarnystei Latvi-

joje, o nuo 1910 m. darbavosi Peterburge. Čia jį 1917 m. užklupo Spalio revoliucija, atvėrusi kelią nenusakomoms žmonių kančioms ir Bažnyčios persekiojimams. Ši patirtis neaplenkė ir uoliojo kunigo Teofiliaus, kuris 1923–1925 m. buvo įkalintas Maskvos kalėjime, bet po to vėl grįžo pas savo parapijiečius į Peterburgą.

Nepaprastai svarbūs kun. Teofiliiui buvo 1929 metai: Apaštalu Sosto sprendimu vysk. Antonijus Maleckis jį slapta išventino vyskupu ir savo įpėdiniu Leningrado apaštaliniam vikariatui. Tais pačiais metais jis buvo vėl įkalintas ir nusiųstas į Solovkas. Kančių ir pažeminimų grandinė atrodė būsianti baigta 1933 m., kai Nepriklausoma Lietuva ir Sovietų Rusija apsikeitė kaliniais. Tarp Rusijos išduodamų kalinių – ir vysk. Matulionis. Atsidūręs laisvame pasaulyje vysk. Teofilius deda daug pastangų, kad vėl galėtų grįžti pas savo ganomuosius į Rusiją. Šito siekdamas, jis aplanko pop. Pijų XI, organizuoja misionierius Rusijai, bet jo pastangos neduoda laukiamų rezultatų. Prasidėjęs Antrasis pasaulinis karas ir sovietų okupacija atskleidžia vysk. Teofiliaus (nuo 1943 m. Kaišiadorių vyskupo) drąsą ginant jaunimą nuo fizinės bei moralinės prievartos, aiškiai pasisakant už sąžinės ir tikėjimo laisvę nesibaiminant jokių represijų ar kalinimo.

Tvirta ir autoritetinga vyskupo laikysena nepraslysta nepastebėta. 1946 m. vysk. Teofilius areštuojamas ir įkalinamas Vladimiro kalėjime. Net atlikus bausmę jam visai trukdoma grįžti į Lietuvą, tačiau dėl daugelio artimųjų pastangų tai pavyksta 1956 m. Vysk. Teofilius apsigyvena Birštono klebonijoje. Būtent čia 1957 m. gruodžio 25 d. jis slapta konsekruoja vyskupu kan. Vincentą Sladkevičių ir vėl užsitraukia sovietinės valdžios nemalonę. Dėl šio įvykio vysk. Teofilius 1958 m. buvo priverstinai apgyvendintas Šeduvoje, kur buvo akylai stebimas ir sekamas iki pat mirties (1962 m. rugpjūčio 20 d.).

Pasirinkęs įpėdiniu kan. Vincentą Sladkevičių ir be sovietų valdžios leidimo slapta jį pašventinęs vyskupu, Teofilius padovanojo Lietuvai dar vieną tvirtą ir dvasinę kryptį rodančią asmenybę, turėjusią nepaprastai didelės reikšmės dvasiniam Lietuvos atgimimui.

Tad drąsiai galime teigti, jog prie šiandieninės Lietuvos valstybės kūrimo ir Katalikų Bažnyčios Lietuvoje krypties nepaprastai daug prisidėjo ir arkivysk. Matulionis.

Šioje knygoje yra sujungtos keleto autorių pastangos atskleisti turtingą arkivyskupo Teofiliaus Matulionio asmenybę. Visų pirma pristatomas tėvo Zdzisława Kijaso OFM Conv straipsnis apie kankinystės sampratą Bažnyčioje. Tėvas Kijas puikiai žino arkivysk. Teofiliaus gyvenimą, nes Šventųjų skelbimo kongregacijos buvo paskirtas Matulionio beatifikacijos bylos reliatoriumi. Jo straipsnyje ne tik atsiskleidžia arkivysk. Teofiliaus tikėjimo liudijimo iki pat aukščiausio taško – kankinystės – gelmė, bet ir pristatoma krikščioniškos kankinystės esmė, – kankiniais padaro ne nukankinimas, bet jo priežastis. Kankinys miršta Bažnyčioje ir už Bažnyčios tikėjimą. Jis nemiršta už ideologiją ar teisingas vertybes, bet už Jėzaus Kristaus asmenį, gyvenantį Bažnyčioje. Jo gyvas buvimas yra krikščionybės fakto esmė.

Dr. Arūnas Streikus savo straipsnyje išsamiai pristato komplikuotą istorinį kontekstą, kuriame teko gyventi ir veikti vysk. Matulioniui. Patyręs visus 1917 m. bolševikinės Spalio revoliucijos Peterburge baisumus, vysk. Matulionis tapo savotišku ekspertu, galinčiu patarti, kaip Lietuvos dvasininkams dera elgtis tiesiogiai susidūrus su sovietų antireligine politika. Straipsnio autorius atskleidė didžiulį arkivysk. Matulionio autoritetą, kuris trukdė sovietiniam režimui įgyvendinti Lietuvoje savo planus (skirti režimui palankius vyskupus, sukurti tautinę Bažnyčią ir t. t.). Tad nenuostabu, kad sovietai nuolat ieškojo būdų, kaip galėtų susidoroti su už savo kaimenę gyvybę guldyti pasiruošusiu ganytoju. Streikus, remdamasis istoriniais dokumentais, nagrinėja ir galimo Matulionio nužudymo versiją, palikdamas joje didžiulį klausuką, nors straipsnyje svarstomi netiesioginiai įrodymai, pagrindžiantys nenatūralios vyskupo mirties galimybę.

Dr. Romos Zajančkauskienės straipsnyje atskleidžiamas arkivysk. Matulionio dvasingumas, motyvuojantis jį nuosekliai ir tvirtai

laikytis krikščioniškojo tikėjimo. Autorė remiasi ganytojiniais laiškais, amžininkų liudijimais, paties Teofiliaus rašytais laiškais artimiesiems bei arkivyskupo atliktais darbais, kurie atskleidžia gilų maldos gyvenimą ir valios tvirtybę. Straipsnyje parodomos pagrindinės arkivyskupo dvasingumą sudarančios linijos: meilė Išganytojui Kristui, pamaldumas Švč. Jėzaus Širdžiai, pagarbos Eucharistijai svarba, klusnumas Dievo valiai, dieviškojo gailėstin-gumo atradimas, pamaldumas Švč. Marijos Širdžiai ir begalinė net ir persekiotojus apimanti artimo meilė.

Beatifikacijos bylos postulatorius kun. dr. Mindaugas Sabonis savo straipsnyje teisininko žvilgsniu nagrinėja teisės ir šventumo Bažnyčioje suderinamumą. Skelbimo palaimintuoju ar šventuoju procesas turi griežtai reglamentuotą teisinę išraišką. Autorius trumpai apžvelgia kanonizacijos procesų raidą istorijoje ir iš Matulionio beatifikacijos bylos pateikia svarbiausius akcentus, kurie turėjo lemiamos reikšmės Matulionio kankinystės bylai. Beatifikacijos ir kanonizacijos bylos nėra vien sausos juridinio ar istorinio pobūdžio procedūros, bet ypatingu būdu susilieja su atgamtine ir teologine sfera. Pasak autoriaus, nuožmiu rasinės diskriminacijos, etninio ir religinio persekiojimo, žiauraus genocido laikotarpiu Matulionis iškylo kaip ryškus teisingumo ir meilės pavyzdys, drąsiai pasisakantis prieš nekaltų žmonių įkalinimą ir žudymus, ideologinę diskriminaciją ir žmogiškosios bei dieviškosios teisės nepaisymą. Taip jis tapo teisingumo, žmogiškojo orumo ir krikščioniškojo tikėjimo gynėjo simboliu.

Šios knygos puslapiuose įvairiopa atskleista arkivysk. Matulionio asmenybė tepaskatina skaitytoją toliau ieškoti ir gilintis, nes, pasak knygos bendraautorės Zajančkauskienės, Matulionio „kankinystės kelias atskleidžia, kad gyventi dieviškosiomis dorybėmis – tai ne priklausyti sustingusiai tikrovei, o nuolat judėti, keliauti, kopti Dievop, bręsti“.

Tad judėkime, keliaukime, kopkime ir brėškime užtariant pal. Teofilium!

MONS. ALGIRDAS JUREVIČIUS

ZDZISŁAW JÓZEF KIJAS OFM Conv
Šventųjų skelbimo kongregacija

KANKINYSTĖ

I VADAS

Pirma ir autentiškiausia kanonizuota šventumo forma buvo kankinystė¹. Senosios bažnytinės tradicijos ji traktuojama kaip labiausiai deranti ir aukščiausia kūrinio pasiekiamą meilės Dievui išraišką, tobulumo viršūnę ir karūną. Būtent dėl to, kalbėdamas apie šventumo hierarchiją, pvz., Origenas po apaštalu mini kankinius, nes jie „turi didesnę Kristaus pažinimo meilę“². Savo veikale „Paragininimas kankinystei“ Origenas kankinį prilygina apaštalui³. Panašiai nuo pat pradžių kankinystę suprato ir daugelis kitų krikščionių rašytojų: Kristus yra kankinyje ne tik tuo metu, kai šis atiduoda gyvybę, bet ir po jo mirties: „Christus in martyre est“⁴. Būtent dėl to Kristaus gailestingumo galia yra pačiame kankinyje. Tai pirmasis stebuklas pirmine šio žodžio reikšme – *semajon*, išganingosios Dievo galios ženklas, veikiantis kankinyje. Tertulijonas šitaip rašo:

Ir štai tu išlieji šią galią ant savo kankinių: vos tik kuris laisvai pasirinko dėvėti grandines, dar lengvas naujam įkalinimui, tuojau ištvirkėliai jį apsupa ir pasidavėliai nori padėti, iš visų pusių girdisi maldavimai ir

¹ Plg. *Lumen gentium*, 42.

² Origene, *Homiliae in Numeros*, 10, 2 (VII, 71, 15 ir t.); II, 3 (82, 7 ir t.); *Idem, Commentarium in Ioannem*, 6, 55, 284.

³ Origene, *Exhortatio ad martyrium*, 34 (30, 10–13).

⁴ Tertulliano, *De Pudicitia*, 22; P.L. 2, 1026–1027.

nedorėlių liejasi ašaros, ir niekas nesistengia išvengti kalėjimo labiau nei tie, kurie prarado teisę įeiti į Bažnyčią.⁵

Pirmapradiškai terminas *martyr* buvo vartojamas kalbant išimtinai apie apaštalus, kaip apie Jėzaus Kristaus gyvenimo, mokymo ir ypač mirties bei prisikėlimo liudytojus. Ši samprata pakito maždaug II a. viduryje, kai šiuo vardu buvo pradėti vadinti krikščionys, dėl tikėjimo nuteisti myriop, nors pastarieji ir nebuvo Kristaus gyvenimo ir mirties tiesioginiai liudytojai. Krikščioniška „liudytojo“ samprata sėmėsi įkvėpimo iš žydiškos kankinystės teologijos ir filosofinės tradicijos, šitaip išryškindama du svarbius elementus: *liudijimą veiksmu* (kančia ir mirtis dėl tikėjimo) ir *liudijimą žodžiu* (tikėjimo ir Kristaus mokymo išpažinimas). Liudytojas yra pašauktas liudyti pažinimą tiesos, kitiems neprieinamos realybės, kurią jis skelbia žodžiais ir darbais. Pastarieji jo išdėstomai doktrinai suteikia vertę, pagrindžia jos tikėtinumą.

Žodžių ir darbų atitikimas rodo, kad aistras valdo protas, kad išmintis ir laisvė nepriklauso nuo materialių gėrių, o neatitikimas (žodžių ir darbų) išpažįstamą mokymą padaro bevertį. Tikrasis liudytojas yra Dievo ir žmogaus pasaulių tarpininkas, dvasinis mokytojas ir gydytojas, jo elgesys gali būti pažinimo šaltinis ir patvirtinti jo mokymo teisingumą. Taip mąstė pirmieji krikščionys: atskirų filosofų požiūrių skirtumai neveda į pažinimo tikrumą, todėl jų doktrina, kitaip negu krikščionių tikėjimas, negali atskleisti tikrosios tiesos ir vertybių. Visai kas kita yra krikščionių elgesys, patvirtinantis skelbimo autentiškumą, ir kankinystė čia – svarbiausias veiksmas. Būtent tuo krikščionis parodo, kad myli gyvenimą, kuris neapsiriboja materialiu pasauliu, kad yra pasiruošęs paaukoti savo žemiškąją egzistenciją dėl Dievo, amžinojo gyvenimo davėjo ir

⁵ „At tu iam et in martyres tuos effundis hanc potestatem, ut quisque ex consensione vincula induit adhuc mollia, in novo custodire nomine, statim ambiunt moechi, statim adeunt fornicatores, aim preces circumsonat, iam lacrymae circumstagnant maculati cuiusque; nec ulli magis carceris redimunt, quam qui Ecclesiam perdiderunt.“ *Ibid.*

Viešpaties. „Dievo meilės žmogui Evangelija, asmens orumo Evangelija ir gyvybės Evangelija – tai viena, nedaloma Evangelija,“ – rašo Jonas Paulius II enciklikoje „Evangelium vitae“⁶. Gyvenimas tiesiogiai susijęs su Dievo meilės slėpiniu, kuriame glūdi jo šaltinis ir pilnutinis išsipildymas.

Žiūrėkite, kokia meile apdovanojo mus Tėvas:
mes vadinamės Dievo vaikai – ir esame! [...]
Mylimieji, mes dabar esame Dievo vaikai,
bet dar nepasirodė, kas būsime.
Mes žinome, kad kai pasirodys, būsime panašūs į jį,
nes matysime jį tokį, koks jis yra. (1 Jn 3, 1–2)

Nuo senųjų iki pat šių laikų kankinystė vertinama kontroversiškai. Istorikai kankinystės fenomeną priskiria šlovės troškimui arba leidžia suprasti, kad kankiniai dažnai elgdavosi kaip žmonės „aptemusiu protu“. Daugelis jų pareiškėdavo: „noriu mirti, nes esu krikščionis“. Pasitaisydavo, kad ištiesos krikščionių grupės linkdavo į kankinystę, norėdamos paaukoti savo gyvybę dėl tikėjimo ir meilės Kristui. Tokiame kontekste natūraliai kilo sunkumų nustatant, kurioje situacijoje kalbama apie tikrą kankinystę, o kurioje – apie paprasčiausią savižudybę. Panašus klausimas kyla ir kalbant apie vadinamuosius *lapsi*, t. y. tuos, kurie bėgo nuo kankinystės. Bažnyčia šią problemą nuo seno gerai žino, dėl to, griežtai priešindamasi kankinystės parodijoms, labai atsargiai vertina kankinius. Juolab kad pasirodymuose (Romos imperijoje buvo pastatytas 71 amfiteatras) dalyvaudavo ne tik krikščionys, bet ir kiti nuteistieji. Pavyzdžiui, žiūrovų malonumui karo belaisviai buvo išmetami žvėrimis sudraskyti. Be to, ir patys romiečiai į kankinius žiūrėjo skeptiškai. Kita vertus, krikščionių liudijimas per kankinystę labai lengvai išsklaido šį negatyvų požiūrį ir egzistencinę, ir religinę plotmę. Kankinystės liudijimas išreiškia religinį tikėjimą,

⁶ Žr. http://www.lcn.lt/b_dokumentai/enciklikos/evangelium-vitae.html, nr. 2.

sujungiantį tikrovės apmąstymą ir Kristaus darbą, per gyvenimo, mirties ir prisikėlimo paslaptį užtikrinantį dangiškąjį džiaugsmą tikintiesiems.

TERMINO „KANKINYS“ REIKŠMĖ

Terminas „kankinys/kankinystė“ kyla iš graikiško žodžio *martys* (μάρτυς), kuris reiškia „liudytoją“ ir yra juridinės kilmės. *Martys* buvo tas žmogus, teismo proceso metu teisėjų akivaizdoje liudijęs tiesą, kurią buvo asmeniškai patyręs, matęs faktus savo akimis. Klasikinės Graikijos laikais terminas buvo analogiškai taikomas kalbant apie tą, kuris liudija tiesą ir skelbia savo gyvenimo pagrindinius principus⁷. Taigi nebuvo jokio tiesioginio ryšio su kraujo praliejimu, bet su tuo, kas buvo liudijama, t. y. tiesa, jos tvirtybe, kuri įgalino stoti net tokio reiklaus ieškovo kaip tribunolas akivaizdon. Šis termino apibūdinimas leidžia geriau suprasti ir tikrąją jo reikšmę, kuria šis vartojamas ir krikščionių aplinkoje. Laipsniškai tokia termino „kankinys“ ir „kankinystė“ koncepcija perimama tikėjimo vienatiniu Dievu ir paskui Jėzumi Kristumi, kol galiausiai tampa tokia, kokią turime šiandien: tiesos liudijimas, net jeigu tai sukelia sunkumų. Turimas galvoje svarbus, lemtingas liudijimas, galintis pakeisti istoriją, kaip kad nutinka teismo salėje būtent tada, kai liudytojo parodymai nušviečia įvykius ir tai lemia sprendimą⁸.

SAMPRATOS TIKSLINIMAS

Kankinystės samprata, kurios šiandien laikosi Šventųjų skelbimo kongregacija, yra ilgos istorinės raidos ir tokių pat ilgų teologinių

⁷ Žr. Johannes Baptist Bauer, *Dizionario di Teologia Biblica*, Morcelliana, Brescia, 1965, (žodis: *Testimonianza*), p. 1434–1451; *Dizionario Enciclopedico di Spiritualità* 2, ed. Ermanno Ancilli, Roma: Città Nuova, 1995, (žodis: *Martire*), p. 1518–1525.

⁸ Žr. Cristina Demezzi, *Amare per dutamente*, Amazon, p. 10–31.

apmąstymų rezultatas, kurio pagrindas – šv. Augustino sentencija *martyres non facit poena sed causa*⁹. Terminas „causa“ turi būti suprantamas ne tik kaip atoveiksmį sukeltanti priežastis, t. y. persekiojimas, bet ir kaip galutinis tikslas ir aukai (tikėjimas), ir persekiotojui (neapykanta tikėjimui). Iki XIII a. kankinystės samprata nebuvo labai gilinama. Kai kas tvirtina, kad šv. Tomas pirmasis sistemingai analizavo kankinystę savo *S. Th.* 124 II^a II^{ac}.

Akviniėtis glaudžiai susieja kankinystę su tvirtumu, suponuodamas, kad šis aktas kyla iš minėtos dorybės. Kankinystė interpretuojama dviem būdais: pirma, kaip tam tikra dvasios jėga, kuri per tvirtumo dorybę patenka į pagrindinių dorybių sferą; antra – kaip jėga, įgalinanti pakęsti ir nugalėti patirtis, kuriose išlaikyti tvirtybę yra sunkiau. Taigi pagrindinė tvirtybės užduotis yra panaikinti kliūtis, kurios valiai trukdo klausyti proto. Visų pirma, tvirtumas padeda suvaldyti baimę, t. y. padeda rasti jėgų elgtis vyriškai ir teikia jėgų palaikyti valią, kad ši leistųsi vadovaujama proto, nepaisant fizinio pavojaus ir stipraus priešiško, taip pat ir mirties pavojaus. Pagrindiniu tvirtumo dorybės aktu šv. Tomas nurodo esant pakančiam tam, kas sukelia sielos liūdesį, pvz., savo gyvybės, to, kas būtina ar naudinga gyvenimui, praradimas ar kūnui keliamas skausmas.

Tomas teigia, kad pagrindinis kankinystės motyvas yra meilė: kankinystė tampa tobuliausiu žmogiškuoju aktu, aukščiausiu laipsniu išreiškiančiu paklusnumą Dievui, nes yra tikriausia meilės išraiška, įgalinanti spontaniškai paaukoti savo gyvybę, brangiausią žmogaus turtą; tai ženklas, kurį patvirtina mirties pavojaus aki-vaizdoje atliktas veiksmas. Tas, kuris miršta kankinio mirtimi, gali būti vadinamas visaverčiu tikėjimo liudytoju, nes paliudija tiesą, priklausančią tikėjimo sričiai, t. y. Jėzaus Kristaus asmeniui.

Šv. Tomas nepateikia kankinystės apibrėžimo. Jį daug vėliau užrašo popiežius Benediktas XIV (Prospero Lorenzo Lambertini,

⁹ S. Augustinus, *Enarrationes in Psalmos*, ps. 34, sermo 2, n. 13 (CCLat 38, p. 320).

1675–1758), kuris praplečia anksčiau cituotą Augustino formulotę. Štai kaip kankinystę apibrėžia Benediktas XIV:

*Martyrium esse voluntariam mortis perpassionem, sive tolerantiam propter fidem Christi, vel alium virtutis actum in Deum relatum.*¹⁰

Popiežius Benediktas XIV taip pat tvirtina, kad krikščionių tikėjimo išpažinimas nėra vienintelis kankinystės motyvas, „kadangi to priežastis gali būti ir kitų aiškiai antgamtinių iš tikėjimo kylančių dorybių praktikavimas, kitaip tariant, tikėjimo išpažinimas darbais. Pakanka prisiminti kankinėmis paskelbtas moteris, kurios pasirinko mirtį akivaizdoje tų, kurie siekė jomis pasinaudoti“¹¹. Iš to galime daryti išvadą, kad pagrindiniai kankinystės elementai yra šie: viešas tikėjimo Kristumi liudijimas bei laisvas mirties pasirinkimas ir jos patyrimas tam patvirtinti.

KANKINYSTĖ YRA PAŠAUKIMAS, DOVANA IR CHARIZMA

Kankinystė ją patyrusiųjų ar koku nors būdu joje dalyvavusiųjų priimama kaip *Dievo dovana*, *charizma*, be kurios būtų neįmanoma išgyventi tos patirties, kuri yra „ribinė“ ir tikintiesiems Kristų. Kaip ir visos kitos, ši malonė kyla iš *Krikšto*, kuris yra panardinimas Kristaus Velykose, t. y. Jo *kančios*, mirties ir prisikėlimo slėpinyje, kas reiškia gyvenimo dovaną. Tai reiškia, kad, kaip dovanos, kankinystės negali būti ieškoma ir siekiama, bet gaunama (=pasyvumas) tam tikrą „valandą“, kurią turi įvykti, kaip ir pačiam Kristui, kurio Velykos įvyko „tą valandą“, kurios nepaankstino, bet laukė, kad ir trokšdamas.

¹⁰ Benedictus XIV, *Opus de servorum Dei beatificatione et beatorum canonizatione*, Prato: Aldina, 1839–1842, L. III, cap. 11, n. 1: „Kankinystė yra laisvai prisiimta mirtis dėl krikščionių tikėjimo ar dėl kitos su tikėjimu susijusios dorybės praktikavimo“.

¹¹ José L. Gutiérrez, *Studi sulle cause di canonizzazione*, Milano: Giuffrè Editore, 2005, p. 289–290.

Taigi pašaukimas kankinystei yra ne tiek savitiksle smurtinė mirtis, kad ir patirta dėl tikėjimo Kristumi, kiek pašaukimas ypatingam meilės ir bendro išgyvenimo su Viešpačiu Kristumi santykiui, pasiekiant aukščiausią jo vykdomos misijos tašką. Būtent iš šios vienybės su Juo kankinys gauna jėgų ištverti įvykius, kurie yra sudedamosios kankinystės dalys. Greta *pašaukimo* vienybei su Viešpačiu, kankinystė bus tas elementas, kuris dvasingumo istorijoje padės suprasti *mistinės patirties* kategoriją. Bažnyčios istorijoje ji žymi kai kurių krikščionių gyvenimus ir yra paženklinta būtent vienybės su Kristumi iki tokio lygmens, kai dalyvaujama kai kuriuose jo gyvenimo aspektuose.

Apie kankinystę kalbančiuose tekstuose, ypač tuose, kur rašoma apie kankinių išgyvenimus, dažnai galima justi, kad kankinys *trokšta* kankinystės. Labai aiškiai apie tai kalba Ignotas Antiochietis:

Rašau visoms Bažnyčioms ir skelbiu visiems, kad mielai numirsiu už Dievą, jei tik man nesutrukdysite. [...] Melskite už mane Kristų, kad per tą įrankį tapčiau atnaša Dievui. [...] O, kada gi atsidursiu man paruoštų plėšrūnų akivaizdoje? [...] Aš ieškau to, kuris numirė už mus; geidžiu vien to, kuris dėl mūsų prisikėlė iš numirusių. Manęs laukia atgimimas. Atleiskite man, broliai, netrukdykite man laimėti gyvenimą [...].¹²

Čia nėra nė šešėlio to, ką galėtume vadinti gyvenimo atsisakymu ar panieka mūsų fizinei egzistencijos dimensijai. Veikiau jaučiamas labai stiprus troškimas tobulai susijungti su Kristumi ir įsisąmoninimas, kad tik tada bus pasiekta pilnatvė to, kam buvome sukurti.

BIBLINIAI KANKINYSTĖS PAGRINDAI

Šį terminą dažnai randame Senajame ir Naujajame Testamentuose, ypač naudojama jo sinonimo „liudijimo“ prasme, tai leidžia manyti,

¹²Šv. Ignotas Antiochietis, „Laiškas romiečiams“, in: *Bažnyčios Tėvai: Antologija*, sud. D. Alekna ir V. Ališauskas, Vilnius: Aidai, 2003, p. 59–60.

jog kankinystės fenomenas egzistavo dar prieš Kristų¹³. Pats Viešpats kviečia savo tautą liudyti priklausomybę vieninteliam Dievui:

Jūs esate mano liudytojai, –
sako VIEŠPATS, –
mano tarnai, kuriuos išsirinkau,
idant žinotumėte, mane tikėtumėte
ir suprastumėte, jog aš Tas pats.
Nebuvo kito dievo prieš mane
ir nebus jo po manęs. Tai Aš, – aš esu VIEŠPATS,
be manęs, kito gelbėtojo nėra.
Aš pats apreiškiau, aš pats gelbėjau,
aš pats paskelbiau,
o ne koks svetimas jūsų dievas, –
jūs mano liudytojai.
Aš esu Dievas,
amžinai Tas pats!
Nėra kas išvaduotų iš mano rankos:
ką aš darau, kas gali pakeisti? (Iz 43, 10–13)

Šiame tekste Dievas yra *savęs paties*, tiesos apie save *liudytojas*, kviečiantis prisidėti ir tapti tos pačios tiesos liudytoju. Jau Kaino ir Abelio tarpusavio santykiuose randame kraujo, susijusio su ištikimybės Dievui liudijimu (žr. *Pr* 4, 1 ir t.): iš neapykantos ir pavydo dėl Dievo parodyto palankumo Abeliui, Kainas jį nužudo ir užima priešišką Dievui poziciją. „Laiške žydams“ gerai paaiškinta šio epizodo prasmė kankinystės kontekste:

Tikėjimo įkvėptas Abelis atnašavo vertesnę auką negu Kainas, ir tikėjimas jį paliudijo esant teisų, nes pats Dievas patvirtino jo dovanas. Dėl tikėjimo jis ir miręs tebekalba. (*Žyd* 11, 4)

Taigi nuo pat žmonijos istorijos pradžios egzistuoja išipareigojimas savo ištikimybę JHWH paliudyti net ir savo mirtimi. Evangelijoje pagal Luką pats Jėzus tai paaiškina:

¹³ Žr. *Il martirio*, „Le cause dei santi“, *Sussidio per lo Studium*, (red.) V. Criscuolo, D. Ols, R. J. Sarno, LEV, Città del Vaticano 2014, 3 ed., p. 40–65.

Štai kodėl Dievo Išmintis yra pasakiusi: 'Aš siųsiu pas juos pranašų ir apaštalų, o jie vienus žudys, kitus persekios, kad iš šios kartos būtų pareikalauta visų pranašų kraujo, išlieto nuo pasaulio sukūrimo, pradedant Abelio krauju iki kraujo Zacharijo, kuris buvo nužudytas tarp aukuro ir šventyklos'. (*Lk* 11, 49–51; plg. *Mt* 23, 34–36)

Čia tuoj pat būtina pabrėžti, kad Jėzaus žodžiai padeda Abelio, dar ryškiau Izaoko ir visų kitų nekaltųjų kančiose pamatyti atspindžius nekaltojo Avinėlio, t. y. Kristaus – tobulo liudytojo aukos. Šį paralelizmą ir vėl paaikšina „Laiškas žydams“, ypač vertingas išganymo istorijos komentaras:

Užaugęs Mozė tikėdamas atsisakė vadintis faraono dukters sūnumi. Jis vėrciau pasirinko su Dievo tauta kęsti priespaudą negu laikinai džiaugtis nuodėmės malonumais. Jis Mesijo paniekinimą laikė didesniu lobiu negu Egipto turtus, nes jis žvelgė į atpildą. (*Žyd* 11, 24–26)

[P]rie Naujosios Sandoros Tarpininko Jėzaus bei prie apšlakstymo krauju, kuris šaukia garsiau už Abelio kraują. (*Žyd* 12, 24)

Visas „Laiškas žydams“ sujungia „Senojo Testamento“ liudijimus su Kristaus paliudijimu. Jis yra autentiškiausias tiesos visumos *liudytojas*, ypatingasis liudytojas. O antai pranašai yra pašaukti specifiniu būdu liudyti savo gyvenimu priklausomybę Viešpačiui, nepaisant pasipriešinimo, kurį Dievo valia sutinka nusidėjėlio žmogaus širdyje. „Izaijo knyga“, daranti ypač tiesiogines aliuzijas į Kristų, kalba apie likimą, kuris laukia to, kas skelbia Dievo tiesą savo pasirinkimais:

Nors ir buvo žiauriai kankinamas,
bet pakluso, – burnos nepravėrė.
Kaip tyli ėriukas, vedamas pjauti,
kaip tyli avis kerpama,
taip jis nepratarė žodžio. Prievarta ir teismu jis buvo nušalintas,
ir kas bebūtų galvojęs apie jo likimą?
Kai jis buvo atskirtas nuo gyvybės krašto
ir pasmerktas mirti už mano tautos nuodėmę. (*Iz* 53, 7–8)

Tokiu būdu išryškėja liudytojo ir kankinio identifikavimas su Kristumi. Izaijas netgi kalba apie Dievo dalyvavimą kiekvienoje kankinystėje ir apie aukos vaisingumą:

{Bet VIEŠPATS norėjo, kad jis kentėtų negalia.}
 Kai save atiduos kaip auką už nuodėmę,
 matys palikuonių ir gyvens ilgai.
 Per jį klestės VIEŠPATIES užmojis. Už savo vargus jis matys šviesą
 dienų pilnatvėje,
 per savo kančią mano tarnas nuteisins daugelį,
 prisiims jų bausmę už kaltes. (*Iz 53, 10–11*)

Šios citatos labai svarbios, brangios ir labai padeda, kai norime suprasti, kas ryškėja kalbant apie pirmuosius kankinius Bažnyčios istorijoje, tai yra *kankinio ir Kristaus identifikavimas*.

Jeremijas taip pat susiduria su didžiuliu pasipriešinimu tų, pas kuriuos Dievas jį siunčia. Jis nuolat rizikuoja būti nužudytas dėl prievartos, kuri išiplieskė siekiant, kad tik nebūtų priimta jo skelbiama tiesa:

Žmonių minia spietėsi apie Jeremiją VIEŠPATIES Namuose. Išgirdę apie visa tai, Judo didžiūnai palipo iš karaliaus rūmų į VIEŠPATIES Namus ir susėdo savo krėsluose teisti Naujuosiuose VIEŠPATIES Namų vartuose. Kunigai ir pranašai pasakė didžiūnams ir visai miniai:
 „Tas žmogus turi būti nubaustas mirtimi, nes, kaip jūs patys savo ausimis girdėjote, jis pranašavo šitam miestui!“ (*Jer 26, 9–11*)

Viešpaties jam patikėtos tiesos liudijimas irgi gali reikšti mirtį.
 „Makabiejų“ ir pranašo „Danielio knygoje“ užrašyti patys tikriausi pasakojimai apie tikėjimo kankinius: *1 Mak 1, 54–64*; *2 Mak 7, 1* ir t. (septynių brolių ir jų motinos kankinystė); *Dan 3, 13* ir t. (trijų jaunuolių kankinystė krosnyje); *Dan 6, 6* ir t. (paties Danielio pasmerkimas kankinystei ir stebuklingas išsigelbėjimas, lėmęs karaliaus atsivertimą): „Nerasime jokio pagrindo skundui prieš šį Danielį, nebent ką nors rastume susijusį su jo Dievo įstatymu“.

NAUJASIS TESTAMENTAS IR KANKINYSTĖS TIKROVĖ

Šie pagrindiniai kankinystės aspektai, tikėjimo plotmėje Dievui padedant aukų išgyventi „Senajame Testamente“, paruošia dirvą daug platesnei ir labiau artikuliuotai „Naujojo Testamento“ traktuotei. Pats Jėzus po prisikėlimo, prieš palikdamas savuosius probėgšmais palieka konkrečius įpareigojimus ir pasiuntinybę:

Jis atsakė: „Ne jūsų reikalas žinoti laiką ir metą, kuriuos Tėvas nustatė savo galia. Kai ant jūsų nužengs Šventoji Dvasia, jūs gausite jos galybės ir tapsite mano liudytojais Jeruzalėje ir visoje Judėjoje bei Samarijoje, ir lig pat žemės pakraščių“. (*Apd 1, 7–8*)

Tokiu būdu Jėzus palieka mokiniams įpareigojimą skleisti jo vardą visuose žemės kampeliuose, tai daryti savo gyvenimu, savo liudijimu. Tuoj po Sekminių, sustiprinti Šventosios Dvasios, apaštalai pradeda su jėga liudyti išganyką Kristaus vardu; tai išprovokuoja pirmuosius persekiojimus. Savaimė suprantama, kad buvo neišvengiamas susidūrimas tarp griežto, privilegijuoto ir socialiai struktūrizuoto judaizmo, pagonybės ir apaštalų pirmu asmeniu išgyventų faktų liudijimo. Čia pat išryškėjo griaunanti „naujosios religijos“ galia dominuojančiosios atžvilgiu. Tas liudijimas buvo net iki „gyvybės atidavimo“, mirties.

Petro žodžiai apie Kristaus, kurį žydai nukryžiavo ir nužudė, prisikėlimą ir skelbimas, kad: „Dievas padarė Viešpačiu ir Mesiju tą Jėzų, kurį jūs nukryžiavote“ (*Apd 2, 36*), lėmė pirmuosius atsiver-timus (žr. *Apd 2, 37 – 3, 26*). Tai rimtai suerzino žydų vadovybę, ir nutiko, kad:

Jiems dar kalbant miniai, atėjo kunigų, šventyklos apsaugos viršininkas ir sadukiejų. Jie labai pyko, kodėl apaštalai moko žmones ir skelbia mirusiųjų prisikėlimą Jėzaus pavyzdžiu. Todėl jie suėmė juos ir įkalino iki kitos dienos, mat jau buvo vakaras. (*Apd 4, 1–3*)

Šitaip prasidėjo kova tarp Kristaus atneštos išganymo žinios ir, kad ir Dievo vardu, bet žmonių sukurtos valdžios. Šio konflikto

pirmą auką labai greitai tapo pirmasis kankinys Steponas, kurio byloje jau galime pastebėti pirmuosius kankinystės teologijos bruožus (žr. *Apd* 6, 8 – 7, 60).

Apaštalų darbų knygos autorius Lukas į Stepono lūpas įdeda žodžius, kuriuose reziumuojama išganymo istorija ir kurie baigiasi tiesos skelbimu:

Jūs, kietasprandžiai, pagonių širdimis ir ausimis! Jūs, kaip ir jūsų protėviai, visuomet priešinatės Šventajai Dvasiai. Argi buvo pranašas, kurio nebūtų persekioję jūsų tėvai? Deja, jie žudydavo pranašaujančius Teisiojo atėjimą. Ir jūs dabar esate jo išdavėjai ir žudikai! Jūs, kurie gavote Įstatymą, paskelbtą per angelus, bet jo nesilaikėte. (*Apd* 7, 51–53)

Aliuzija į persekiotus ir nužudytus pranašus, skelbusius Dievo Žodį, t. y. buvusius Dievo liudytojus, Steponą įterpia į Senojo Testamento kankinių gretas. Išganymo paslapties kulminacijos – Kristaus mirties paskelbimas taip suerzina susirinkusiuosius, kad jie jį žiauriai nužudo. Žodžius, kuriais Steponas atsako į žiaurumą, vėliau tars ir kiti kankiniai:

„Viešpatie Jėzau, priimk mano dvasią!“ [...] „Viešpatie, neįskaityk jiems šios nuodėmės!“ (*Apd* 7, 59–60).

Abi formuluotės primena žodžius, kuriuos prieš mirtį ištarė Kristus (žr. *Lk* 23, 34; 23, 46), ir tokiu būdu leidžia suprasti, kad nuo plėšrūnų smūgių kniumbančiame Stepone – kankinyje – pats Kristus miršta dėl nuodėmės ir kad vienybė su juo kritiniu aukos momentu mokinio gyvenimą paverčia „išganingu“, kokia išganinga yra ir Kristaus auka ant kryžiaus.

Vienas klasikinių kankinystės elementų visais amžiais iki dabar yra *gyvenimo dovanos* pripažinimas kaip aukščiausias vienybės su Viešpačiu aktas, svarbiausia jo egzistencijos realybė: Jo mirtimi ir prisikėlimu įvykdytas atpirkimas. *Gyvybę aukojančiame kankinyje Kristus atiduoda savo gyvybę ir mokytojo aukos vaisingumo dėka mokinio auka tampa vaisinga.*

Stepono atveju, kaip savo pasakojime aiškina Lukas, ryškiausias jo kankinystės vaisius yra Sauliaus atsivertimas. Saulius dalyvavo nužudant Steponą, kaip užrašyta pirmajame atsivertimo pasakojime *Apd 9* (antrasis yra *Apd 22*, kur pats Paulius kalba Jeruzalės žydams).

Naujajame Testamente aptinkame ir kitų elementų, susijusių su Stepono mirtimi, kurie padeda apibrėžti „kankinio“ ir/ar Dievo Žodžio liudytojo terminą:

apaštalai, pradant Jeruzale, turės visam pasauliui paliudyti Kristaus gyvenimą, mirtį ir prisikėlimą (žr. *Lk 24, 46–48*; *1 Kor 15, 14–16*); Kristaus sekėjams privaloma išpažinti Jo vardą žmonių akivaizdoje, jei jie nori, kad šis juos pripažintų savo Tėvo akivaizdoje (žr. *Mt 10, 32–33*); savo misiją prieš Pilotą paliudijusio, išjuokto bei susilaukusio neapykantos Kristaus pavyzdžiu jo mokinių irgi nekęs, persekios, žudys (žr. *Jn 15, 18–21*; *Mt 10, 17–24*; *Apd 9, 16*); tačiau šios kančios traktuojamos kaip palaiminimai, Evangelijos džiaugsmas (žr. *Mt 5, 10–12*), o mokiniai kviečiami tokiose situacijose visą savo pasitikėjimą sudėti į Šventąją Dvasią (žr. *Mt 10, 18–22*); prarasti savo gyvybę dėl Kristaus yra traktuojama kaip aukščiausia meilės Jam išraiška (žr. *Mt 10, 39*; *Jn 13, 13*).¹⁴

Amžiams bėgant šios koncepcijos tapo normatyvinėmis nustatant, kas yra kankinystė ir ko negalima tokia laikyti. Tačiau trūksta tik vieno, bet esminio dalyko, t. y. Jėzaus Kristaus įvykio ir asmens. Visų šių teiginių esmę atskleidžia „Apokalipsė“:

Jėzus Kristus, ištikimasis liudytojas, mirusiųjų pirmgimis, žemės karalių valdovas. (*Apr 1, 5*)

Taigi kankinys renkasi ne mirtį, o gyvenimo būdą, panašų į Jėzaus. Tai ir yra krikščionio kankinio išskirtinis bruožas, jo specifikos radikalumas. Šiame kontekste galime peržvelgti tikinčiųjų Jėzumi Kristumi liudijimus valdovų akivaizdoje. Jie aprašyti „Naujajame Testamente“:

¹⁴ Žr. E. Ancilli, *op. cit.*, p. 1518.

- Prieš mirdamas Steponas Viešpaties pavyzdžiu prašo Dievo gailestingumo savo žudikams (plg. *Lk* 23, 34; *Apd* 7, 60);
- Jokūbas, kuris buvo nužudytas kalaviju paliepus karaliui Erodui (plg. *Apd* 12, 2), Jėzų persekiojusio Erodo sūnėnui (plg. *Lk* 23, 7–12);
- Petras, „Kristaus kentėjimų liudytojas (*mártys*) ir būsimosios šlovės dalyvis“ (*1 Pt* 5, 1);
- Paulius, su tikėjimu ištaręs: „Mes visuomet nešiojame savo kūne Jėzaus merdėjimą, kad ir Jėzaus gyvybė apsireikštų mūsų kūne“ (*2 Kor* 4, 10);
- Antipas, „Apreiškime Jonui“ Jėzaus paminėtas „mano ištikimasis liudytojas“ (*ho mártys mou ho pistós*) (*Apr* 2, 13); galiausiai vėlgi „Apreiškime Jonui“ minima didžiulė minia, kuri „atėjo iš didžio sielvarto. Jie išplovė savo apsiaustus ir juos išbaltino Avinėlio krauju“ (*Apr* 7, 14), „nugalėjo [kalintoją] Avinėlio krauju ir savo liudijimo žodžiu (*ho lógos tēs martýrias autôn*)“ (*Apr* 12, 11).

Ten, kur Kristaus atminimas yra gyvas ir veiklus, krikščionis turi žinoti, jog gali tekti gerti žiaurios mirties taure, kaip kad Jėzus buvo iš anksto numatęs Jokūbui ir Jonui (žr. *Mk* 10, 38). Kankinystė nėra klastinga užmačia, nėra ji ir asmeninis savęs pašventinimas, bet tyra Dievo dovana Jėzuje Kristuje. Visada verta gyventi ir mirti dėl Jėzaus, kankinystė yra tobulas savo gyvybės už Jėzų atidavimo aktas, apibrėžtas veiksmas, kuriuo krikščionis paliudija priklausomybę tik savo Viešpačiui, kad Jo meilė ir meilė Jam yra brangesnė už gyvybę (plg. *Ps* 63, 4).

KANKINYSTĖS KONCEPCIJOS RAIDA

Nepaisant to, kad krikščionių persekiojimas paženklino visas Bažnyčios istorijos epochas, „kankinių epocha“ paprastai vadinami pirmieji trys amžiai, kurie baigiasi daugmaž Milano taikos ediktu 313 m, kai krikščionybė įgavo legalios religijos statusą. Iš tikrųjų

krikščionybė išgyveno keturis periodus, kurie buvo išties kritiniai bendruomenėms, gyvenančioms Romos imperijos teritorijoje, kai imperatorius jas traktavo kaip pavojų savo žmogiškai-dieviškai galiai.

1. Valdant Septimijui Severui (193–211 m.). Imperatorius išleido ediktą, kuriuo uždraudė pereiti į krikščionybę ir bet kokį prozelitizmą. Ne vienu draudimus įtvirtinusiū juridiniu aktu pirmą kartą buvo suduotas smūgis Bažnyčiai kaip institucijai. Ypač tai palietė katechumenus ir neofitus.
2. Valdant Decijui (250–251 m.). Draudimai buvo išplėsti visai imperijos teritorijai. Nesitikėję tokių sankcijų, daugelis krikščionių pasidavė ir bent kurį laiką neištvėrė spaudimo. Po šių įvykių iškilo vadinamoji *lapsi* (atsiskyrusiųjų) ir norinčiųjų grįžti į bendruomenę problema. Popiežius Kornelijus buvo nuolaidesnis, Novacianas – nepalankiamas (atskyrimas nuo Bažnyčios). Šio persekiojimo metu mirė popiežius Fabijonas, buvo žiauriai nukankintas Origenas.
3. Valdant Valerianui (Dionizijaus iš Aleksandrijos relacijos, 257–260 m.). Šis persekiojimas buvo ypač žiaurus ir nukreiptas prieš krikščionių bendruomenių vadovus (vyskopus, diakonus). Romoje kartu su 4 diakonais buvo nužudytas popiežius Sikstas II, mirė Kiprijonas iš Kartaginos. Būtent iš jo raštų sužinome daug detalių apie krikščionių bendruomenių gyvenimą persekiojimo laikotarpiu. Tuomet mirė ir diakonas Laurynas. Tuo laiku Bažnyčia judėjo nuo *Domus Ecclesiae* prie bazilikų, kurias pradėta statyti prie kapinių esančiose zonose. Valerianas konfiskavo Bažnyčios jau valdomą turtą ir tą, kuris anksčiau priklausė privatiems krikščionims. Taip siekta susilpninti visą krikščionių bendruomenę.
4. Valdant Dioklecianui 303–312 m. vyko labai agresyvūs persekiojimai: „buvo konfiskuotos arba sugriautos liturginiams susirinkimams skirtos patalpos, uždraustas bet koks kultas, nusavintos ir sudegintos sakralinės knygos, įkalinta

ir žiauriais būdais nukankinta daugybė Bažnyčios žmonių ir įvairaus amžiaus krikščionių¹⁵. Po beveik 40 metų taikos krikščionių skaičius buvo labai išaugęs, todėl persekiojimas juos ištiko netikėtai. Krikščionys dirbo valstybės tarnybose, lankydavosi rūmuose. Atrodė neįmanoma, kad situacija gali pasikeisti. Tačiau taip įvyko ir daugelis paliudijo savo ištikimybę Kristui.

Šie persekiojimai vykdyti plačiu mastu, buvo nužudyta daugybė krikščionių, ypač bendruomenių vyresniųjų, atsakingųjų. Anksčiau taip pat pasitaikydavo priemonių prieš mažiau su tikėjimu susijusius krikščionis. Pavyzdžiui, taip elgėsi Neronas (37–68 m. po Kr.; valdė 54–68 m.) ir Domicianas (51–96 m.; buvo Romos imperatorius nuo 81 m. iki mirties). Kartais žmonės mirdavo dėl minios šėlsmo ir asmeninės priešpriešos: būtent taip valdant Markui Aurelijui 155 m. žuvo Polikarpas, Smirnos vyskupas. Verta paminėti ir imperatoriaus Trajano (98–117) pradėtą persekiojimą, kurio metu buvo nužudyti Jeruzalės vyskupas Simeonas ir Antiochijos Ignatas. Būtent šiuo laikotarpiu užsimezgė kankinių kultas, kuris paskui plėtojosi III a., žvelgiant retrospektyviai iš Konstantino taikos, kai nusistovėjo tam tikra pusiausvyros situacija. Galima teigti, kad nuo pat pradžių *kankinystės* terminas išreikšdavo tris tikrovės aspektus:

- to, kuris atiduoda savo gyvybę dėl Kristaus praliedamas kraują: *tobula, išpildyta kankinystė*;
- to, kuris išpažįsta savo tikėjimą Kristumi tribunolo akivaizdoje ir dėl to išpažinimo yra įkalinamas: inkoatyvi kankinystė (vėlyvoji lot. *incohativum* – priežastis, po kurios būtinai eina veiksmas). Pastarasis yra daugiau „tikėjimo išpažinėjas“, tačiau tokio tipo išpažinimai labai dažnai pasibaigdavo pačia tikriausia kankinyste, todėl ir šie žmonės buvo pradėti vadinti kankiniais.

¹⁵ Fabrizio Bisconti, Danilo Mazzoleni, *Alle origini del culto dei martiri. Testimonianze nell'archeologia cristiana*, Roma: Aracne, 2005, p. 22–23.

- to, kuris gyvena tobulai vykdydamas Viešpaties nurodymus ir praktikuoja jo patarimus: pastaroji krikščionių grupė paplinta daugiausia po Konstantino taikos, kai pasibaigia atviros mirties grėsmės laikai, ir šitaip gimsta naujos krikščioniško gyvenimo formos (t. y. vyrų ir moterų pašvęstasis gyvenimas).

Termino reikšmės evoliuciją ir tikslinimus puikiai parodo labai gausi *pirmųjų amžių literatūra apie kankinystę*; galima pradėti nuo analizės, atskleisiančios pačią tikriausią „kankinystės teologiją“, padedančią suprasti galimybes taikyti terminą šiandien, savo kasdienėse patirtyse. Minėtoje literatūroje galima rasti daug apybraižų šia tema: liudytojų pasakojimų, kurie patys matė ar surinko kitų liudijimus, labai artimus faktams, juridinių procesų aprašus (dėl suprantamų priežasčių sunkiai randamus autentiškus dokumentus).

Kaip jau minėjome, Stepono kankinystė, užrašyta „Apaštalų darbuose“, yra pirmasis pasakojimas apie vykusį teisminį procesą. Po jo patį seniausią savito literatūrinio stiliaus pasakojimą, kur kalbama apie Dievo žodį, aptinkame „Polikarpo, Smirnos vyskupo, kankinystėje“, aprašytoje 156 m., beveik tuojau pat po įvykio. „Vjenos ir Liono bažnyčių laiškas Azijos ir Frygijos bažnyčioms“ (177 arba 178 m.) irgi atrodo autentiškas. Ypatingas pasakojimas ir apie Perpetuos ir Felicitos kankinystę (202 m.), jame jau galima justti tam tikrą redakciją, tačiau jis naudingas, nes pateikia, manoma, pačios Perpetuos rašytą įvykių dienoraštį, aprašantį, kaip ji reagavo į artėjančią kankinystę.

Tarp juridinės pakraipos tekstų labai kuklūs, tačiau vis dėlto pateikia nemažai įdomių smulkmenų šv. Justino ir jo draugų, nukankintų 165 m., aktai, taip pat Scilio kankinių aktai (180 m.) ir Kiprijono kankinystės prokonsuliniai aktai (258 m.).

Tačiau „aktai“ apie šv. Cecilijos arba šv. Agnietės kankinystes yra patys tikriausi fantazijos vaisiai, jų tikslas buvo suburti liaudį. Dažnai tai tiesiog romantizuoti pasakojimai. Vertės turi autentiški

liudijimai su teologiniais apmąstymais apie kankinystę. Tokie tekstai netrukdamo atsirasti anuometinėje tikrovėje, svarbioje krikščionybei augant ir tvirtėjant.

Pavyzdys yra šv. Ignoto Antiochiečio laišakai Bažnyčioms, kuriuos šis adresuoja pakeliui į Romą jį sveikinančioms Bažnyčioms ar toms, pro kurias tiesiog keliauja. Romoje apie 98–117 m. jis gaus kankinystės dovaną. Greta šio esmingai svarbaus teksto reikia paminėti „Paraginimą kankinystei“. Šiuos tekstus įvairiomis aplinkybėmis aptarė dvasingumo mokytojai, jie buvo skirti tiems, kuriems teko arba galėjo greitai tekti susidurti su tokio tipo išbandymais. Svarbiausi tokie raštai priklauso Origenui (Egipto Aleksandrija, 185–254 m.) ir šv. Kiprijonui (Kartaginos vyskupui, joje mirusiam 258 m.). Taip pat Tertulijonas (krikščionybės apologetas, 150–220 m.) parašė *Ad martyras* – gal ne itin stiprų tekstą doktrinos prasme, tačiau paminėtiną. Iki krikščionybės, kaip jau matėme, irgi egzistavo panašių tekstų (žr. „Makabiejų pirmą“, „Makabiejų antrą“, „Danieliaus knygą“).

Žvelgiant į visus šiuos tekstus galima išvysti, kad krikščionis kankinys išsiskiria savo tikėjimu Kristumi ir visiškai juo pasitikėdamas su meile priima mirtį. Žvelgiant į kankinį netgi galima kalbėti apie jo „kristiškų“ būdo bruožus, kurie ypač ryškūs krikščionybės istorijos pradžioje¹⁶. Galima sakyti, kad šie tekstai padeda tikintiesiems suprasti realią galimybę įgyvendinti Evangeliją labiausiai įpareigojančiu būdu: atiduoti už ją savo gyvenimą netgi praliejant kraują.

KANKINIŲ KULTAS

Galima pastebėti skirtumų lyginant pirmųjų kankinių laidojimo būdus su bendromis laidojimo tradicijomis. Keletas naujų

¹⁶ Apmąstymams apie kankinių literatūrą rėmėmės: Louis Bouyer, Lorenzo Dattrino, „La spiritualità dei Padri“, in: *Storia della Spiritualità*, 3/A, Bologna: Dehoniane, 1984, p. 37–74.

pastebima jau pirmojo kankinio Stepono, kurio kūnas buvo rastas 415 m., atveju. Apaštalų darbuose kalbama, kad: „Dievobaimingi vyrai palaidojo Steponą ir labai jį apraudojo“ (*Apd* 8, 2): taigi „Dievobaimingi vyrai“ (gr. *εὐλαβεῖς*, lot. *viri timorati*), ne giminaičiai, nes kankinys vis labiau priklauso bendruomenei ir todėl bendruomenė tampa pagrindiniu Kristaus mirties ir prisikėlimo „liudytoju“¹⁷.

Laikui bėgant panašias charakteristikas papildydavo naujos. Jų aprašymą aptinkame pirmame rašytiniame liudijime, kalbančiame apie pamaldumą konkrečiam kankiniui. Turima omenyje Polikarpo iš Smirnos (69–155 m.) kankinystė, įvykusi 155 m. vasario 23 d. ir puikiai aprašyta tų laikų *passio*, kuri yra ir pirmas *acta martyrum* pasakojimas, užrašytas laiško forma, Markijono nusiųstas Filomelijaus krikščionių bendruomenei. Aprašęs atskiras Polikarpo kankinystės fazes, Markijonas rašo:

Todėl vėliau mes, surinkę jo kaulus, brangesnius už puošniausius brangakmenius ar auksą, palaidojome, kur derėjo. Ten, jei galėsime, susirinksime ir, Viešpats duos, su džiaugsmu ir linksmybe švęsime jo kankinystę – jo [dangiškojo] gimimo dieną. Šitaip paminėsime tuos, kurie užbaigė kovą ir kurie išlavins bei parengs būsimojus kovotojus.¹⁸

Šis tekstas ypač svarbus, nes jame matyti visi ankstyvosios Bažnyčios kankinių kulto elementai, beveik nepakisiantys keletą ateinančių amžių, ir ypač: 1) kankinio kapas yra traukos ir susirinkimų vieta, kur praktikuojamas ypatingas kultas; 2) prie kapo susirenkama būti *džiugiai ir linksmai*; vadinasi, vyksta ne liūdna laidotuvių ceremonija; kankinys gyvena danguje amžinoje laimėje

¹⁷ Žr. „Il martirio“, in: *Le cause dei santi: Sussidio per lo Studium*, a cura di V. Criscuolo, D. Ols, R. J. Sarno, Libreria Editrice Vaticana, 2014, 3 ed., p. 131–132.

¹⁸ „Šv. Polikarpo, Smirnos vyskupo, kankinystė“, in: *Bažnyčios Tėvai: Antologija*, pareng. D. Alekna ir V. Ališauskas, Vilnius: Aidai, 2003, p. 76.

su Kristumi, o žemėje jo broliai šlovina ir džiaugiasi jo pergale, pasiekta sunkiausioje kovoje; 3) šis susirinkimas, be abejo, yra *liturginė asamblėja*, nes jame renkasi klero vadovaujama švenčianti bendruomenė; taigi, turime oficialų ir viešą liturginį susirinkimą, išreiškiantį pagarbą kankiniui; 4) ši liturginė asamblėja susirenka ypatingu būdu pagerbti Polikarpo kankinystės sukakties, jo *die natalis*, t. y. jo gimimo dangui dienos; tai vyksta ne vieną kartą, ne pirmųjų metinių proga, bet visada, kaip rašoma laiške, kad būtų atmenami iškeliavusieji ir padrašinami gyvieji: „atminti tiems, kurie jau kovojo, ir padrašinti tiems, kurie ruošiasi kovoti“; 5) galiausiai nuskamba kvietimas perrašytą laišką nusiųsti „toliausiai esantiems broliams“, tai leidžia manyti, jog įvairios bendruomenės nuolat dalijosi svarbiausiomis naujienomis.

Beveik po šimto metų tomis pačiomis idėjomis ir sąlygomis apie kankinių kultą dar aiškiau dalijasi šv. Kiprijonas iš Kartaginos (200 ir 210–258). Imperatoriaus Decijaus (250–251) ypač žiaurių ir kruvinių persekiojimų metu jis taip rašė savo Kartaginos bendruomenei:

Ir galiausiai pasižymėkite kankinystės dienas tų, kurie nužudomi, kad galėtume švesti jų atminimą minėdami šventuosius kankinius.¹⁹

Ir kitame laiške:

Kaip prisimenate, aukojame už juos auką, kai prisimindami švenčiame kankinių kančios sukakčių dienas.²⁰

Taigi galima teigti, kad apie III a. vidurį kankinių kultas jau buvo nusistovėjęs; jis jau buvo įgavęs specifines formas ir buvo praktikuojamas visos Bažnyčios. Jis turėjo savitas ir apibrėžtas nuostatas, kurias galima išvardyti šitaip:

¹⁹ Cyprian, „Ad Fortunatum“, in: *Corpus Scriptorum Ecclesiasticorum Latinorum*, III, 503; interneto prieiga: <http://archive.org/stream/corpuscriptoru16/wissgoog#page/n501/mode/2up>.

²⁰ *Ibid.*, III, 583.

- 1) mirties sukakties, t. y. *dies natalis* minėjimas, oficialiai ir iškilmingai švenčiamas Bažnyčios bendruomenės, vadovaujamos vyskupo ar vietos dvasininkų;
- 2) chronologinis sukakties laikas tiksliai žinomas ir patvirtintas tam, kad būtų paminėtas liturgijoje;
- 3) pagrindinis paminėjimas švenčiamas prie kapo, kur saugomi žemiški kankinio palaikai.

Anksčiau cituoti tekstai buvo studijuoti ir analizuoti kvalifikuotų mokslininkų, pradedant Benediktu XIV pirmame *De Servorum Dei Beatificatione et Beatorum Canonizatione* tome, paskui belgų bolandisto jėzuito t. Ippolito Dlehaye, baigiant šiandienos specialistų, tokių kaip t. Agostino Amore, dirbančiu Šventųjų skelbimo kongregacijoje. Galima daryti tokias bendras išvadas: kankinių vardai ir mirties datos būdavo žymimi liturginiuose diptikuose, kurie yra būsimų martirologijų ir liturginių kalendorių prototipai; tie patys vardai buvo laiškais išsiuntinėjami skirtingoms Bažnyčioms, kad vietos vyskupui leidus ir įgaliojus būtų švenčiami sukakčių minėjimai, taip įsteigiant kasmetinę šventę ar minėjimą; toks minėjimas buvo šiandieninės kanonizacijos atitikmuo, jis vykdavo į diptikus ir kanoninius tekstus įtraukiant vardus kankinių, kurie po to minimi, pripažįstami ir gerbiami kaip tikri kankiniai.

Kitaip tariant, krikščionybės pradžioje kankiniui kanonizuoti reikėjo vienintelio kriterijaus – jo kankinystės tikrumas, t. y. jo mirtis, išprovokuota neapykantos tikėjimui, laisvai prisiimta dėl meilės Kristui, ir jo minėjimas per liturginį susirinkimą.

VIENUOLINIS GYVENIMAS IR KANKINYSTĖ

Po Konstantino taikos ejęs periodas davė pradžią stipriai teologinei kankinystės, taip paplitusios pirmaisiais krikščionybės amžiais, analizei. Pamokymai ir panegirikos kankinių tema (Bazilijaus

Didžiojo, Grigaliaus Nysiečio, Jono Auksaburnio, Euzebijaus Cezariečio, Asterijaus Amasiečio, Hezekijo iš Jeruzalės) prisidėjo, kad anksčiau išvardyti elementai ėmė skverbtis į kankinystės temos interpretacijas ir plėtoti platesnę sampratą.

Kankinystės samprata kaip liudijimas, kaip auka, kaip eucharistija, kaip simbolinis ženklas, labai konkretus kūno paaukojimas, kaip nesąlygiškas savo gyvenimo paaukojimas staigiai paplito visame *orbis christianus antiquus*. Gana greitai vienuolinis gyvenimas buvo pradėtas vertinti kaip kankinystės atmaina; t. y. kaip būdas, leidžiantis visą savo gyvenimą koncentruoti vieninteliam iš tikrųjų reikalingam dalykui patirti ir liudyti: Viešpačiui Kristui. Šv. Atanasas rašė „Šv. Antano gyvenime“:

Kai galiausiai persekiojimas liovėsi ir palaimintasis vyskupas Petras patyrė kankinystę, Antanas išvyko ir vėl pasitraukė į savo vienuolyną, ir ten kas dieną buvo kankinys savo sąžinės akivaizdoje, ir kovojo tikėjimo kovas.²¹

Diadokui iš Fotikėjos priskiriamame veikale „Šimtas skyrių apie dvasinį tobulumą“ (*Capita centum de perfectione spirituali*) irgi pritariama panašiam principui: tobulumas – tai savo kūno paaukojimas dėl Kristaus, pasiekiamas kankinyste. Kas neturi tokios galimybės, tam lieka kankinystė be kraujo, pasiekiamas askeze. Kankinių pavyzdys ir liudijimas skatina praktikuoti dorybes kasdiene askeze, suprantama kaip Dievo meilės liudijimo forma. Tai, ką kankiniai patyrė per labai trumpą laiką, išgyvendami nežemišką Kristaus buvimo jėgą, nepašaukti kraujo kankinystei krikščionys gali patirti kasdienėmis dorybių paieškomis, susitikdami Viešpatį ir vienydamiesi su Juo, šalia paprasto tikrai žmogiško gyvenimo, gyvenamo pagal Evangeliją, liudydami palaiminimus bei iš jų kylančią laisvę. Į pašvęstąjį gyvenimą, įvairias jo formas tradicija žvelgė kaip į labai stipraus kankinių

²¹ Atanasas Aleksandrietis, *Antano gyvenimas*, iš graikų k. vertė Robertas Dabkevičius OSB, Palendriai: VšĮ Palendriai, 2016, p. 121.

liudijimo tąsa. Ir ne tik dėl to, kad toks gyvenimo būdas reiškia visišką pasiaukojimą ir radikalų Kristaus pasirinkimą, bet veikiau dėl to, kad tai savotiškas *lengvatinis* pasirinkimas, kai Viešpačiui pavedama viskas ir visi. Gyvenant tokį gyvenimą skelbiamas Jo karališkumas ir liudijama Jo viską palaikanti galia. Tokiu būdu krikščionių gyvenimas tampa kankinių patirčių tąsa ne dėl savo herojiškumo, – tai nėra vienintelis sunkus gyvenimo būdas!, – bet dėl to, kad jis geriausiai parodo Dievą ir jo meilę per gyvenimo patirtį. Dorybės, kurių reikėjo kankiniams, kad šie paliudytų Kristų, reikalingos ir pašvęstajam, kad galėtų tinkamai skelbti Jį gyvenimu.

Pats faktas, kad paprasta liaudis su ypatingomis viltimis ar net tikrumu pašvęstųjų prašo maldų, tikėdamiesi, kad „jos bus labiau išklausytos“ (neverta į tai žiūrėti skeptiškai), rodo, kad dauguma krikščionių mano pašvęstuosius turint ypatingą, tiesioginį ryšį su Viešpačiu, jie yra artimesni, jų labiau išklausoma. Lygiai taip buvo prašoma ir kankinių užtarimo, kad maldos būtų išklausytos. Kankinystės patirtis ir jos teologinė bei dvasinė patirtis tampa kitų krikščionio gyvenimo patirčių pagrindu, radikalumas pasirenkant gyvenimą pagal Evangeliją tampa krikščioniško gyvenimo matu.

Taigi kankinystė suprantama kaip aukščiausias Dievo meilės Kristuje liudijimas, patvirtintas gyvenimu. Iš šio kankinystės hermeneutinio branduolio galima plėtoti mąstymą apie krikščioniško liudijimo visur ir visada, taip pat ir šiandienos pasaulyje, reikšmę.

KANKINYSTĖS TEOLOGIJA

Iš gausios nuo II a. atsiradusios literatūros apie kankinystės patirtis ir iš paskatinimų tiems, kas turėjo ją patirti kaip visi, kurie sekė Kristumi iki galo, kyla keletas temų, kurias turime išryškinti norėdami suprasti, koku būdu, kalbant teologiškai, gali būti išreikšta ši kankinystės forma.

KRISTOLOGINĖ KANKINYSTĖS PRASMĖ

Žiauriai mirtį, patirtą dėl neapykantos tikėjimui, kankinyste padaro mokinio identifikavimasis ir susivienijimas su Kristumi, nes Jėzus Kristus yra vienintelis *liudytojas*, kurio liudijimas autentiškas ir vaisingas: Dievo, Jo meilės tikrovės ir Jo išlaisvinančio gyvenimo liudijimas. Iš tiesų kankinystės esmė – ne mirties „tipas“ ar veiksmų herojiškumas, bet meilė Kristui, tos meilės praktikavimas ir iš jos kylantys pasirinkimai.

Ši ryši kiekvienas kankinystei pašauktas krikščionis išgyvena skirtingai, priklausomai nuo savo jautrumo, temperamento, egzistencinės situacijos, bet net jei tam tikri aspektai skiriasi, esmė lieka ta pati.²²

Dėl nepaprasto kankinio ryšio su Viešpačiu Kristumi kankinystė turi ypatingą *kristologinę* plotmę. Kankinystė yra aukščiausias tikėjimo aktas, paskatintas meilės. Būtent meilės aspektas yra svarbus ir lemiamas kriterijus, sprendžiant, ar kankinystė įvyko, ar ne, greta to, kad atkreipia dėmesį į Evangelijos branduolį – meilę, jis geriausiai matomas šiandieniniam pasauliui, kai likę labai mažai tikrumo ir diskutuojamos visos vertybės. Šis aspektas gali tapti puikia proga iš naujo atrasti egzistencijos esmę ir pagrindą: meilę. „Taigi dabar pasilieka tikėjimas, viltis ir meilė – šis trejetas, bet didžiausia jame yra meilė“ (*1 Kor 13, 13*). Reikia prisiminti, kad „ištikimasis kankinys“ Kristus prisikėlė turėdamas kančios ženklus, gyvas ir šlovingas (žr. *Lk 24, 39* ir t.; *Apr 5, 6; Apr 1, 18; Apd 7, 55*). Tokia tikrovė leidžia tvirtinti, kad kankinys gavo tikrą gyvybę ir yra jos nešėjas. Tik mirusio ir prisikėlusio dėl mūsų Jėzaus Kristaus auka įprasmina kankinystę ir padaro ją įmanomą pasiekti žmonėms, perkeisdama jų gyvenimą į amžiną ir vertingą bei leisdama jiems dalyvauti pagrindinėje išikūnijimo dimensijoje: kančioje ir mirtyje, po kurių eina prisikėlimas.

²² Mirella Susini, *Il martirio cristiano. Esperienza di incontro con Cristo. Testimonianza dei primi tre secoli*, Bologna: EDB, 2002, p. 131.

Kalbant apie kankinystę reikia būti atsargiems, kad į antrą planą nenustumtume teisingumo ir apgailėtinos priespaudos. Kankinystė gimsta kaip šventas neramių situacijų vaisius: vykstant persekiojimams, prievartai, žmogaus orumo pažeidinėjimams, ypač Dievo vaikų identiteto niekinimui. Ir jei Kristus dalyvauja kankinystėje iškilmingai paskelbiant to kankinio vardą, šis liudijimas tampa didis ir veiksmingas, herojiškas dėl atiduotos gyvybės, o tas pats radikalus neteisingumas, gimdantis kankinius, tebegyvuoja, su juo turi būti kovojama. Be anksčiau minėtos patirties, dar esama troškimo *imituoti Kristų* ir būti vienybėje su Juo. Dar kartą šv. Ignatas mums sako: „Jei mes laisvai nepasirenkame Kristaus dėka mirti jo kančioje, mumyse nėra jo gyvenimo“²³.

Polikarpas rašė, kad kankiniai yra tie, kurie „esate priėmę tikrosios meilės atvaizdus“²⁴. Taigi imituoja Kristų jo *begalinėje* meilėje mums. Tai reiškia sekti Jėzumi taip, kaip jis visus kvietė savo kančios išvakarėse: „Pasilikite mano meilėje! [...] Tai mano įsakymas, kad vienas kitą mylėtumėte, kaip aš jus mylėjau“ (*Jn* 5, 9.12), specialiai klausdamas Petro, ant kurio bus pastatyta Viešpaties Bažnyčia: „Simonai, Jono sūnau, ar myli mane labiau negu šitie?“ (*Jn* 21, 15).

Troškimas imituoti Kristų kyla iš gautos kankinio charizmos. *Charizma*, – dvasinė dovana, t. y. Dievo meilė, – išrinktą žmogų paliečia tam tikru būdu. Netgi galime sakyti, kad kankinystė ir kankinystės troškimas tampa Dievo meilės patirtimi, degančia mokinio širdyje.

Žvelgiant į liudijimus apie skirtingus kankinius išryškėja dar viena svarbi tema: *Kristaus buvimas juose*. Jis apreiškia savo galią jų silpnume, dažnai netgi neįprastais būdais. Pavyzdžiui, Blandinos,

²³ Šv. Ignatas Antiochietis, „Laiškas magneziečiams“, in: *Bažnyčios Tėvai*: Antologija, sud. D. Alekna ir V. Ališauskas, Vilnius: Aidai, 2003, p. 55.

²⁴ Polikarpas Smirnetis, „(Antrasis) laiškas filipiečiams“, in: *Katalikų kalendarius žinynas 1988 (B)*, Kaunas-Vilnius: Lietuvos vyskupų konferencijos leidinys, 1988, p. 195.

vienos iš Liono kankinių, atvejis. Ji buvo silpna, bejėgė mergaitė, tačiau „pasirodė tokia ištverminga, jog kankintojai netekdavo jėgų ir labai pavargdavo [...] šventoji kankinė kaip narsus karys iš tikėjimo išpažinimo sėmėsi naujų jėgų. Ją stiprino, teikė tvirtybės ir malšino skausmą žodžiai: „Esu krikščionė. Mes nedarome nedorų darbų.“²⁵ Tokį pat reiškinį patvirtina kitos kankinystės aprašymas: „Arčiausiai stovintys žiūrovai matė, kad jis šypsojosi. Nustebę jo klausė: „Kodėl šypsaisi?“ Palaimintasis atsakė: „Mačiau Viešpaties šlovę ir esu džiaugsmė. Štai pagaliau aš laisvas, nepatirsiu daugiau jūsų menkystės““.

Kankinių patiriamos vizijos ir pranašystės atrodo normalus reiškinys, kankinami jie drąsiai ir galingai liudija ir taip pamoko. Apie tai pasakoja užrašytos istorijos. Taip nutinka, nepaisant fakto, kad kankinio didžiausia charizma išlieka *su Kristumi suvienijanti meilė*. Apie Viešpaties buvimą kankiniuose, pasiruošusiuose už jį atiduoti savo gyvybę, labai įdomiai paliudija Perpetua, kuri pagimdė kalėjime prieš nukankinimą. Perpetuai kenčiant gimdymo skausmus vienas kalinių ją provokavo klausinėdamas, kaip ši galėsianti pakelti kankinystės kančias, kai šitaip kankinasi gimdydama. Bet ji atsakė: „Dabar aš kenčiu savo kančią: ten bus kitas manyje, kuris kentės už mane, kad aš atsidočiau kankinama dėl jo“.

GLAUDUS EUCHARISTIJOS IR KANKINYSTĖS RYŠYS

Tai paaiškina ir glaudų ryšį tarp *kankinystės ir Eucharistijos*, mums save dovanojančio Kristaus meilės sakramento. Ypač Ignotas ir Polikarpas pabrėžia šį elementą, kuriuo ir išreiškia savo išgyvenamos patirties anapusinę dimensiją. Per Eucharistiją dalyvaujame prisikėlusio Kristaus gyvenime ir pasiruošiamo prisikėlimui, tačiau

²⁵ Euzebijas Cezarietis, *Bažnyčios istorija*, Vilnius: Logos knyga, 1993, p. 149.

taip pat dalyvaujame ir jo kančioje, ir meilėje, kuria jis mus mylėjo. Šv. Ignotas rašo:

Eucharistija yra mūsų Išganytojo Jėzaus Kristaus kūnas, kentėjęs už mūsų nuodėmes ir Tėvo maloningiausiai prikeltas iš numirusių. [...] Verčiau jie [Smirnos gyventojai] darytų meilės darbus, kad patys galėtų prisikelti²⁶.

Jo meilė Eucharistijai ir tapatinimasis su eucharistiniu Kristumi ypač išreikšti „Laiške romiečiams“:

Aš esu Dievo kviečiai ir būsiu sumaltas žvėrių dantimis, idant tapčiau gryna Kristaus duona. [...] Aš nenoriu gendančio valgio ar šio gyvenimo smagumų. Aš trokštu Dievo duonos, tai yra iš Dovydo sėklos gimusio Jėzaus Kristaus kūno. Aš trokštu ragauti jo kraujo, kuris yra nemirtingoji meilė²⁷.

Čia matomas tiesioginis ryšys tarp savo gyvybės dovanojimo iš meilės Kristui ir mums save dovanojančios Kristaus meilės. Kankinystė yra reali patirtis, tiesiogiai siejanti su Dievo Sūnumi, mirusiu ir prisikėlusiu dėl mūsų. Galima sakyti, kad kankinystė kankinį daro *kristišką* arba *eucharistišką*. Kankinystė be Eucharistijos neįmanoma: tokia ekstremali, save dovanojanti meilė neįmanoma, jeigu jos nesustiprina save atiduodančio Dievo meilė.

Šiuo aspektu labai įdomus Polikarpo kankinystės pasakojimas, kur jam į lūpas įdedama liturginio prieskonio turinti malda, primenanti eucharistinę, su aliuzija į eucharistinį slėpinį, kurį jis rengiasi švęsti su savo paties kūnu:

angelų, galybių bei visų kūrinių ir visos teisiųjų giminės, gyvenančios tavo akivaizdoje, Dieve! Šloviniu tave, kad šią dieną bei šią valandą teikeisi mane priimti į kankinių būrį, idant turėčiau dalį tavo Kristaus taurėje amžinojo gyvenimo prisikėlimui su siela ir kūnu Šventosios

²⁶ Šv. Ignotas Antiochietis, „Laiškas smirniečiams“, in: *Bažnyčios Tėvai: Antologija*, sud. D. Alekna ir V. Ališauskas, Vilnius: Aidai, 2003, p. 64.

²⁷ Šv. Ignotas Antiochietis, „Laiškas romiečiams“, p. 59–61.

Dvasios negendamybėje. Tebūsiu kartu su jais šiandien priimtas tavo akivaizdon kaip miela ir priimtina auka.²⁸

Toliau pasakojime rašoma, kad laužo liepsna nepalietė Polikarpo kūno, apsupo jį tarsi arka, o jis stovėjo viduje: „ne kaip degantis kūnas, bet kaip kepama duona“²⁹. Kankinys, apibūdinęs save kaip *konsekravimui skirtą ostiją*, paaukvoja Dievui gyvybę susivienijęs su Vienatiniu Sūnumi. Iš tekstų, su kuriais susipažinome, galima suprasti, kad tai, kas slaptingu būdu dovanojama Eucharistijoje, – Kristaus gyvenimas, turintis tapti mūsų dalimi, – kankinystėje tampa tikrove, kai Dievo malonės palaikomas žmogaus gyvenimas perkeičiamas į Dievui malonią auką, ir sukuria ypatingą erdvę Kristaus galybei pasireikšti. Tai kankinystės vaisingumas.

EKLEZIOLOGINĖ KANKINYSTĖS DIMENSIJA

Bažnyčia labai brangina kankinius, tarp jų egzistuoja ypatingas ryšys. Kankiniai ypatingu būdu išreiškia Kristaus buvimą Bažnyčioje, jie yra privilegijuoti Išganytojo atvaizdai, jie skelbia amžinąjį išganyimą ir Bažnyčiai perduoda specifinę meilės dinamiką. Jėzaus Kristaus ir liudytojo ryšys jokių būdu nėra pakibęs ore. Jis gimsta ir yra įprasminamas konkrečioje aplinkoje, Bažnyčios bendruomenėje, jos vietinėje istorijoje ir specifikoje, paskui ir visuotinėje Bažnyčioje. Analizuojant ir interpretuojant kankinių istorijas, jų fizines kančias, galima aiškiai pastebėti, kad individualūs veiksmai, asmeninio tikėjimo ir meilės motyvai išreiškia bendruomenės tikėjimą ir tą bendruomenę formuoja. Būtent dėl to kankinystė Bažnyčioje užima ypatingą vietą ir yra nepakeičiama. Asmeninis atskiros tikinčiojo veiksmas tampa veiksmu visos bendruomenės, iš kurios tikintysis yra kilęs ir su kuria identifikuojasi. Būtent dėl to galima kalbėti apie ypatingą, abipusę įtaką tarp vietinės bend-

²⁸ „Šv. Polikarpo, Smirnos vyskupo, kankinystė“, p. 74.

²⁹ *Ibid.*

ruomenės ir kankinio. Iš pradžių bendruomenė padeda formuotis kankinio asmenybei, o įvykus kankinystei, kankinys, būdamas naujo gyvenimo amžinoje garbėje dalininkas, stiprina bendruomenę, iš kurios yra kilęs, ir ją drąsina karštai liudyti tikėjimą. Šitaip išsiskleidžia tiesa apie šventųjų, t. y. tų, kurie jau pasiekė išgelbėtųjų garbę, užtarimą ir pagalbą.

Toks abipusis santykis parodo, kad kankinys niekada neveikia asmeniškai, savo asmeniniu sprendimu, atskirai nuo Bažnyčios. Jis visada veikia kartu su tikėjimo broliais ir priima kankinystę kaip išskirtinį paties Viešpaties duotą pašaukimą. Toks glaudus ryšys tarp kankinystės ir „vargų papildymo“ (*Kol 1, 24*) parodo, kad atskirų narių ar visos Bažnyčios bendruomenės patirta kančia nėra „atskiras skyrius“, susijęs su tam tikra istorine epocha, tačiau užpildo dabartį ir laukia ateityje. Kitaip tariant, liudydama Kristaus tiesą pasauliui, Bažnyčia nuolat gimdys kankinius, ir kuo aiškesnis bus liudijimas, tuo ryškesni bus kankinysčių veiksmai. Taip yra dėl to, kad ir Kristus, ir Bažnyčia pasauliui yra prieštaravimo ženklai, ir kiekvienas kankinys, kuris vienijasi su Nukryžiuotuju ir Bažnyčia, irgi yra toks ženklas. Jonas Paulius II, analizuodamas kankinystės moralinio heroizmo aspektą ir akcentuodamas pedagoginę jos dimensiją, 1993 m. rugpjūčio mėn. laiške „*Veritatis splendor*“ rašė:

Galiausiai kankinystė yra *puikus Bažnyčios šventumo ženklas*: mirtimi paliudyta ištikimybė šventam Dievo įstatymui yra iškilingas skelbimas ir misionieriškas įsipareigojimas *usque ad sanguinem*, idant moralinės tiesos spindėjimas neužtemtų asmenų ir visuomenės papročiuose ir mąstysenoje. Toks liudijimas ypač vertingas, nes ne tik pasauliečių visuomenėje, bet ir Bažnyčios bendruomenėse padeda išvengti pavojingiausios krizės, kuri gali ištikti žmogų – *gėrio ir blogio susimaišymo*, neleidžiančio nustatyti ir palaikyti individų ir bendruomenių moralinę tvarką. Kankiniai ir apskritai visi šventieji iškalbingu ir patraukliu moralinės tiesos spindėjimo visiškai perkeisto gyvenimo pavyzdžiu apšviečia visas istorijos epochas, žadindami moralės supra-

timą. Be išlygų liudydami gėrį, jie tampa gyvu priekaištu tiems, kurie peržengia įstatymą (plg. *Ism 2, 12*), ir primena nuolat aktualius pranašo žodžius: „Vargas tiems, kurie pikta vadina gėra, o gėra – pikta, kurie tamsą verčia šviesa, o šviesą – tamsa, kurie kartumą verčia saldumu, o saldumą – kartumu!“ (*Iz 5, 20*). (Nr. 93)

Kankinys yra asmuo, kuris tapatindamasis su Bažnyčia už ją meldžiasi ir už ją aukoja savo kančias, tampa gyva katecheze, iliustruojančia vertybių hierarchiją. Jis vykdo specifinę diakono tarnystę: nuolat užtaria pas Dievą ir maldauja malonių tiems, kurie dar yra piligrimai Dievo karalystės link.

KANKINIAI – BAŽNYČIOS VIENYBĖS UŽTARĖJAI

Kankiniai vadinami ir *kvalifikuočiausiais* Kristaus liudytojais. Šiuo klausimu Origenas rašo:

Kas visokeriopai stengdamasis liudija žodžiu ar darbu tiesą, tas turėtų būti vadinamas liudytoju. Tačiau brolių bendruomenėje, paliestoje dvasios tvirtybės tų, kurie kovojo už tiesą ir dorybes iki mirties, atsirado paprotys vadinti „kankiniais“ tik tuos, kurie religijos slėpinį paliudijo praliedami kraują.³⁰

Kankinių liudijimas atskleidžia Kristaus išganymo žinią. Moterų, jaunuolių, senolių ir kitų trapių kūrinių liudijimuose pasireiškia Dievo visagalybė. Kankinystė skelbia apie galimybę turėti viltį Dievuje, kurio jėga palaiko nuolankiuosius ir visada nugalį. Kankinys nėra nugalėtas, bet nugalėtojas. Jis praranda savo gyvybę, tačiau daugelis jo dėka atsiverčia. Ir tada jo gyvenimu sustiprinama tai, kas Bažnyčioje vadinama vienybe.

Kai kada kankinių liudijimas jautriai paliečia ir pagonių, net persekiotojų širdis. Kankiniai – patys *veikliausi* užtarėjai Bažnyčioje, sektiniausi pavyzdžiai, savo autoritetingu liudijimu galintys

³⁰ *Commentarium in Ioannem*, II, 28.

prisidėti prie Bažnyčios susitaikymo ir vienybės. Dar prieš mirtį, kalinčiais jais ypač rūpindavosi bendruomenės. Netgi lenktyniauta, kas labiau padės jiems nepritekliuose. Įdomu tai, ką pop. Jonas Paulius II 1994 m. parašė apaštaliniaame laiške „Tertio millennio adveniente“ apie ryšį tarp kankinystės ir Bažnyčios, tarp kankinio kančių ir Bažnyčios kančių, apie kankinių užtarimą ir Bažnyčios vienybę. Jis pabrėžė šventųjų, ypač kankinių, kulto ekumeniškumą:

Pirmojo tūkstantmečio Bažnyčia gimė iš kankinių kraujo: „*Sanguis martyrum – semen christianorum*“. Su Konstantinu Didžiuoju susiję įvykiai nebūtų garantavę Bažnyčios išsiplėtimo pirmajame tūkstantmetyje, jei nebūtų buvę *pirmųjų krikščionių kankinių pasėtos sėklos ir jų šventumo lobyno*. Antrojo tūkstantmečio pabaigoje *Bažnyčia vėl tapo kankinių Bažnyčia*. Tikinčiųjų – kunigų, vienuolių ir pasauliečių – persekiojimai įvairiose pasaulio šalyse atnešė gausią kankinių sėją. Kristaus liudijimas iki kraujo išliejimo tapo bendru katalikų, stačiatikių, anglikonų ir protestantų paveldu, kaip pabrėžė popiežius Paulius VI Ugandos kankinių kanonizacijos pamoksle.

To *liudijimo negalima pamiršti*. Pirmųjų amžių Bažnyčia, nors ir patirdama rimtų organizacinių sunkumų, sugebėjo kankinių liudijimus įamžinti atitinkamuose martirologuose. Amžiams bėgant, jie buvo nuolat papildomi, ir Bažnyčios šventaisiais ir palaimintaisiais buvo paskelbti ne tik kankiniai, bet ir tikėjimo mokytojai, misionieriai, išpažinėjai, vyskupai, kunigai, mergelės, sutuoktiniai, našlės ir vaikai.

Mūsų amžiuje vėl atsirado kankinių – tai dažnai neįvardyti, beveik „nežinomi kariai“, kovoję už *didį Dievo reikalą*. Kiek įmanoma, jų liudijimas Bažnyčioje neturi būti prarastas. Kaip pasiūlė Konsistorija, *vietinėms Bažnyčioms dera padaryti viską, kad kankiniai nebūtų pamiršti*, – būtina surinkti visą įmanomą dokumentaciją. Tai bus iškalbingas ekumeninis liudijimas. *Šventųjų, kankinių ekumenizmas* labai įtikinamas. *Communio sanctorum* balsas yra garsesnis už susiskaldymų keliamą triukšmą. Pirmųjų šimtmečių *martyrologium* buvo šventųjų kulto pagrindas. Skelbdama ir gerbdama savo sūnų ir dukterų šventumą, Bažnyčia aukštino Dievo garbę; gerbdama kankinius, ji gerbė Kristų, jų kankinystės ir šventumo šaltinį. Vėliau susiklostė kanonizacijos praktika, iki šiol gyvuojanti Katalikų ir Stačiatikių

Bažnyčiose. Tos kanonizacijos liudija *gyvumą vietinių Bažnyčių*, kurių skaičius nuo pirmųjų krikščionybės amžių labai išaugo. Ant trečiojo tūkstantmečio slenksčio didžiausia pagarba, kurią visos Bažnyčios gali rodyti Kristui, – tai skelbti Visagalio Atpirkėjo buvimą tikėjimo, vilties ir meilės vaisiais, subrandintais vyrų ir moterų, priklausančių skirtingoms rasėms ir tautoms ir sekusių Kristumi įvairiomis krikščioniškojo pašaukimo formomis.

Apaštalų Sostas trečiojo tūkstantmečio perspektyvoje turės *atnaujinti visuotinės Bažnyčios martirologus*, didžiausią dėmesį skirdamas šventumui tų, kurie *mūsų laikais* pilnutinai gyveno Kristaus tiesa. Ypač reikia skatinti pripažinimą herojiškų dorybių tų vyrų ir moterų, kurie *Santuokoje* įgyvendino savo krikščioniškąjį pašaukimą: tvirtai tikėdami, kad ir šioje būsenoje šventumo vaisiai yra gausūs, turime pasirinkti tinkamiausius būdus, kaip tuos vaisius surasti ir juos pateikti Visuotinei Bažnyčiai bei naujoms sutuoktinių kartoms. (Nr. 37)

Kankiniai ypatingu būdu prisirišę prie Kristaus ir jo Bažnyčios, ir kankinystė yra jų įnašas į „Kristaus kankinystę Bažnyčios kūne“³¹. Jie visavertiškai dalyvauja ne tik Bažnyčios kančiose, bet ir jos baimėse ir matomos vienybės troškime.

ESCHATOLOGINĖ KANKINYSTĖS DIMENSIJA

Be to, kas paminėta, kankinystė turi ir eschatologinę reikšmę, nes mirties momentu įvyksta *parusia*. Šv. Paulius rašo: „Aš manau, jog šio laiko kentėjimai negali lygintis su būsima garbe, kuri mumyse bus apreikšta“ (*Rom* 8, 18). Kankiniai, savo noru keliaujantys į mirtį, yra tikri, kad šiuo būdu įvykdys Dievo valią ir Jį pašlovins. Šis regimas ženklas, susietas su kančia, nesąlyginiu savęs dovanojimu ir išsižadėjimu, išryškina gyvenimo, kuris yra viena brangiausių Dievo dovanų, reikšmingumą. Kita vertus, atsiskleidžia ir faktas, kad gyvybės išsaugojimas nėra absoliuti vertybė. Tai reiškia, kad egzistuoja

³¹ Nicola Bux, *Perché i cristiani non temono il martirio*, Casale Monferrato: Piemme, 2000, p. 138.

tam tikra vertybių hierarchija, kuria tam tikromis aplinkybėmis galima, verta ir netgi privaloma vadovautis. Būtent šiame kontekste atsiranda formuluotės „dėl Kristaus“ ir „Kristaus vardu“. Kankinystė nėra desperatiškas šuolis į nežinomybę ar į niekur, ji parodo tikrą santykį su Jėzumi Kristumi, tikėjimą jo pergale prieš mirtį. Tai yra krikščioniškos vilties pamatas, leidžiantis pamatyti toliau, pasiekti gelmes, įgalinantis į viską žvelgti plačiau negu žemiško gyvenimo horizontas. Čia ir vėl turime prisiminti kankinamą šv. Steponą, kuris pilnas Šventosios Dvasios pakėlė akis į dangų ir mirdamas kankinio mirtimi išpažino tikėjimą: „Štai regiu atsivėrusį dangų ir Žmogaus Sūnų, stovintį Dievo dešinėje“ (*Apd* 7, 56).

Kankinys visa savo esybe atsigręžęs į tai, kas turi tuojau įvykti, ir į tai, kas yra anapus mirties. Savo *visio beatifica* patirtyje kankinys tarsi pasitraukia iš žemės ir išgyvena būsimą susivienijimą su Kristumi. Būtent dėl to jis gali išpažinti tikėjimą ir atleisti jį žudantiems piktadariams.

Kankinys žino, kad mirtis nėra pabaiga, bet, kaip sakoma Mišių liturgijoje, nauja pradžia: „Gyvenimas, Viešpatie, Tavo ištikimiesiems tik pasikeičia, bet nenutrūksta“; žemiškojo gyvenimo būstui suirus tie, kurie išpažino tikėjimą Dievu savo veiksmais, ras Jame amžinuosius namus.

KANKINYSTĖ KAIP „NAUJAS KRIKŠTAS“

Nepakrikštytieji kankinystę išgyvena kaip *pirmąjį kraujo krikštą*. Krikštas atveria duris *agapei*, suvienija su Kristumi – kankinystė ši ryšį patvirtina ir išstobulina jau turimo krikšto atveju, o kai žmogus dar nekrikštytas, bet trokšta krikšto, jį atstoja. Iš graikų šeimos kilęs Origenas, kuris vadinamas vienu iš svarbiausių pirmųjų trijų amžių krikščionių teologu ir rašytoju, buvęs Aleksandrijos „katechetikos mokyklos“ (*Didaskaleion*) vadovas, apmąstęs perėjimą iš pagoniškos filosofinės sistemos į krikščionybę ir kūręs pirmą didžiąją krikščioniškos filosofijos sistemą, su jam būdingu užsidegimu rašė:

Tik kraujo krikštas nuplauna geriau už krikštą vandeniu. [...] Galime sakyti, kad vandens krikštu nuplaunamos praeities nuodėmės, o kraujo krikštas panaikina ir būsimas nuodėmes. Ten nuodėmės paimamos, čia panaikinamos.³²

Taigi kraujo krikštas, kai Dievas to nori, yra tobulesnis ir, be jokios abejonės, labiau išbaigtas. Apie tai rašo romėnas Kiprijonas (210–258 m.), Kartaginos vyskupas ir kankinys, Bažnyčios mokytojas. Jis pabrėžė labai glaudų krikšto ir kankinystės ryšį:

Mes, kurie Viešpačiui leidus suteikėme tikintiesiems pirmąjį krikštą, tik ruošiame kiekvieną tikintįjį priimti kitą, aiškindami ir mokydami, kad tas antrasis krikštas yra aukštesnė malonė, didesnės galios, vertingesnės garbės, krikštas, kuriuo krikštijami angelai, krikštas, kuris džiugina Dievą ir jo Kristų, krikštas, po kurio daugiau nenusidedama, krikštas, kuriame išsipildo mūsų tikėjimas, krikštas, po kurio palikus pasaulį susivienijama su Dievu.³³

Gautas krikštas, be abejonės, labiau įtikina dėl herojiškumo saugant vertybes, visų pirma tikėjimą, išreikštą meile. Juk kalbama apie gyvybės išsižadėjimą, t. y. apie tai, ką žmogus turi brangiausio, kad vedami meilės Dievui ir palaikomi tvirtumo dorybės patvirtintų savo tikėjimą. Reikia pastebėti, kad herojiški poelgiai nėra privalomi, bet kankinystė, kai tik tokia proga pasitaiko, krikščioniui nėra pasirinktinė, nes tas, kuris vengdamas mirties išsižada tikėjimo, padaro sunkiausią nuodėmę.

KANKINYSTĖS SUBJEKTAS

Kankiniu gali būti paskelbtas tik tas, kas mirė būdamas Katalikų Bažnyčios narys – pakrikštytas, krikšto siekiantis ir jam besiruošiantis, arba kankinystės (kraujo krikšto) visiškai inkorporuotas į

³² Origene, *Homiliae in Iudices*, VII, 2.

³³ Cipriano, *A Fortunato (Esortazione al martirio)*, 4, [in:] T. Baumeister, *La teologia del martirio nella Chiesa antica*, Torino: SEI, 1995, p. 157.

Bažnyčia. Kankinių byloje reikia atsižvelgti į tai, ar mirtis buvo paskirta ir priimta dėl meilės Kristui. Beatifikacijos ar kanonizacijos bylos procesui neturi įtakos faktas, kad Dievo Tarnas savo gyvenime buvo padaręs kokių nors nuodėmių ar kad gyveno įprastinėje nuodėmės būsenoje. Savo gyvybės paaukojimas, – tai ir yra kankinystė, – visiškai ištrina (kaip ir krikštas) bet kokią praeities nuodėmės ar kaltės dėmę. Kita vertus, tikra ir tai, kad kankinystė yra malonė, kurią Viešpats paprastai suteikia tiems, kurie ypatingomis savo gyvenimo pastangomis jos nusipelnė.

Kad Popiežius oficialiai paskelbtų kankiniu, būtina kanonizacijos proceso metu surinkti pakankamai įrodymų, kad prievartinė mirtis ne tik ištiko dėl tikėjimo, bet kad kankinystės garsas yra pakankamai plačiai pasklidęs Dievo tautoje, kad ji minimame asmenyje mato kankinį ir į jį kreipiasi užtarimo, norėdama gauti malonių ir dvasinių bei materialinių gėrių. Tokiu būdu norima pabrėžti konkrečios vietinės Bažnyčios svarbą. „Bendruomenė visada dalyvauja vieno iš savo narių kankinystėje; būtent dėl to tik ji gali suprasti to liudijimo mastą ir pripažinti jį tikros krikščioniškos meilės paliudijimu.“³⁴ Labai svarbu, kad tas garsas būtų kilęs spontaniškai, o ne dirbtinai išprovokuotas. Toks visuomeninis žinomumas yra socialinis reiškinys, kuris užtvirtina tikinčiųjų įsitikinimą, kad šiuo klausimu jų nuomonė sutampa su Popiežiaus ir Visuotinės Bažnyčios nuostata dėl kanonizuojamojo ar beatifikuojamojo.³⁵ Vietinė Bažnyčia labai gerai jaučia, ar tikintysis patyrė prievartinę mirtį dėl „Evangelijos tiesos“, ar dėl kitų priežasčių. Ji pajėgi tai pajusti, nes joje būsimasis kankinys gimsta, bręsta ir ruošiasi kankinystei. Tad Bažnyčios vaidmuo yra patvirtinti jį esant ištikimą Kristaus liudytoją.

³⁴ Rino Fisichella, „Martirio“, in: *Dizionario di Teologia Fondamentale*, a cura di R. Latourelle e R. Fisichella, Assisi: Cittadella, 1990, p. 680.

³⁵ Žr. José L. Gutiérrez, *Studi sulle cause*, p. 294; Rolando Zera, *La fama di santità. Fondamento morale e rilevanza giuridica*, Crotone: Gloria, 1984; Fabian Veraja, *Le cause di canonizzazione dei Santi*, Città del Vaticano: Libreria Editrice Vaticana, 1992, p. 25–29.

MATERIALŪS IR FORMALŪS KANKINYSTĖS ELEMENTAI

Iš to, kas aukščiau pasakyta, galima suprasti, kad kankinystė be jokios abejonės yra įtikimiausias herojiškumo ženklas ginant vertybes, o ypač tikėjimo, išgyvento meilėje. Kankinys atsisako savo gyvenimo, t. y. to, ką žmogus turi brangiausio, kad patvirtintų savo tikėjimą, tam jį pastūmėja meilė Dievui, palaiko tvirtybė ir t. t. Kankinystė yra dorybių ženklas, tačiau tai nereiškia, kad prieš išliedamas kraują dėl Viešpaties jis būtų tas dorybes herojiškai praktikavęs. Žinoma, daugeliu atvejų taip ir būna, tačiau ne visada. Labai dažnai pažymima, kad jei nepaskelbiama kankiniu, galima vykdyti procesą paskelbti išpažinėju, ir tuo atveju kankinystė interpretuojama kaip herojiškai nugyvento gyvenimo dėl Kristaus karūnavimas. Greta šių atvejų, kurie susiję su žmonėmis, herojiškai gyvenime praktikavusiais dorybes, yra kankinių, kurie iki kankinystės negyveno labai herojiško gyvenimo, bet juose veikė Dievo malonė, įgalindama juos būti pasiruošusius ir vertus aukščiausio paliudijimo. Kankinystė gali panaikinti gimtąją nuodėmę ir tokiu būdu galioti kaip krikštas.

Yra trys svarbūs elementai, kurie charakterizuoja tikrą krikščionišką kankinystę ir kiekviename beatifikacijos ar kanonizacijos procese dėl jų privalo būti moralinis tikrumas: a) materialioji kankinystė; b) formalioji kankinystė *ex parte persecutoris* ir c) formalioji kankinystė *ex parte victimae*.

MATERIALIOJI KANKINYSTĖ

Pirmas – *materialusis elementas*, t. y. prievartinė mirtis, staigi arba ištikusi dėl įvairių nepriteklių ir žiauraus elgesio, patirta per tam tikrą laikotarpį. Nebūtina, kad auka mirtų staiga, svarbu, kad ji mirtų nuo patirtų žaizdų. Taigi kankiniais laikomi tie, kurie buvo kalinami, išstremti ir kitaip kankinami iki mirties, – tai turi būti mirties priežastis. Tai gali būti ir patirti mirtį sukėlę sužeidimai,

nors dar kurį laiką ir gyvenus. Taip atsitiko, pavyzdžiui, šv. Marijos Goretti atveju (1890–1902 m.), pal. kard. Aloysiuso Stepinaco (1898–1960 m.), pal. Władysława Findyszo (1907–1964 m.). Panašūs ir Dievo tarnų lietuvių vyskupo Teofiliaus Matulionio (1873–1962 m.) bei slovako saleziečio kunigo Tituso Zemano atvejai.

Dievo tarnas Teofilius Matulionis gimė 1873 m. birželio 22 d. Lietuvoje, Anykščių rajone. 1892 m. įstojo į Sankt Peterburgo kunigų seminariją ir 1900 m. kovo 4 d. buvo pašventintas kunigu. 1923 m., po įvairių pastoracinių vikaro ir klebono tarnysčių, pirmą kartą buvo suimtas drauge su vyskupu ir kitais 14 kunigų, pateikus kaltinimą, kad nepakluso įstatymui, neigiančiam Bažnyčios teises; praleido beveik dvejus metus skirtinguose Maskvos kalėjimuose. Popiežiaus valia vysk. Maleckis 1929 m. vasario 9 d. slapta suteikė vyskupo šventimus mons. Matulioniui, apie kuriuos dėl persekiojimų nebuvo pranešta net artimiausiems bendradarbiams.

1929 m. Matulionis buvo areštuotas antrą kartą; po ilgų apklausų buvo nuteistas 10 metų koncentracijos stovykloje Solovkuose. Vėliau vėl buvo nuteistas vieneriems metams priverstiniais darbais kalėjime Sankt Peterburgo miškuose be teisės gauti laiškus. Tik 1933 m., Lietuvai ir Sovietų Sąjungai apsikeičiant politiniais kaliniais, kartu su kitais kunigais vyskupas grįžo į Lietuvą. Tik tada buvo sužinota apie vyskupo šventimus. 1943 m. nominuotas Kaišiadorių vyskupu. 1944 m. sovietinė kariuomenė vėl okupavo Lietuvą, prasidėjo Lietuvos žmonių persekiojimai ir dvasinės kultūros niokojimas. Tarybos pirmininkui reikalaujant nesipriešinti genocidui ir palaikyti naująją valdžią vyskupas Matulionis griežtai pareikalavo laisvės palaikyti santykius su Šventuoju Sostu, religinio ugdymo ir religinės spaudos laisvės. Atsakymas buvo areštas, jau trečiasis, įvykęs 1946 m. gruodžio 18 d. Vyskupas buvo nuteistas praleisti 7 metus Oršos ir Vladimiro kalėjimuose. Po to vyskupui nebuvo leista grįžti į Lietuvą, jis buvo perkeltas į neigaliųjų įkalinimo namus Potmoje (Mordovijoje). Tik 1956 m. jam buvo

leista grįžti į tėvynę, tačiau sovietų valdžia uždraudė gyventi savo vyskupijos teritorijoje, todėl paskutinius savo gyvenimo metus jis praleido Šeduvoje. 1962 m. Jonas XXIII jam suteikė asmeninį arkivyskupo titulą. Visą tą laiką jis buvo sekamas KGB. 1962 m. rugpjūčio 17 d. labai pablogėjus sveikatai kreipėsi į medikus, atvyko nepažįstama medicinos seselė ir suleido vaistų. Tuojuo po šio įvykio KGB darbuotojai apieškojo jo namus ir konfiskavo korespondenciją. Po šių įvykių sveikata pablogėjo ir rugpjūčio 20 d. jis mirė.

Dievo tarnas Titusas Zemanas gimė Vajnory, netoli Bratislavos (Slovakijoje) 1915 m. sausio 4 d., buvo pirmasis iš dešimties vaikų, valstiečių ir zakristijonų šeimoje. Turėdamas 10 metų ir beveik ištiesai sirgęs, Švč. M. Marijai užtariant staiga pagijo. Visų nuostabai jai pažadėjo „amžinai būti jos sūnumi“ ir tapti kunigu saleziečiu. Jam pavyko įgyvendinti savo svajonę 1927 m. po dvejus metus trukusio šeimos, klebono ir Šaštín saleziečių oratorijos direktoriaus pasipriešinimo. Tarsi evangelinės parabolės aidas jis prašė šeimos parduoti lauką, kad galėtų apmokėti jo mokslus, pridurdamas: „Jei mirčiau, sėkmingai rastumėte pinigų mano laidotuvėms. Prašau panaudoti tuos pinigus mano studijoms apmokėti“. Jį atkalbinėjusiam direktoriui kun. Jozefui Bokorui SDB sakė: „Darykite su manimi ką tik norite, tik palikite čia“. Tvirtą ryžtą rodo jaunuolis, paskui ir suaugęs Zemanas (naujokas 1931 m., laikinieji įžadai 1932 m., amžinieji įžadai 1938 m. ir kunigystė 1940 m.). Kai komunistinis režimas įsitvirtino pokario Čekoslovakijoje ir persekiojo Bažnyčią, Dievo tarnas gynė kryžiaus simbolį (1946 m.). Už tai buvo sudeginta mokykla, kurioje dirbo. Apvaizdai padedant pabėgęs iš „Barbarų nakties“ ir nuo vienuolių deportacijos (1950 m. 13–14 d.), tarnaudamas diecezinėje parapijoje, kėlė sau klausimą, kuo galėtų padėti klierikams pasiekti jų užsibrėžtą kunigystę. Ne be kančių nusprendė kartu su jais kirsti geležinę uždangą Turino kryptimi, kur didysis magistras jį priėmė ir palaimino jo veiklą padrašindamas.

Po dviejų tokių pavykusių perėjimų (1950 m. vasarą ir rudenį) 1951 m. ekspedicija žlugo dėl kelių vėluojančių diecezinių kunigų, kuriuos kun. Titusas vylėsi išgelbėti nuo juos persekiojančios policijos. Štai ką iškentėjo kun. Titusas Zemanas: 1 savaitę kankinimų tarp sugavimo ir arešto (1951 m. balandžio 9–16 d.); kitus 10 mėnesių sulaukymas prevenciškai žiauriai kankinamas iki teismo 1952 m. vasario 20–22 dienomis; 12 metų kalėjimo (1952–1964 m.); beveik 5 metus apribojama jo laisvė, nuolat šnipinėjamas, sekamas ir persekiojamas (1964–1969 m.).

1952 m. vasarį generalinis prokuroras prašo jam mirties bausmės dėl kaltinimų šnipinėjimu, išdavyste ir nelegaliu sienos kirtimu. Tačiau visų nuostabai bausmė pakeičiama 25 metais griežto režimo kalėjimo be galimybės sušvelninti nuosprendį. Jis buvo pirmasis žmogus tų laikų Čekoslovakijoje, kuris už minėtus nusikaltimus nebuvo nubaustas mirtimi. Tačiau kun. Zemanas paženklinamas „m.u.l.k.“ ženklu, t. y. „skirtas sunaikinti žmogus“ ir patiria žiaurų gyvenimą kalėjimuose ir priverstinių darbų stovyklose su kitais persekiotais kunigais, politinio režimo priešininkais ir žmogžudžiais, kalinamais kartu su dvasininkais. Dirbo rankomis ir be apsaugų išgaunant radioaktyvų uraną; šimtus dienų praleido karceryje, gaudamas šešis kartus mažesnę maisto normą nei kiti kaliniai; beveik negydomas, vis labiau blogėjant širdies, plaučių ir neurologinėms funkcijoms.

1964 m. kovo 10 d. atlikus pusę bausmės, išeina iš kalėjimo bandomajam laikotarpiui su 7 metų laisvės apribojimu: prieš pat išleidimą jį turėjo gydyti oksigenoterapija, jo plaučiuose buvo matomos ryškios dėmės. Namo sugrįžta jau „nebeatpažįstamas“, gyvena baisyse kančiose, taip pat ir dvasinėse dėl draudimo viešai atlikti savo kunigiškas pareigas.

Praėjus 18 dienų po to, kai buvo paskelbta amnestija (*in extremis*), 1969 m. sausio 8 d. mirė dėl trigubo miokardo infarkto, susijusio su aritmija, atsiradusia dėl to, kad su juo buvo elgtasi kaip su „laboratorine žiurke“, taikant labai rizikingą metodą, daugiau

niekada nenaudotą. Jį ir mirusį lydėjo kankinio garsas, net jį persekioję šnipai tarpusavyje kalbėjo apie šį žmogų kaip kankinį, kuris labai daug iškentėjo dėl Bažnyčios. Mažiau nei po metų, vis dar klestint komunizmui, 1969 m. įvyko teismas, kuris panaikino nuosprendį už šnipinėjimą ir išdavystę. 1991 m. rehabilitaciniame procese jis paskelbiamas nekaltu.

FORMALIOJI KANKINYSTĖ *EX PARTE VICTIMAE*

Pirmas formalusis elementas, glaudžiai susiję su antruoju, apie kurį kalbėsime vėliau, yra savanoriškas mirties pasirinkimas iš meilės tikėjimui (formalioji kankinystė *ex parte victimae*). Tai nereiškia, kad kankinys neturi stengtis išvengti mirties ir saugoti savo gyvybės. Tai yra didysis įsakymas ir reikia jo laikytis. Jau pirmieji krikščionys rašytojai pabrėžė, kad kiekvienas žmogus įpareigotas saugoti savo gyvybę, išskyrus atvejus, kai jiems pasilikti būtina, kad išbandymuose palaikytų kitus tikinčiuosius. Toks yra sielų ganytojų atvejis. Kankiniais nebūdavo pripažįstami tie, kurie savo noru prisistatydavo valdžiai, kad išpažintų savo tikėjimą ir patirtų kankinystę, nes toks elgesys laikytas neišmintingu. Į pasidavimą žiūrėta ne kaip į tikėjimo Dievu ženklą, bet kaip į ženklą, kad tuščiai pasitikima savo jėgomis, kurių dažnai pritrūkdavo kankinystės momentu. Taigi kiekvienas kankinystės atvejis turi būti ištirtas, analizuojami jo tikrieji motyvai ir istorinės aplinkybės.

Taigi tapti kankiniu nepakanka būti nuteistam kaip krikščioniui, bet reikia, kad būtų ir valia liudyti savo mirtimi tikėjimą Kristumi ir kad tos valios užtektų iki pat galo, t. y. iki paskutinės gyvenimo sekundės. Savaimė suprantama, kad ta valia gali būti patikrinta tik matomais nepripažinto kankinio darbais. Teologija sako, kad gražu trokšti kankinystės, tačiau jos nevengti, kai tai įmanoma, yra fanatizmas (išskyrus ypatingo Šventosios Dvasios įkvėpimo atvejus): kankinystė turi būti ieškoma ir priimama kaip Dievo duota, o ne kaip žmogaus prasimanyta. Tačiau gali būti ir

papildomų priežasčių jos nevengti. Tos priežastys nesusijusios su asmenine žmogaus gerove, bet su Bažnyčios bendruoju gėriu. Kadangi už tokį gėrį visų pirma atsakingi vyskupai, klausimas, jiems bėgti ar ne, yra ypač subtilus. Vykstant pirmųjų amžių persekiojimams, daug vyskupų pabėgdavo ir, sulaukę rimtos tikinčiųjų ir kunigų kritikos, buvo priversti teisintis.

Kalbame apie mirties patyrimą, o ne jos išprovokavimą. Yra du pagrindiniai motyvai, dėl kurių krikščioniui draudžiama provokuoti savo kankinystę: neversti persekiotojų nusidėti ir pačiam nenusidėti puikybe. Krikščionis nepatiria mirties prieš savo norą, tačiau ir nepasiduoda ją turėdamas priimti, nes tiesiog negali kitaip elgtis iš meilės tikėjimui, kurį tokia savo mirtimi paliudija; be tokios meilės motyvo patirta mirtis neturi jokios ypatingos vertės.

Liudyti tikėjimą nėra tik išpažinti tiesas, kurių jis moko, bet ir atlikti veiksmus, kurių jis reikalauja, bei vengti tų, kuriuos draudžia. Kartais kankiniu gali tapti tas, kurį staigi mirtis išstinka ne dėl tikėjimo tiesų išpažinimo, bet dėl tikėjimo padiktuoto elgesio arba atsisakymo elgtis kitaip. Reikia taip pat būti tikriems, kad kankinys tikrai mirė dėl Dievo pastūmėtas meilės. Nepakanka, kad kas nors miršta dėl teismo darbų, bet kad tas darbas būtų tikėjimo išpažinimas, padiktuotas meilės, ir jo tikslas būtų Dievas. Kitaip tariant, jei nekalta mergelė miršta gindama savo skaistybę, ji gali būti kankine, jei tai daro ne dėl to, kad sanguliuojamas prieštarauja prigimtinei teisei, bet dėl to, kad tai smerkia Dievas. Pasiduoti persekiotojo valiai šiuo atveju reikėtų nepaklusti Jam. Šiuo klausimu galima prisiminti Marijos Goretti liudijimą, kuri ją išprievartauti bandžiusiam užpuolikui šaukė: „Ne, ne, Dievas nenori!“

Krikščioniškai kankinystei būtinai reikia, kad mirties priežastis (t. y. persekiotojo neapykantos objektas ir meilės objektas atiduodančiajam gyvybę) būtų tikėjimas arba tikėjimo dorybės praktika. Kankinystė priklauso ne nuo patirtos bausmės, bet nuo jos priežasties. Persekiotoją skatina neapykanta – *odium fidei*. Paprastai tikėjimas, kaip tikėjimo tiesų visuma, nėra jos objektas,

bet tų tiesų, kurių tikėjimas reikalauja, praktikavimas. Šia tema Benediktas XIV rašė, kad vienas iš neapykantos aspektų yra persekiojimas dėl darbų, kurie geri savaime ir kurie kokių nors būdu gali skatinti, ginti ir nušviesti tikėjimą, kuris yra uždraustas neteisingo žmogaus sugalvoto įstatymo³⁶. Tas pats popiežius rašo, kad pilnas įrodymas iš neapykantos tikėjimui gali būti vadinamas tada, kai iš kankinio darbų matyti, be jokių abejonų, kad Dievo tarnas padarė ką nors, kas atitinka krikščionių tikėjimą ir kas uždrausta neteisingo įstatymo³⁷.

Taigi persekiotojo *odium fidei* egzistuoja, kai galima įrodyti, kad Dievo tarnas buvo nuteistas už tai, kad veikė vadovaudamasis krikščionių religija ir parodydamas priešiška neteisingiems tirono įstatymams („quia aliquid fecit cum religione cristiana concors, quod injustis tyrannorum legibus vetitum fuerat“). Popiežius Benediktas XIV priduria:

Tikėjimo liepiamo ar patariamo teisaus darbo vykdymas, – kuris gali būti traktuojamas kaip tikėjimo išpažinimas *in facto*, – yra tikra kankinystės priežastis, jeigu dėl jo tironas nužudo... Dėl to kokios nors dorybės praktikavimas arba tikėjimo padiktuoto įstatymo laikymasis yra kankinystės priežastis, jei tironas dėl to nužudo.³⁸

FORMALIOJI KANKINYSTĖ EX PARTE PERSECUTORIS

Gana ilgą laiką tarpą nebūdavo aptariamai įvairūs aspektai, susiję su persekiotoju, tačiau dabar, ypač moderniaisiais laikais, šie svarstymai išskyla į pirmą planą dėl priešasčių, su kuriomis susiduriama, t. y. norint įrodyti, kad tikroji priežastis, atvedusi iki aukos nu-

³⁶ Štai ką rašo Benediktas XIV: „Demum nomine odii in fidem intelligitur insectatio ob exercitium operis ex se boni, et aliquo tandem modo ad fidem propagandam, sive tuendam, sive illustrandam tendentis, at lege humana iniqua prohibiti“. Benedetto XIV, *Opus de servorum*, Lib. III, cap. 14, n. 13.

³⁷ *Ibid.*, n. 6.

³⁸ *Ibid.*, n. 2.

žudymo, buvo persekiotojo išgyvenamas *odium fidei*. Dabar nesigilinsime į šios evoliucijos detales. Apsiribosime pasakydami, jog viena vertus, šiandienos tironai vis labiau stengiasi paslėpti tikrąją nuosprendžio priežastį, kuri dažnai yra neapykanta tikėjimui, pri dengdami ją kad ir pasikėsinimu į valstybės saugumą, šnipinėjimą ir t. t. Kita vertus, pasitaiko tendencijų, kai bandoma kankinyste pripažinti tai, kas labiau tiktų išpažinėjo bylai.

Dėl susiklosčiusios padėties popiežius Benediktas XVI visai neseniai ypač energingai pabrėžė *odium fidei* įrodymų būtinumą, kad jie būtų pagrindinė priežastis sprendžiant kankinystės bylas, kad persekiotojas tikrai būtų šios priežasties pastūmėtas nužudyti auką. Savo pranešime *Šventųjų skelbimo kongregacijos plenarinės sesijos dalyviams* 2006 m. balandžio 24 d. popiežius sakė:

Į kankinystę vedantis motyvas išlieka tas pats ir jo šaltinis bei pavyzdys yra Kristus, tačiau „*ex parte persecutoris*“ pasikeitė kankinystės turinys ir strategijos: vis labiau siekiama paslėpti priešiškomą krikščionių tikėjimui ar elgesiui bei krikščioniškoms dorybėms, bet dangstomasi įvairiomis priežastimis, pavyzdžiui, politinėmis ar socialinėmis. Žinoma, ir šiandien labai svarbu turėti neginčijamų įrodymų, kad kankinystę auka priėmė, tačiau labai svarbu nustatyti, kad tiesiogiai ar netiesiogiai, bet visais atvejais turint moralinį tikrumą, persekiotojas veikė vedamas *odium fidei*. Jei šio elemento trūksta, remiantis seniausia teologine ir juridine Bažnyčios doktrina, atvejis nebus pripažįstamas kankinyste.³⁹

Popiežius autoritetingai primena, kad persekiotojas turi išgyventi *odium fidei* ir kad ši neapykanta turi būti kankinio nužudymo priežastis. Kad būtų pripažinta tikra kankinystė, reikia įrodyti, kad persekiotojo veiksmai buvo objektyviai nukreipti prieš krikščionių tikėjimą ir tai būtų motyvuota *odium fidei*. Nepakanka, kad persekiotojo veikla būtų priešinga krikščioniškoms vertybėms,

³⁹ Benedetto XVI, *Messaggio ai partecipanti alla sessione plenaria della Congregazione delle Cause dei Santi*, 24 aprile 2006 [AAS 98(2006), p. 397–401 (p. 400)].

bet reikia, kad tokia jo veikla būtų motyvuota fakto, kad jis veikia būtent prieš krikščioniškas vertybes. Taip pat labai svarbu pridurti, kad kai kalbama apie persekiotojo neapykantą tikėjimui, nereikia, kad pastarasis jį tobulai pažintų ar bent būtų gerai įsigilinęs, bet pakanka to, kad jis tikėjimą traktuotų kaip vertą neapykantos. Jei *odium fidei* tampa toks svarbus, ką galima pasakyti apie „meilės kankinius“? Kad ir kokia kilni, meilė negali būti vienintelė ir pakankama priežastis tapti kankiniu. Kad būtų galima kalbėti apie tikrą kankinystę, Bažnyčia primygtinai reikalauja, kad persekiojimo motyvas ir žmogaus mirtis būtų persekiotojo išgyvenamo *odium fidei* padarinys. Tik šitaip kankinys galės tikrai tapti panašus į Kristų, nes Jėzus Kristus buvo nuteistas ne dėl neapykantos daromiems meilės darbams, bet dėl neapykantos jo nešamai Žiniai, kad vadinosi Dievo Sūnumi. Be kitų dalykų, ši priežastis yra svarbiausia, nes ją tiriant nustatoma, ar įvykis buvo kankinystė, ar ne. Persekiojimas turi būti vedamas neapykantos tikėjimui ar geram ir spontaniškam darbui, kaip nurodo krikščionių tikėjimas. Ir toliau lieka labai svarbu vertinant kankinystės tikslus, kad tironas išgyveno *odium fidei*, tai dažnai yra sunkiai suprantama. Šiuo klausimu rašo J. L. Gutiérrezas:

Reikia pastebėti, kad XX a. ir apskritai istorijoje gana retai pasitaikė kankinystės atvejų vien dėl tikėjimo ar dėl pritarimo tiesoms, kuriomis reikia tikėti. Priežastis, dėl kurios daugybei krikščionių buvo atimta gyvybė, buvo jų individualiame ir socialiniame gyvenime išryškėjantis elgesys vadovaujantis tikėjimu.⁴⁰

Labai svarbu tiksliai nustatyti tikrus persekiotojo ir aukos motyvus, nes Bažnyčiai kankiniai yra tik tie, „kurių elgesys pagrįstas tikėjimu ir meile, t. y. tikėjimu, parodytu darbais, ir jie yra priešingi tiems, kurių jie nužudomi, nes trukdo aniems realizuoti jų planus“⁴¹.

⁴⁰ Gutiérrez, *Studi sulle cause*, p. 291.

⁴¹ *Ibid.*

Galima neabejoti, kad šių laikų persekiotojai daug geriau pažįsta krikščionių tikėjimą, nei jį pažino I ar II a. Romos imperatoriai. Bažnyčia primygtinai reikalauja, kad kankinystė būtų patirta dėl *odium fidei*, nes ji išreiškia tobuliausią panašumą į Kristų. Jį nuteisė mirti tie, kurie jo nekenė dėl jo skelbiamos žinios. Taigi ir kankinys, kad toks iš tikrųjų būtų, irgi turi būti nužudytas dėl neapykantos Kristaus žiniai.

* * *

Bažnyčios tradicijoje visada koegzistavo du kankinystės koncepcijos esmę formuojantys elementai: viešas Kristaus liudijimas ir jį patvirtinanti laisvai pasirinkta mirtis. Liudijimo objektas nėra šiaip kokioje byloje, bet tik toje, kur liudijama apie:

Jėzų Kristų, vienintelį Viešpatį, vienatinį Dievo Sūnų, prieš visus amžius gimusį iš Tėvo... kuris Šventosios Dvasios veikimu įsikūnijo nekaltosios Marijos iščiose..., buvo nukryžiuotas dėl mūsų..., buvo numiręs ir palaidotas..., buvo prikeltas..., įžengė į dangų..., ir garbėje ateis teisti gyvųjų ir mirusiųjų, ir jo viešpatavimui nebus galo..., Bažnyčią: vieną, šventą, visuotinę ir apaštalinę...

Žodžiu, apaštalu perduotą tikėjimo išpažinimą. Šv. Augustinas sako, kad krikščionių kankiniu padaro ne mirties bausmė, bet jos priežastis:

Kankiniais padaro ne nukankinimas, bet jo priežastis. Jeigu bausmė paverstų kankiniais, visos arenos būtų pilnos kankinių, visos grandinės tapytų kankinius ir apvainikuoti būtų visi, kuriuos nukovė kalavijas.⁴²

Kankinys miršta Bažnyčioje ir už Bažnyčios tikėjimą. Jis nemiršta už ideologiją ar teisingas vertybes, bet už Jėzaus Kristaus asmenį, gyvenantį Bažnyčioje. Jo gyvas buvimas yra krikščionybės fakto esmė.

⁴² „*Martires non facit poena sed causa. Nam si poena martyres faceret, amnia metalla martyribus plena essent, omnes catenae martyres traherent, omnes qui gladio feriuntur, coronaretur*“. *Enarrationes in Ps 34*; P. L. 36, 340.

Tačiau jeigu kankinystė dėl Jėzaus Kristaus įvyksta dėl dalykų, kurie yra Bažnyčios tikėjimo išpažinime, ji apima visa, ką praktikuoti tikėjimas reikalauja: moralės, dorybių ir t. t., nes tai yra to tikėjimo išraiškos (pvz., dėl to Marija Goretti ir Maksimilijonas Kolbė buvo priskirti kankiniams).

Tarp kankinio ir Kristaus užsimezga ypatingas santykis: abiejų vienybė ir kankinio Kristaus imitavimas. Šie du elementai taip pat yra svarbūs krikščioniškos kankinystės bruožai. Kankinystės kančios yra Kristaus kančios⁴³. Tikinčiojo patiriami užgauliojimai yra nukreipti į Kristų⁴⁴. Šia prasme ankstyvoji Bažnyčia kankinystę traktavo kaip privilegijuotą krikščionio charizminę patirtį. Dėl to pirmieji krikščionys kankiniuose matė ypatingus Kristaus tarpininkus. Tokia kankinystės idėja, Bažnyčioje ryškiai juntama jau nuo II a. iki mūsų dienų, sudaro vienintelę autentišką kankinystės koncepciją. Ji laikoma visų Šventosios Bažnyčios paskelbtų šventųjų pavyzdžiu. Čia atsiskleidžia pagrindinis skirtumas tarp krikščionių kankinių ir jų persekiotojų:

Kai paskutiniųjų širdys pripildytos neapykantos ir žudymo, krikščionių kankinių širdys ir protai kupini meilės ir atlaidumo. Ir vakar, ir šiandien krikščionių kankinių kerštas yra ne prieš nužudymą, bet atleidimas, kaip atleido Jėzus: „Tėve, atleisk jiems, nes jie nežino, ką daro“ (*Lk 23, 34*). Kalbama apie tokį nuostabų ir tiek viršijantį žmogiškas jėgas atlaidumą, kuris neretai atverčia patį persekiotoją.⁴⁵

Nuo pat savo atsiradimo Bažnyčia ryškiai paženklinta kankinių krauju. Daugybė mūsų laikų kankinių primena šią liūdną tiesą ir mus ragina stengtis niekada daugiau to nepatirti.

⁴³ Origene, *Exhortatio ad martyrium*, 42.

⁴⁴ Origene, *Super Martirium*, 113 – XI, 236, 16 ir t.; taip pat žr. „Atti dei Martiri come nel Martirio di Policarpo, nei Martiri di Lione“, in: *Atti dei martiri*, Roma: Paoline, 1985, p. 109–110, 131–150.

⁴⁵ Angelo Amato, *I santi nella Chiesa*, Libreria Editrice Vaticana, 2010, p. 282.

ARŪNAS STREIKUS

ISTORINIAI ARKIVYSKUPO TEOFILIAUS MATULIONIO GYVENIMO IR KANKINYSTĖS KONTEKSTAI

Herojiškų tikėjimo liudijimų pavyzdžiai totalitarinių režimų pastangų sunaikinti Bažnyčią akivaizdoje šiandien regimi kaip viena iš atramų, galinčių padėti pristabdyti dechristianizaciją postmodernioje visuomenėje. Didžiojo krikščionybės jubiliejaus proga 2000 m. gegužės 7 d. Romos kolizijoje pop. Jonas Paulius II iškilmingai paskelbė XX a. Bažnyčios martirologą, kuriame tarp 30 000 naujų tikėjimo kankinių yra įrašytos ir 114 lietuvių pavardės. Naujosios kankinystės aktualumą patvirtina ir daugumoje Lietuvos vyskupijų iš karto po Nepriklausomybės atkūrimo pradėtos, per pastarąjį dešimtmetį gerokai į priekį pasistūmėjusios okupacijų metais represuotų dvasininkų ir pasauliečių beatifikacijos bylos¹. Tai, kad Šventųjų skelbimo kongregacija, siekdama išvengti kankinystės reiškinių devalvavimo, labai kruopščiai tikrina ir kritiškai vertina apie kandidatus į šventumą surinktą istorinę medžiagą, yra vienas iš faktorių, skatinančių naujosios Bažnyčios istorijos tyrimus. Per

¹ Telšių vyskupija rūpinasi 1946 m. sušaudyto vysk. Vincento Borisevičiaus, Vilniaus arkivyskupija – 1953 m. Vladimiro kalėjime mirusio arkivysk. Mečislovo Reinio, Kaišiadorių vyskupija – 1962 m. neišskiomis aplinkybėmis mirusio arkivysk. Teofiliaus Matulionio, Panevėžio vyskupija – 1945 m. Štuthof koncentracijos stovykloje žuvusio kun. Alfonso Lipniūno, Kauno arkivyskupija – 1955 m. tremtyje mirusios mokytojos Adelės Dirsytės beatifikavimo procesais.

pastarąjį dešimtmetį Lietuvoje taip pat parengta nemažai istorinių šaltinių rinkinių, akademių studijų ir populiarių publikacijų, kurios atskleidžia vis naujus tikėjimo kankinių gyvenimų ir jų tragiškų atomazgų puslapius.

Svarbus slenkstis beatifikuojant lietuvių tikėjimo kankinius buvo peržengtas 2016 m. gruodžio 1 d., kai popiežiaus Pranciškaus įgaliota Šventųjų skelbimo kongregacija paskelbė dekretą, pripažįstantį Dievo tarno arkivyskupo Teofiliaus Matulionio kankinystę ir taip atveriantį kelią jo paskelbimui palaimintuoju. Tai suteikia progą dar kartą pažvelgti į vysk. Matulionio gyvenimo ir kankinystės istoriją, apibendrinti sukauptus faktinius duomenis ir paryškinti mažiau žinomus šios istorijos aspektus. Pasinaudojant kitų tyrinėtojų įdirbiu su vysk. Matulionio veikla netiesiogiai susijusiuose teminiuose laukuose, remiantis publikuotais Dievo tarno raštais ir archyvuose saugomais sovietų režimo institucijų, prisidėjusių prie dvasininkų kontrolės ir jų persekiojimo, dokumentais, straipsnyje mėginama atsakyti į tris pagrindinius klausimus: 1) kodėl ir kokiomis aplinkybėmis vysk. Matulionis dar iki Lietuvos okupacijos net kelis kartus turėjo išklaudyti sovietinio teismo nuosprendžius? 2) kokios priežastys lėmė trečiąjį jo areštą 1946 m.? 3) kodėl net ir paskutiniiais gyvenimo metais, jau neturėdamas galimybių tiesiogiai vykdyti savo pareigų, vysk. Matulionis nedavė ramybės religinio gyvenimo prievaizdams Sovietų Lietuvoje ir ar pastarieji turėjo motyvą prievarta pašalinti jų planams trukdžiusį ganytoją?

UOLUSIS RUSIJOS APAŠTALAS

Vysk. Matulionio gyvenimo istorija visų pirma asocijuojasi su nepalaužiama valia ginti Bažnyčios laisvę veikti nuo bet kokios pasaulietinės valdžios pretenzijų kištis į grynai dvasinę jos veikimo sritį. Pirmą kartą Matulionis dėl to nukentėjo dar 1909 m., kai būdamas Bikavos parapijos (Latvijoje) klebonu pažeidė carinės Rusijos įstatymus, draudusius katalikų kunigams krikštyti kūdikį,

kurio bent vienas iš tėvų yra stačiatikis. Anuomečio teismo sprendimu už tai jis keliems mėnesiams buvo nušalintas nuo bažnytinių pareigų. Atlikęs bausmę, Matulionis tuometinio Mogiliavo arkivyskupijos valdytojo prel. Stepono Denisevičiaus sprendimu buvo perkeltas į Peterburgą, kur jam buvo pavesta administruoti statomą Švč. Jėzaus širdies bažnyčią ir prie jos steigiamą parapiją. Taip Matulionis atsidūrė mieste, su kuriuo neatskiriamai susijusi pirmoji jo kelio į kankinystę atkarpa.

Žlugusią caro valdžią 1917 m. rudenį pakeitęs bolševikų režimas brutaliomis priemonėmis mėgino visiškai sunaikinti religiją. Katalikus, kurių daugumą Rusijoje sudarė tautinių mažumų atstovai, naujoji valdžia vertino itin nepalankiai. Peterburgo kunigai su arkivysk. Janu Cieplaku² priešakyje mėgino priešintis agresyviai bolševikų puolimui. Aštrėjantis konfliktas kulminaciją pasiekė 1923 m. pavasarį, kai buvo pradėta vykdyti bažnytinių vertybių nusavinimo ir parapijų priklausomybę nuo pasaulietinės valdžios turėjusių įtvirtinti sutarčių pasirašymo kampanija. 1923 m. kovo pabaigoje arkivysk. Cieplakas kartu su 15 kunigų, tarp kurių buvo ir Švč. Jėzaus širdies bažnyčios klebonas, buvo teisiami didelį atgarsį sukėlusiam parodomajame Aukščiausiojo tribunolo posėdyje. Kitaip negu pagrindiniams šio teismo proceso dalyviams, Matulioniui ši kartą dar buvo skirta santykinai švelni – vos 3 metų – laisvės atėmimo bausmė, kurią jis atliko Butyrkų ir Sokolnikų kalėjimuose Maskvoje³.

1925 m. paleistas iš kalėjimo, Matulionis sugrįžo į savo parapiją Peterburge. Miestas per nelaisvėje praleistus metus jau buvo spėjęs virsti Leningradu. Trečio dešimtmečio viduryje Katalikų Bažnyčios

² Arkivyskupijos administravimą jis perėmė po to, kai 1919 m. pabaigoje iš Sovietų Rusijos į Lenkiją buvo deportuotas arkivyskupas metropolitas Edvardas von Roppas.

³ Plačiau šis teismo procesas ir priešistorė aprašyti knygoje: Roman Dzwonkowski, *Kościół katolicki w ZSSR 1917–1939: Zarys historii*, Lublin: Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, 1997, s. 128–142.

padėtis Sovietų Sąjungoje buvo grėsminga: hierarchinė jos struktūra praktiškai sugriauta, dauguma kunigų buvo kalėjimuose arba deportuoti iš šalies. Kita vertus, pasinaudodamas sovietų režimo pastangomis įtvirtinti savo statusą tarptautinėje arenoje, Šv. Sostas tuo metu dar nebuvo praradęs vilties neoficialių derybų keliu susitarti su režimo atstovais dėl katalikų padėties normalizavimo⁴. Šio diplomatinio žaidimo sudedamąja dalimi galima laikyti ir vysk. Michelio d'Herbigny SJ – vieno iš ankstyvosios Vatikano Rytų politikos architektų, popiežiškosios komisijos *Pro Russia* vadovo – vizitą į Sovietų Sąjungą 1926 m. pavasarį. Matydamas, kad sovietai laikosi derybų vilkinimo taktikos, Vatikanas tuo metu jau buvo apsisprendęs mėginti be sovietų režimo žinios atkurti represijų išblaškytą bažnytinę hierarchiją, todėl vienas iš d'Herbigny misijos tikslų buvo pašventinti naujus vyskopus, suteikiant jiems specialius apaštalinų administratorių įgaliojimus reorganizuotoje Bažnyčios valdymo struktūroje.

Leningrado apaštalinio vikariato administratoriumi buvo paskirtas Antonijus Maleckis. Vienas opiausių naujojo ganytojo rūpesčių buvo papildyti išretėjusias kunigų gretas, todėl jis Leningrade mėgino organizuoti slaptą kunigų seminariją, kurioje, kaip teigiama, liturgiją dėstė ir iš lagerio grįžęs kun. Matulionis⁵. Vis dėlto vysk. Maleckio pastangos veikti ypatingomis sąlygomis nebuvo ilgalaikės. Jis kaip ir kiti slapta pašventinti vyskupai greitai atsidūrė sovietų slaptosios policijos akirtyje. Nepraėjus nė metams nuo pašventinimo, bendradarbiauti su OGPU nesutinkantis dvasininkas buvo ištremtas į Archangelską. Nors 1928 m. pabaigoje vysk. Maleckiui buvo leista grįžti iš tremties, matydamas, kad režimo slaptosios tarnybos nepaliks ramybėje, jis pasirūpino gauti Šv. Sosto sutikimą slapta pašventinti sau padėjėją ir įpėdinį,

⁴ Plačiau apie tai žr. Евгения Токарева, „Проблемы статуса католической иерархии в переговорах СССР и Святого Престола в 20-е годы XX века“, in: *Россия и Ватикан*, 2007, вып. 2, с. 147–180.

⁵ Dzwonkowski, *op. cit.*, s. 145.

tarp galimų kandidatų pirmuoju nurodydamas kun. Matulionį. 1928 m. gruodžio 8 d. raštu pop. Pijus XI kun. Matulioniui suteikė Matregos vyskupo titulą ir paskyrė jį Leningrado apaštalinio administratoriaus pagalbininku *cum jure successionis*. 1929 m. vasario 9 d. vysk. Maleckis, dalyvaujant tik dviem liudytojams, Matulionį slapta konsekrovo vyskupu.

Sąlygos vykdyti ganytojišką veiklą nebuvo palankios. Po laikino atokvėpio, trečio dešimtmečio pabaigoje Sovietų Sąjungoje vėl buvo atnaujintas puolimas prieš religiją, kurio smaigalys, žinoma, buvo nukreiptas į dvasininkiją. Nors OGPU nežinojo apie Matulionio pašventinimą vyskupu, jis tapo viena pirmųjų naujos represijų bangos aukų – jau 1929 m. lapkritį atsidūrė Leningrado kalėjime. Po beveik metus trukusių tardymų jam buvo sufabrikuota byla, pagal kurią jis kaltintas šnipinėjimu užsienio valstybių naudai. 1930 m. rugsėjo 13 d. OGPU kolegijos sprendimu vysk. Matulionis buvo nuteistas 10 metų lagerio ir išsiųstas atlikti bausmės į Solovkų salas.

Garsusis Solovkų lageris, 1923 m. įkurtas buvusių stačiatikių vienuolynų komplekso pastatuose, tyrinėtojų laikomas sovietinės priverčiamojo darbo sistemos formavimosi pradžia. Čia kalinta ir dauguma tuo metu represuotų dvasininkų, kurie buvo apgyvendinti atskirame barake Anzero saloje. Kelios dešimtys ketvirto dešimtmečio pradžioje lageryje kalėjusių lotynų ir rytų apeigų katalikų kunigų sudarė glaudžią bendruomenę, dalydamiesi siuntiniais gaunamu maistu, rūpindamiesi vieni kitais ir bendrai meldamiesi. Nors ir lageryje niekas nežinojo, kad Matulionis yra vyskupas, jis tapo neoficialiu šios bendruomenės lyderiu, atlikusiu ūkvedžio pareigas. Baimindamasi solidaraus dvasininkų veikimo netgi nelaisvėje, lagerio administracija 1932 m. nusprendė išardyti šią religinę komuną. Aktyviausi jos nariai, tarp jų ir vysk. Matulionis, buvo apkaltinti tuo, kad sudarė „antitarybinę grupuotę, kuri vykdė antitarybinę agitaciją, slapta vykdė teologines ir religines apeigas, palaikė nelegalius ryšius su laisve tam, kad galėtų į užsienį perduoti

šnipinėjimo pobūdžio duomenis apie katalikų padėtį SSRS“⁶. Už tai vysk. Matulioniui buvo paskirta papildoma vienerių metų bausmė baudžiamajame izoliatoriuje prie Ladogos ežero.

Tuo metu, kai 1933 m. gegužės pabaigoje Leningrade vysk. Matulioniui buvo rašomas trečias sovietinio teismo nuosprendis, Maskvoje, atrodo, tarp Lietuvos ir Sovietų Sąjungos diplomatų jau vyko pokalbiai dėl galimybių išlaisvinti įkalintus lietuvių tautybės kunigus mainais į Lietuvos kalėjimuose kalinamus komunistus. Esamais duomenimis, pastarasis pasikeitimo politiniais kaliniais projektas buvo inicijuotas Šv. Sosto⁷ ir, matyt, buvo susijęs su anksčiau puoselėtų ambicingų Vatikano misijų planų Rusijoje korektyvomis. Galutinai įsitikinus, kad vykdyti aktyvią misionierišką veiklą sovietų valdomoje teritorijoje nebus jokių galimybių ir viena po kitos žlungant vysk. d'Herbigny iniciatyvoms sukurti slaptą bažnytinę hierarchiją, nuo ketvirto dešimtmečio pradžios didžiausias dėmesys buvo sutelktas į apaštalinės veiklos rusų diasporose už Sovietų Sąjungos ribų stiprinimą ir aktyvesnio vaidmens prisiėmimą antikomunistinės propagandos bare⁸. Pagal 1933 m. spalio 5 d. pasirašytą protokolą to paties mėnesio pabaigoje į Lietuvą atvyko 18 Sovietų Sąjungoje kalintų asmenų (15 iš jų kunigai) mainais į 24 Lietuvos kalėjimuose kalintus komunistus. Simboliška tai, kad iš sovietinių lagerių paleidžiamųjų sąrašė pirmuoju numeriu buvo įrašytas Teofilus Matulionis, o Lietuvos išduodamų kalinių sąrašo viršūnėje buvo Antanas Sniečkus, vėliau nemažai prisidėsiantis prie vyskupo persekiojimo.

⁶ Ирина Осипова, „В язвах своих сокрой меня...“, Москва: Серебряные нити, 1996, с. 184.

⁷ Jonas Švilpa, „Vatikanas–Kaunas–Maskva: apsikeitimas politiniais kaliniais (1933 ir 1935 m.)“, *Istorija*, 2007, t. 67, p. 39.

⁸ Filippo Frangioni, „L'URSS e la propaganda contro la religione: Per una definizione dell'anticomunismo nella Santa Sede degli anni Trenta“, in: *Pius XI: Keywords*, edited by Alberto Guasco and Raffaella Perin, Zürich-Berlin: LIT Verlag, 2010, p. 305.

Kiek atsigavęs nuo sovietiniuose lageriuose patirtų kančių, vysk. Matulionis kartu su iš Sovietų Sąjungos irgi grįžusiu buvusiu Vakarų Sibiro apaštalinio vikariato administratoriumi kun. Julijonu Gronskiu 1934 m. kovą išvyko į Romą pasimatyti su popiežiumi. Trūkstant papildomų šaltinių, sunku pasakyti, kiek istoriškai autentiškas yra prel. Stanislovo Kiškio aprašytas jaudinantis Matulionio susitikimas su Šv. Tėvu, kuris neva paprašęs, jog vyskupas kaip kankinys pirmas jį palaimintų⁹. Bent jau pats vysk. Matulionis, dalindamasis kelionės įspūdžiais, tokio epizodo neminėjo¹⁰. Daug patikimesnis yra šaltinis, užfiksuojantis iš Sovietų Sąjungos grįžusių dvasininkų nuostatas, jų išsakytas tiesiogiai pop. Pijui XI. Po vysk. d'Herbigny atleidimo iš komisijos *Pro Russia* vadovo pareigų Rusijos reikalus Šv. Sosto Nepaprastųjų Bažnyčios reikalų kongregacijoje kuravęs prel. Domenico Tardini iš karto po minėto vizito 1934 m. balandžio 11 d. Šv. Sosto atstovą Lietuvoje Antonino Aratą informavo:

Šventasis Tėvas – kuriam nedelsdamas papasakojau, ką Jūs pranešėte – visiškai sutiko su svariomis pastabomis, taip aiškiai išsakytomis J. M. Jo Šventenybė vis dėlto pabrėžė, kad J. E. Monsinjorai Sloskans ir Matulionis, o ir Mons. Gronskis sutartinai pareiškė, jog jeigu jiems būtų leista pasirinkti, jie būtų labiau linkę likti kalėjime nei išvykti iš Rusijos: toks pareiškimas ne tik teikia didžiulę garbę minėtų tikėjimo liudytojų uolumui ir pasiaukojimo dvasiai, bet ir rodo, kokie gilūs yra herojiškiausių kalintų dvasininkų jausmai.¹¹

Ketvirto dešimtmečio antroje pusėje, gyvendamas Kaune ir atlikdamas benediktinių bažnyčios rektoriaus pareigas, vysk. Matulionis vengė afišuoti savo ankstesnius kentėjimus. 1934–1940 m. periodinėje spaudoje publikuotuose interviu su vyskupu labai ma-

⁹ Prel. Stanislovas Kiškis, *Arkivyskupas Teofilis Matulionis*, Kaišiadorys: Kaišiadorių vyskupijos kurijos leidykla, 1996, p. 59.

¹⁰ „Ką pasakoja JE vysk. T. Matulionis?“, *Rytas*, Kaunas, 1934 04 18, p. 5.

¹¹ *Lietuva ir Šventasis Sostas (1922–1938): Slaptojo Vatikano archyvo dokumentai*, sudarė Arūnas Streikus, Vilnius: LKMA, 2010, p. 472.

žai vietos skiriama praeities patirtims apsvarstyti. Vysk. Matulionis daug mieliau kalbėdavo apie savo kasdienybę, aktualias religinio gyvenimo problemas ar dalydavosi išpūdziais iš savo kelionių po JAV, Palestiną ir Egiptą. Vienas iš nedaugelio viešo jo veikimo barų šiuo laikotarpiu buvo Misijoms remti sąjungos pirmininko pareigos, kurias 1938 m. jis perėmė iš prel. Stanislovo Jokūbausio. Tik sovietų okupacijos išvakarėse, 1940 m. balandžio 19 d. jam pasiūlyta ir svarbesnė bažnytinė tarnyba – vyriausiojo kariuomenės kapeliono pareigos.

Nepaisant kuklios pozicijos viešojoje nepriklausomos Lietuvos erdvėje, vysk. Matulionis sovietų valdžios dėmesio centre atsidūrė jau pirmaisiais okupacijos metais. Sovietų valdžiai jis buvo neparankus pirmiausia tuo, kad turėdamas dar 1929 m. (slapta pašventinant vyskupų) suteiktus plačius įgaliojimus *in partibus infidelium*, jis galėjo veikti katalikų gyvenimą SSRS gilumoje, kur ji tikėjosi išrovusi katalikybę visiems laikams: 1939 m. tuometinėje SSRS teritorijoje tebuvo likusios dvi katalikų bažnyčios. Jau 1940 m. pabaigoje iš Maskvos buvo duotas nurodymas aktyviai sekti vysk. Matulionį, kuris, jų duomenimis, palaikė ryšius su unitų metropolitu, Lvovo arkivysk. Andriejumi Šeptyckiu¹². Visi prieš Antrąjį pasaulinį karą SSRS teritorijoje dirbę katalikų dvasininkai sovietų valdžios buvo laikomi Vatikano ar kitų užsienio valstybių agentais, nes dauguma jų buvo ne rusų tautybės. Šis įsitikinimas buvo toks stiprus, kad ir po karo vysk. Matulionis buvo įvardijamas kaip „vienas iš Vatikano agentūros SSRS vadovų“, kurio veiklą reikia itin atidžiai kontroliuoti¹³.

¹² Visiškai slaptas SSRS NKVD GUGB 2-ojo skyriaus viršininko pavaduotojo kpt. Ševelevo raštas LSSR NKVD UGB 2-ojo skyriaus viršininkui Danieliui Todesui, 1940-12-07, in: *Lietuvos ypatingasis archyvas*, (toliau – *LJA*), f. K-30, ap. 1, b. 31, l. 403.

¹³ Visiškai slaptas SSRS NKGB 2-os valdybos 5-ojo skyriaus viršininko pavaduotojo Igorio Polianskio direktyva LSSR NKGB vadovui Aleksandrui Guzevičiui, 1944-09-07, in: *LJA*, f. K-30, ap. 1, b. 31, l. 104.

Savo susirūpinimą Rusijos katalikų reikalais, kartu ir sovietų valdžios nuogaštavimus Matulionis patvirtino jau pirmomis antriosios sovietų okupacijos dienomis. 1944 m. lapkričio 18 d. jis kreipėsi į Religinį kultūrų reikalų tarybos (toliau – RKRT) įgaliotinį Lietuvoje, prašydamas padėti pasiųsti į Leningradą keletą kunigų iš Lietuvos, kurie galėtų aptarnauti ten gyvenančius katalikus. Nors sovietinio saugumo organai buvo linkę pasinaudoti šia galimybe pasiųsti savo agentą ir per jį kontroliuoti vysk. Matulionio ryšius su šio miesto katalikų bendruomene, nugalėjo RKRT pirmininko Igorio Polianskio požiūris, kad Leningrade iš viso nesą jokios katalikų bendruomenės¹⁴. Vysk. Matulionis buvo ir vienas iš Leningrado srities NKGB valdybos vestos agentūrinio sekimo bylos „Vatikan“ objektų, todėl pas jį 1945 m. birželio mėnesį iš Leningrado buvo komandiruotas agentas „Vichr“ su užduotimi išsiaiškinti: „1) Katalikų Bažnyčios planus plečiant savo veiklą Leningrado ir kitose SSRS srityse; 2) duomenis apie dvasininkus, Vatikano atsiųstus į SSRS žvalgybinei ir misionieriškai veiklai“¹⁵.

Apie vysk. Matulionio pastangas siųsti kunigus į Sovietų Sąjungos gilumą nacių okupacijos metais sovietų režimas, atrodo, irgi žinojo. Dar 1941 m. rugpjūčio 21 d. vysk. Matulionis kreipėsi į Šv. Tėvą, paliudydamas tvirtą ryžtą grįžti apaštalauti į Rusiją:

O dabar, jau žiebiantis vilčiai, vartus nuo bolševizmo užvėrus ir užkalus, Dievui padedant, mano ir Lietuvoje gyvenančių kunigų iš Rusijos širdyse vėl kyla naujas troškimas Kristaus mokymą, Apaštalų vardu perduodamą, skleisti, apaštalauti. Nors mano amžius jau silpsta, tačiau, kiek leidžia jėgos, esu pasirengęs imtis apaštalavimo Rusijoje, kur iki tremties praleidau savo jaunystę ir brandą.

Aš kiekvieną akimirką esu pasirengęs grįžti prie savo ankstesnių parei-

¹⁴ RKRT pirmininko Igorio Polianskio raštas RKRT įgaliotiniui Lietuvoje Alfonsui Gailevičiui, 1945-02-22, in: *Lietuvos centrinis valstybės archyvas*, (toliau – *LCVA*), f. R-181, ap. 3, b. 4, l. 6.

¹⁵ SSRS NKGB 2-osios valdybos 5-ojo skyriaus raštas Leningrado sr. NKGB valdybos 2-ajam skyriui, 1945-03-24, in: *LYA*, f. K-30, ap. 1, b. 31, l. 424.

gų. Jeigu Tavo Šventenybei atrodys, kad mano sugrįžimas reikalingas ir naudingas, meldžiu, kad galėčiau grįžti. Tavo Šventenybei už tai nuolatos dėkosiu.¹⁶

Nors 1941 m. spalio pradžioje Vatikano valstybės sekretorius kard. Luigi Maglione pranešė vysk. Matulioniui apie visišką Šv. Tėvo pritarimą šiems planams ir suteikė jam gana plačius įgaliojimus¹⁷, įgyvendinti šias iniciatyvas pasirodė ne taip lengva kaip tikėtasi. 1942 m. pradžioje vysk. Matulionis nesėkmingai mėgino gauti leidimus vykti į nacių užimtas Sovietų Sąjungos sritis iš įvairių nacių okupacinės valdžios institucijų. Panašiai kaip ir sovietai, naciai katalikybę laikė vienu iš lenkiškos kultūrinės ir politinės įtakos sklaidos įrankių, todėl nuo pat pradžių stabdė bet kokią jos plėtrą į rytus. Propagandiniais tikslais okupacinė nacių administracija toleravo ir iš dalies rėmė tik sovietų sugriautų Stačiatikių Bažnyčios struktūrų atkūrimą okupuotose teritorijose. Jų sukurtų pagalbinių vietos valdžios įstaigų pareigūnai, kurių daugumai buvo artima tradicinė rusiško ar baltarusiško nacionalizmo, savo natūralia kultūrine terpe laikiusio stačiatikišką tradiciją, ideologija, taip pat labai priešišškai reagavo į „lenkų tikėjimo“ invazijos galimybę.

Nepaisant negatyvaus vokiečių nusistatymo, vysk. Matulionis neprarado vilties, kad lietuvių kunigams anksčiau ar vėliau bus duotas leidimas vykti į Rusiją. Nacių okupacijos laikotarpiu jis buvo pagrindinis pasirengimo misijoms Rytuose koordinatorius: rinko bažnytinį inventorių, maldaknyges ir katechetinę literatūrą rusų kalba, telkė pasiryžusius vykti į Rusiją kunigus bei rūpinosi

¹⁶ *Arkivyskupas Teofilus Matulionis laiškuose ir dokumentuose*, parengė vysk. Jonas Boruta, Elena Neniškytė, Algimantas Katilius, Vilnius: LKMA, 2002, p. 69–70.

¹⁷ Regina Laukaitytė, „The interest of Lithuania’s Church in the apostolic activity in Russia and among Russians“, in: *Church History between Rome and Vilnius: Challenges to Christianity from the early Modern Ages to the 20th century*, sud. Arūnas Streikus, (ser. *Bažnyčios istorijos studijos*, t. 4), Vilnius: LKMA, 2011, p. 112.

naujų kandidatų parengimu, iš vyskupijų kurių gaudavo apaštaliniam Rusijoje surinktas aukas. Vysk. Matulionis drauge su dar 27 dvasininkais buvo ir 1942 m. pradžioje Kauno tarpdiecezinėje kunigų seminarijoje įkurto *Institutum Russicum* steigėjas¹⁸.

Taigi sovietams reokupuojant Lietuvą, vysk. Matulionis režimo vadovų, karo metais pasukusių religinės politikos vairą Rusijos Stačiatikių Bažnyčios interesų protegavimo kitų konfesijų atžvilgiu linkme, akyse buvo aktyviausias katalikybės sklaidos Sovietų Sąjungos gilumoje iniciatorius, dėl to *a priori* pavojingas politinis priešas. Atitinkamų sovietų režimo institucijų turbūt neliko nepastebėtos ir nacių okupacijos metais viešai išsakytos vysk. Matulionio mintys. Nors šiuo laikotarpiu vyskupas nesireiškė periodinėje spaudoje, Kaišiadorių vyskupijos tikintiesiems adresuotuose ganytojo laiškuose nevengė antibolševikinės retorikos, o viename iš jų netgi atvirai paragino melstis, „kad ir šiam karui pasibaigus lietuviai vėl būtų Vakarų Europos kultūringųjų tautų šeimoje, kaip laisva ir nepriklausoma tauta“¹⁹.

NEPALAUŽIAMAS TIKĖJIMO LAISVĖS IR ŽMOGAUS TEISIŲ GYNĖJAS

Vysk. Matulionis kaip niekas kitas tuo metu Lietuvoje gerai pažinojo antihumanišką totalitarinių režimų prigimtį, tačiau daugiau galimybių priimti sprendimus, kurie padėtų apsaugoti žmones nuo nacių ar sovietų vykdyto teroro, jis įgijo tik tapęs Kaišiadorių vyskupijos ordinaru. 1943 m. gegužę į Kaišiadorių katedrą įžengęs ganytojas su pirmaisiais tokio pobūdžio išbandymais susidūrė jau tų pačių metų rudenį. Rugsėjo 10 d. Kaišiadorių katedroje ir Žiežmarių bažnyčioje per sekmadienio pamaldas vokiečiai surengė

¹⁸ Regina Laukaitytė, *Lietuvos Bažnyčios vokiečių okupacijos metais (1941–1944)*, Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2010, p. 198.

¹⁹ Kaišiadorių vyskupo ganytojinis laiškas, 1943-09-16, in: *Arkivyskupas Teofilius Matulionis laiškuose ir dokumentuose*, p. 15.

žmonių gaudynes priverstiniais darbams. Reaguodamas į tai, vyskupas rugsėjo 16 d. išsiuntė generaliniam komisarui Adrianui von Rentelniui protesto raštą, kuriame šį įvykį pavadino negirdėtu tikinčiųjų teisių nepaisymu ir reikalavo kuo greičiau jį iširti. Sumintuosius pavyko išlaisvinti, tačiau Žiežmarių klebonas prel. Bernardas Sužiedėlis kelis mėnesius buvo kalinamas, siekiant išgauti iš vyskupo pažadą jį nubausti kanonine tvarka. Vysk. Matulionis šio pažado išvengė, puikiai žinodamas, kad prel. Sužiedėlis nukentėjo, nes tvirtai laikėsi jo paties nurodymų apsaugoti religinę erdvę nuo pasaulietinės valdžios pasikėsinimų. Ordinaras jau savo pirmajame bendraraštyje (1943 m. birželio 8 d.) primygtinai įspėjo diecezijos kunigus, „kad sakykla nebūtų panaudojama profaniškiems, politiniams ar apskritai su religija neturintiems ryšio skelbimams ir raginimams“²⁰.

Kai vysk. Matulionis perėmė Kaišiadorių vyskupijos vairą, naciai su vietos talkininkų pagalba jau buvo beveik išsprendę „žydų klausimą“, todėl jam pavyko išvengti sunkios moralinės dilemos, susijusios su viešu Holokausto (ne)pasmerkimu. Kita vertus, vysk. Matulionis, kaip ir dauguma kitų Lietuvos vyskupų, nedvejodamas teikė pagalbą slapstant iš getų pabėgusius žydus. Jam tarpininkaujant Kauno benediktinės apsiėmė globoti iš geto ištrūkusią vos trejų metų būsimą pianistę Esterą Elinaitę. Iš pradžių ją prižiūrėjo ilgametė vysk. Matulionio talkininkė ses. Agota Misiūnaitė, vėliau Estera buvo perkelta į benediktinių administruojamus Čiobiškio vaikų namus.

Vis dėlto nacių Lietuvoje vykdyta gana atsargi, pragmatinė religinė politika vysk. Matulioniui nesuteikė daug progų atsiskleisti kaip nuosekliam tikėjimo laisvės gynėjui. Tokia nuostata daug geriau atsiskleidė sovietinės okupacijos sąlygomis. Anksčiau sukaupia sovietinės tikrovės patirtis nuo pat pradžių pavertė vysk. Matulionį savotišku ekspertu, galinčiu patarti, kaip dvasininkams dera elgtis

²⁰ *Arkivyskupas Teofilus Matulionis laiškuose ir dokumentuose*, p. 32.

tiesiogiai susidūrus su sovietų antireligine politika, o tai, žinoma, negalėjo patikti sovietų valdžios pareigūnams. Jo anuometinį požiūrį, atrodo, gana adekvačiai perteikia pirmieji sovietų saugumo agentų pranešimai. Antai agentas „Adomaitis“, su Kauno Šv. Antano parapijos vikaru kun. Alfonsu Grausliu 1940 m. rugpjūčio 26 d. aplankę vyskupą, išgirdo tokius jo patarimus, kaip elgtis bažnyčių uždarymo atveju: „reikia suorganizuoti kuo daugiau žmonių iš paties aiškiausio proletariato, darbininkų, sargų, tarnaičių, tegul jie surašo prašymą ir išrinkę delegaciją eina į tas įstaigas, kurių žinioje būtų bažnyčių reikalai. Vysk. Matulionis pabrėžė, kad jis šitokiu būdu gelbėdavęs bažnyčias Petrapilyje komunistinio režimo metu ir neblogai sekdavęsi“²¹. Tame pačiame pokalbyje vysk. Matulionis nerekomendavo dėl represijų baimės atsisakyti ir kunigiškų drabužių, motyvuodamas tuo, kad taip dvasininkų persekiojimas geriau matomas tikintiesiems, todėl sulaiko valdžios atstovus nuo itin grubių išpuolių.

Sovietams antrą kartą okupuojant Lietuvą, dėl ankstesnės santykių su sovietų režimu patirties vysk. Matulionis, be abejonės, žinojo, koks pavojus gresia visiems dvasininkams ir konkrečiai jam. Nepaisant to, ne tik jis pats apsisprendė pasilikti, bet ir visiems savo diecezijos kunigams uždraudė be jo specialaus leidimo pasišalinti iš vyskupijos teritorijos²². Tokį elgesį lėmė tvirtas įsitikinimas, kad ganytojas bet kokiomis sąlygomis turi pasilikti su jam pavesta tikinčiųjų kaimene. Kita vertus, naujų išbandymų nepabūgęs ganytojas nesirengė ir sėdėti sudėjęs rankų, pasyviai laukdamas, kol seni pažįstami iš NKVD pasibels į Kaišiadorių vyskupijos kurijos duris. Ikikarinė santykių su sovietine sistema patirtis nepalaužė vyskupo ryžto toliau ginti Bažnyčios teises. Dėl to jis greitai tapo vietos valdžios atstovų ypač nemėgstamu dvasininku.

²¹ Agento „Adomaitis“ pranešimas, 1940-08-28, in: *LYA*, f. K-1, ap. 45, b. 31, l. 33–34.

²² Bendraraštis dekanams, 1944-07-03, in: *Arkivyskupas Teofilus Matulionis laiškuose ir dokumentuose*, p. 54–55.

LSSR NKGB šefas Aleksandras Guzevičius jau 1945 m. kovo 4 d. teiravosi Maskvoje, ar vysk. Matulionis, 1933 m. iškeičiant jį į Lietuvos komunistus, buvo amnestuotas ir ar negalima būtų jį sugražinti pabaigti bausmę, nes jis, esą, aktyvina savo veiklą²³. Nemažiau susierzinęs buvo ir RKRT įgaliotinis, taip apibūdinęs vysk. Matulionį:

iš visų vyskupijų gauti įvairaus pobūdžio laišakai, kurie daugiausia buvo materialinio-ūkinio pobūdžio, tačiau gauti iš draugo [čia įgaliotinio klaidą pastebėjo laiško gavėjai, pažymėdami pastarąjį kreipinį dideliu klaustuku, – A. S.] Matulionio įvairūs pareiškimai iš esmės skiriasi nuo visų kitų. Juose matyti, kad nepripažįstamas Bažnyčios atskyrimas nuo valstybės [sovietinė šio principo interpretacija, – A. S.], o taip pat aiškiai rodo antisovietines Matulionio nuotaikas.²⁴

Iš tolesnio rašto turinio matyti, kad tokį vysk. Matulionio vertinimą lėmė 1945 m. balandžio 7 d. rašytame kreipimesi į LSSR švietimo liaudies komisarą jo išsakytas protestas prieš prievartinį mokinių įrašymą į ateistines pionierių ir komjaunimo organizacijas bei 1945 m. vasario 10 d. rašytame laiške RKRT įgaliotiniui išdėstyti šiuurkščios prievartos prieš kunigus faktai. Šiame rašte paminėti vysk. Matulionio kreipimaisi į sovietinės valdžios institucijas nebuvo vieninteliai jo kovos už Bažnyčios ir tikinčiųjų teises faktai. Iš sovietinių pareigūnų reikalaujamas gerbti Bažnyčios teises, vyskupas laisvai operuodavo sovietiniais įstatymais, grindžiančiais jo pozicijos teisingumą net sovietinės sistemos rėmuose, ir tai, žinoma, negalėjo nesiutinti sovietų valdžios atstovų.

Protestuodamas prieš tikėjimo laisvės suvaržymus vysk. Matulionis nevengė galimybių ieškoti sąlyčio taškų su okupacine valdžia.

²³ LSSR NKGB komisaro Aleksandro Guzevičiaus telegrama SSSR NKGB 2-osios valdybos viršininkui Fedotovui, 1945-03-04, in: *LYA*, f. K-30, ap. 1, b. 31, l. 425.

²⁴ RKRT įgaliotinio raštas LKP CK pirmajam sekretoriui Antanui Sniečkui, 1945-04-26, in: *LYA*, f. K-30, ap. 1, b. 31, l. 419.

Tai aiškiai liudija 1945 m. vasarą po susitikimo su Lietuvos SSR Liaudies Komisarų Tarybos pirmininku Mečislovu Gedvilu jo parašytas platus memorandumas. Jo pradžioje konstatavęs, kad „Katalikų Bažnyčia sugyvena su įvairiomis valdymo formomis, jei tik nėra trukdoma atlikti jai pavestą misiją žmonijoje“, vyskupas kaip galimo *modus vivendi* tarp sovietų valdžios ir Katalikų Bažnyčios Lietuvoje būtina sąlyga nurodė tai, kad valdžia turi pripažinti minimumą pagrindinių teisių Bažnyčiai ir neversti jos remti valdžios politiką²⁵. Tačiau sovietų režimo tikslai buvo visiškai priešingi. Jis nesirengė Bažnyčiai palikti jokių teisių, kartu siekdamas paversti ją savo įrankiu, todėl į parodytą geros valios gestą neatsakė. Nepaisant to, Lietuvos vyskupai, tarp jų ir vysk. Matulionis, neatsisakė tęsti kompromiso paieškų. 1946 m. vasario 5 d. jie su aukštais valdžios atstovais dalyvavo pasitarime, kuriame buvo svarstomos tarpusavio santykių problemos. Deja, ir šiame susitikime abiejų pusių požiūriai buvo per daug skirtingi, kad būtų įmanoma pasiekti susitarimą.

Kad vyskupams sovietų režimo sąlygomis gresia mirtinas pavojus, buvo aišku dar iki vysk. Matulionio suėmimo. Tai patvirtino tragiškas vysk. Vincento Borisevičiaus, 1946 m. rugpjūtį nuteisto mirties bausme, likimas. Aiškus ženklas apie vyskupui iškilusį pavojų buvo ir vieno artimiausių jo bendradarbių, Kaišiadorių vyskupijos kurijos kanclerio Stanislovo Kiškio suėmimas 1945 m. birželį. Iš viso iki 1946 m. pabaigos mažoje, vos apie šimtą kunigų turėjusioje Kaišiadorių vyskupijoje buvo suimta net 17 kunigų. Tai irgi buvo netiesioginis įspėjimas, kad vyskupui gali tekti pasidalyti atsakomybe už jam pavaldiems dvasininkams inkriminuosimus nusikaltimus.

Žinoma, vysk. Matulionis galėjo išvengti trečiojo suėmimo, jeigu būtų sutikęs bendradarbiauti su sovietų saugumu. Spaudimas dėl tokio bendradarbiavimo buvo daromas visiems Lietuvos vyskupams nuo pat okupacijos pradžios, o ypač sustiprėjo 1946 m. Tiesa,

²⁵ *Arkivyskupas Teofilus Matulionis laiškuose ir dokumentuose*, p. 120–127.

vysk. Matulionio atveju MGB turėjo nedaug priemonių šantažui. Nepriklausomybės metais ir nacių okupacijos laikotarpiu jis, kaip minėta, viešumoje nebuvo itin pastebimas, represuotų artimų giminaičių neturėjo, o jo socialinis autoritetas buvo itin didelis. Nėra taip pat jokių duomenų, kurie liudytų, kad vysk. Matulionis būtų atvirai rėmęs pasipriešinimą okupantams. Atvirai, jis ne vieną kartą įspėjo kunigus vengti ryšių su antisovietinio pagrindžio struktūromis, gerai suprasdamas, kad tokie ryšiai leis sovietų režimui pateisinti Bažnyčios persekiojimą. Ypač aiškiai toks reikalavimas suformuluotas 1946 m. kovo 8 d. jo pasirašytame bendraraštyje Kaišiadorių vyskupijos dvasininkijai. Juo kunigai buvo įpareigoti pasirūpinti, kad bažnyčiose ir joms priklausiusiuose pastatuose nebūtų slepiama pagrindžio amunicija ar dokumentai, priminta, kad pamoksluose absoliučiai draudžiama kalbėti apie politiką ir su ja susijusius dalykus. Sužinojęs apie savo vyskupijos kunigų ryšius su partizanais, vyskupas patardavo jiems nutraukti tokius ryšius²⁶.

Vyskupas 1946 m. vasarą ir rudenį buvo vis atidžiau sekamas, siekiama žūtbut gauti duomenų, patvirtinančių jo paramą antisovietinio pasipriešinimo sąjūdžiui. LSSR MGB Kaišiadorių apskrities skyrius ne kartą ragintas pirmiausia rinkti įrodymus, kad vyskupas „ideologiškai ir praktiškai vadovauja nacionaliniam pagrindžiui ir banditų junginiams“, tiesiogiai arba per jam pavaldžius kunigus teikia materialinę paramą partizanams, padeda jiems slapstytis²⁷. Nepaisant to, prieš pat suėmimą parengtoje išsamioje pažymoje²⁸, kuri turėjo pagrįsti būtinybę suimti vysk. Matulionį,

²⁶ Vysk. Teofiliaus Matulionio tardymo protokolas, 1947-04-03, in: *Lietuvos vyskupai kankiniai sovietiniame teisme*, parengė Arūnas Streikus, Vilnius: LKMA, 2000, p. 399–407.

²⁷ LSSR MGB 2 skyriaus viršininko Počkaj direktyva Kaišiadorių apskrities skyriui dėl vysk. Matulionio sekimo sustiprinimo, 1946-07-28, in: *LYA*, f. K-30, ap. 1, b. 31, l. 421.

²⁸ LSSR MGB 2 skyriaus pažyma apie vysk. Matulionį, 1946-12, in: *LYA*, f. K-30, ap. 1, b. 31, l. 272a (1-4).

jokie konkretūs ryšių su antisovietiniu pagrindžiu atvejai neminimi. Tačiau šioje pažymoje ypač daug vietos skirta aprašyti vyskupo pastangoms izoliuoti besimokantį jaunimą nuo komunistinės įtakos. Kaip vienas iš šio siekio įrodymų minimas ir vysk. Matulionio 1946 m. spalio 16 d. bendraraštis kunigams dėl jaunimo religinio auklėjimo bažnyčiose, kuriame, remiantis sovietiniais įstatymiais aktais ir aukštų valdžios pareigūnų pareiškimais, tvirtinama: „Iš viso to aišku, kad pagal Bažnyčios Kanonus mums įsakyta, o pagal sovietų Vyriausybės įstatymus mes turime visišką teisę ir laisvę savo bažnyčiose auklėti jaunimą Katalikų Bažnyčios dvasia“²⁹.

Vysk. Matulionis buvo suimtas 1946 m. gruodžio 18 d. Kaišiadorių vyskupijos kurijoje ir išvežtas tardyti į MGB tardymo izoliatorių Vilniuje. Kadangi įrodyti vysk. Matulionio ryšius su pasipriešinimo sąjūdžiu sekėsi sunkiai, pagrindinė kaltinimo medžiaga buvo vyskupo veikla nacių okupacijos metais ir jo nepriklausoma laikysena pirmaisiais pokario metais. Pavyzdžiui, kaip ir visi kiti represuoti vyskupai, vysk. Matulionis kaltintas aktyviai dalyvavęs rengiant antrąjį tautinį Eucharistinį kongresą ir sveikinimo laišką pop. Pijui XII 1943–1944 m. Šių akcijų tikslas, pasak sovietų valdžios, esą buvęs sutelkti lietuvių tautą kovai su bolševizmu, nors iš tikrųjų kongresas turėjo būti grynai religinio pobūdžio renginys. Kitus kaltinimo punktus taip pat vargu ar galėtume laikyti politiniais veiksmais: neleidimas kunigams bažnyčiose skelbti sovietų valdžios atsisaukimų, klausimo, kaip pasipriešinti jaunimo prievartinei ateizacijai, svarstymas bei leidimas kunigams atvirai išdėstyti Bažnyčios negatyvų požiūrį į pionierių ir komjaunimo organizacijas, raginimas teikti represuotų kunigų šeimoms materialinę pagalbą. Kiti kaltinimai buvo visiškai nepagrįsti. Vienas iš tokių – tai kaltinimas, kad vyskupas palaikė aktyviai partizaninėje veikloje dalyvavusius kunigus, nors jokių svarių to įrodymų vyskupo byloje nėra.

²⁹ *Arkivyskupas Teofilus Matulionis laiškuose ir dokumentuose*, p. 62.

Visi minėti kaltinimai tebuvo vyskupo suėmimo formalus pateisinimas, o pirminė arešto priežastis buvo aiškiai parodytas pasiryžimas ginti Bažnyčios teises ir neleisti paversti jos sovietų valdžios politiniu įrankiu. 1947 m. rugsėjo 27 d. Ypatingasis pasitarimas prie SSRS Valstybės saugumo ministro nutarė vyskupą įkalinti septyneriems metams³⁰. Bausmę vysk. Matulionis atliko Ypatingajame Vladimiro kalėjime, kur buvo kalinami sovietų režimui pavojingiausi asmenys. Įdomu tai, kad į šį kalėjimą vyskupas buvo atgabentas tik 1948 m. pavasarį, praėjus daugiau nei pusmečiui nuo bausmės paskyrimo. Bausmės vietos parinkimas buvo formaliai sutvarkytas dar vėliau, tik 1950 m. vasarį.

Deja, duomenų apie šį vysk. Matulionio gyvenimo ir kentėjimų etapą turima labai nedaug, nes jo kalinio byla tyrinėtojams kol kas nėra prieinama. Išliko keletas vyskupo iš kalėjimo rašytų laiškų broliui Juozapui ir jo žmonai Michalinai, tačiau jų turinys nieko nepasako apie tikrąją kalinio būklę³¹. Dėl griežtos laiškų cenzūros juos ne tik reikėjo rašyti rusiškai, bet ir neminėti nieko, išskyrus atsiųsti reikalingus produktus, sveikatą ir orą. Ne viename laiške galime aptikti ir tiesioginių kalėjimo cenzūros įsikišimo ženklų, antai negrabiai užtušuotų eilučių, kur, matyt, būta užuominų apie kalėjimo kasdienybę. Šiek tiek daugiau žinių apie sąlygas Vladimiro kalėjime suteikia čia tuo pat metu kalėjusio arkivysk. Mečislovo Reinio byla³². Iš jos sužinome, kad nuo 1949 m. kovo 1 d. kaliniams buvo uždrausta gauti siuntinius (buvo galima siųsti tik pinigus), jie galėjo rašyti ir gauti tik po du laiškus per metus. Kalinamieji gana dažnai buvo kilnojami iš vienos kameros į kitą,

³⁰ Plačiau apie vysk. Matulionio teismą žr. Arūnas Streikus, „Represijos prieš vyskopus – sudėtinė sovietų valdžios antireliginės politikos Lietuvoje dalis“, in: *Lietuvos vyskupai kankiniai sovietiniame teisme*, p. 8–20.

³¹ Už skaitmenines laiškų kopijas autorius dėkoja Vaidotui Žukui.

³² Aldona Vasiliauskienė, „Arkivyskupas Mečislovas Reinys: kalinio Mečislovo Reinio asmens byla nr. 3145“, *Genocidas ir rezistencija*, 2011, Nr. 1(29), p. 146–179.

pavyzdžiui, arkivysk. Reinys 1948–1953 m. kamerą keitė mažiausiai dešimt kartų. Į darbus jie nebuvo varomi, tačiau į uždara kiemą pasivaikščiojimui išleidžiami tik vieną kartą per parą. Į prašymus savo lėšomis užsisakyti knygų ir spaudos kalėjimo viršininkas paprastai nereaguodavo.

Net ir būdamas garbaus amžiaus vysk. Matulionis laiškuose iš kalėjimo nesiskundė sveikatos problemomis. Jo sveikatos būklė staigiai pablogėjo tik 1953 m. lapkritį, artėjant bausmės pabaigai. Kadangi tai buvo susiję ir su perkėlimu į kamerą kitame aukšte³³, neatmestina prielaida, jog vyskupo sveikata buvo sutrikdyta dirbtinai. Mat, kaip liudija išlikę archyviniai dokumentai, sovietų Lietuvos valdžios institucijos anaip tol nebuvo suinteresuotos jo grįžimu. 1954 m. birželio 30 d. pas RKRT įgaliotinį apsilankęs vysk. Kazimieras Paltarokas paragino leisti vysk. Matulioniu grįžti į Lietuvą ir apsigyventi neseniai mirusio kun. Juozo Vailokaičio name Paštuvoje. Bronius Pušinis iš pradžių suabejojo („Bet jis labai neramus. Juk jis atliko jau antrą bausmę ir dar nežinia, kaip jis toliau elgsis“), tačiau vėliau jau neprieštaravo tokiai opcijai, ciniškai manydamas, kad taip „jis iš kart tikinčiųjų akyse netektų kankinio už dieviškąją bažnyčią aureolės ar vainiko“³⁴.

Kitokios nuomonės laikėsi vietinio KGB vadovai. Iš 1955 m. gruodžio 10 d. LSSR KGB pirmininko Kazimiero Liaudžio rašto Sniečkui sužinome, kad jų pastangomis 1954 m. vyskupas iš Vladimiro kalėjimo ligoninės buvo perkeltas į Zubovo Polianos invalidų namus Mordovijoje. Tame pat rašte Liaudis vėl prašė Sniečkų tarpininkauti, kad vysk. Matulioniu ir toliau nebūtų leidžiama grįžti į tėvynę, kadangi jo grįžimas „gali suaktyvinti priešišką reakcingai nusiteikusių kunigų veiklą ir pakeisti padėtį Kaišiadorių

³³ Pranas Gaida, *Nemarus mirtingasis: arkivyskupas Teofilus Matulionis*, Roma: LKMA, 1981, p. 130.

³⁴ RKRT įgaliotinio memorandumas apie pokalbį su vysk. Paltaroku, 1954-06-30, in: *LVA*, f. 1771, ap. 192, b. 21, l. 156.

vyskupijos valdyme (pagal sovietų valdžios planą mažinant atskirai valdomų vyskupijų skaičių, nuo 1949 m. pastarąją vyskupiją kartu su Kauno ir Vilkaviškio vyskupijomis valdė kan. Juozapas Stankevičius, – A. S.)³⁵. Vysk. Matulionio laišakai giminėms liudija apie atkaklias, tačiau bergždžias pastarųjų pastangas gauti leidimą ganytojui grįžti į tėvynę.

Vis dėlto, nepaisant daromų kliūčių, 1956 m. gegužės mėnesį vysk. Matulionis sugebėjo grįžti į Lietuvą. Čia jo santykiai su sovietų valdžia ir toliau buvo įtempti. Tai lėmė tiek jo siekis atgauti galimybę valdyti Kaišiadorių vyskupiją, tiek raginimai kunigams aktyviau kovoti už Bažnyčios ir tikinčiųjų teises suliberalėjusiomis režimo sąlygomis³⁶. Be to, vysk. Matulionis sugebėjo nelegaliai susisiekti su Šv. Sostu ir gauti jo pritarimą vyskupo, kuris turėjo tapti jo įpėdiniu Kaišiadorių vyskupijoje, pašventinimui. Vykdydamas Šv. Sosto valią, kuri neatitiko sovietų valdžios planų, vysk. Matulionis 1957 m. gruodžio 25 d. slapta pašventino į vyskupus Vincentą Sladkevičių.

Tokie veiksmai vertė sovietų valdžią vėl apsvarstyti jo ištrėmimo už LSSR ribų klausimą³⁷, tačiau tokios minties buvo atsisakyta, nes Lietuvos tikintieji vysk. Matulionį jau tuomet laikė tikėjimo kankiniu ir ketvirtas jo įkalinimas galėjo smarkiai kompromituoti sovietų valdžią. Šis klausimas buvo apsvarstytas LKP CK biuro posėdyje, kur nutarta, kad dėl garbaus amžiaus ir blogos sveikatos būklės Matulionį ištrėmti už Lietuvos SSR ribų yra neįmanoma³⁸. Vietoj to buvo pasirinktas mažiau skausmingas variantas: 1958 m.

³⁵ *LVA*, f. K-30, ap. 1, b. 30, l. 460.

³⁶ Daugiau apie tai žr. Arūnas Streikus, „Arkivyskupo Teofiliaus Matulionio santykiai su sovietine valdžia 1956–1962 m.“, *LKMA Metraštis*, t. XII, 1998, p. 125–137.

³⁷ LSSR KGB pirmininko Kazimiero Liaudžio raštas Antanui Sniečkui, 1958-03-26, in: *LVA*, f. K-30, ap. 1, b. 32, l. 9.

³⁸ LKP CK biuro posėdžio protokolai (ypatingasis aplankas), 1958-05-26, in: *LVA*, f. 1771, ap. 190, b. 11, l. 131.

spalio mėnesį vyskupas buvo prievarta iškeldintas į mažą Šiaurės Lietuvos miestelį Šeduvą, kur budriai KGB prižiūrimas praleido savo paskutiniuosius gyvenimo metus.

KETURIS KARTUS TREMTAS, BET NEPALAUŽTAS:
VYSK. MATULIONIS ŠEDUVOJE.

Paskutinė Kaišiadorių vyskupo tremtis sutapo su trumpo „atšilimo“ sovietų režimo ir Bažnyčios santykiuose pabaiga. Reaguojant į religinio gyvenimo atgijimą nuo 1958 m. rudens visoje Sovietų Sąjungoje vėl atnaujintas grubus Bažnyčios veiklos varžymas, vėliau pavadintas „buldozerinio ateizmo“ vardu. Vienas aktualiausių naujos antireliginės kampanijos uždavinių buvo atkurti ankstesniais metais pakrikusią Bažnyčios administravimo kontrolę ir likviduoti kontrolės stokos padarinius. Pirmiausia siekta sutramdyti drąsiau pasijutusias Bažnyčios hierarchus ir siaurus valdžios toleruojamo sielovadinio darbo rėmus peržengusius kunigus. Aktyviausi kunigai vėl buvo teisiami ir išsiunčiami į lagerius, o vyskupai nušalinami nuo savo pareigų.

Kita vertus, 1958 m. buvo svarbus slenkstis ir visuotinės Bažnyčios gyvenime. Tuo metu, kai vysk. Matulionis buvo vežamas į Šeduvą, Šventosios Romos katalikų Bažnyčios kardinolai jau rinkosi į konklavą, kurioje spalio 28 d. į Šv. Petro sostą išrinko būsimą šventąjį, popiežių Joną XXIII, greit smarkiai pakeisiantį Bažnyčios veidą. Žinią apie nuosekliai griežtą antikomunistinę poziciją reprezentavusio popiežiaus Pijaus XII ligą ir mirtį Maskva taip pat sutiko su viltimi, kad jo įpėdinis Šaltojo karo akivaizdoje užims neutralesnę poziciją. Visų pirma tikėtasi, kad naujasis popiežius susitaikys su komunistų valdomose šalyse Bažnyčiai primestomis veikimo sąlygomis ir aprobuos ten ne be režimo kišimosi suformuotą naują bažnytinę hierarchiją.

Sovietų režimas, nujausdamas galimas permainas Šv. Sosto Rytų politikoje, jau šeštojo dešimtmečio viduryje lojaliems Lietuvos

dvasininkams leido atnaujinti kontroliuojamus ryšius su išeivijos kunigais ir Vatikano įstaigomis. Manipuliuojant jais tikėtasi lengviau pasiekti režimui naudingų Šv. Sosto sprendimų tvarkant Bažnyčios reikalus Lietuvoje. Didžiausias tokių žaidimų trikdys buvo įtakingų Lietuvos dvasininkų turėti alternatyvūs komunikacijos kanalai, todėl juos stengtasi kuo greičiau užgniaužti. Iš lagerio grįžęs ir slaptus ryšius su Šv. Kazimiero kolegija užmegzti sugebėjęs vysk. Matulionis dėl savo neginčijamo autoriteto išeivijos dvasininkams neabejotinai buvo svarbiausias alternatyvios informacijos šaltinis, o sovietų saugumui – didžiausias galvos skausmas. Iš anksto pasirūpinta sudaryti geresnes operatyvinio stebėjimo galimybes – vyskupo bute įdiegta slapto pasiklausymo įranga, tikrinama visa jo pašto korespondencija ir sutelkta informatorių grupė, – Šeduvoje vysk. Matulionį tikėtasi izoliuoti ne tik nuo tolesnio Kaišiadorių vyskupijos valdymo, bet ir nuo platesnio pasaulio.

Vis dėlto net ir praėjus daugiau nei trimis mėnesiams po to, kai vysk. Matulionis buvo atvežtas į Šeduvą, KGB nesugebėjo perimti jo ryšių kontrolės. Antrosios valdybos viršininkas Juozas Obukauskas, susipažinęs su vyskupo buto pasiklausymo suvestinėmis, su aiškiu nepasitenkinimu pastebėjo:

Kaip matyti iš šitų suvestinių, Matulionis vykdė platų susirašinėjimą respublikoje ir su užsieniu, gauna siuntinius ir visa tai daroma be mūsų kontrolės. Prašau užsiimti šiuo reikalu ir man pranešti.³⁹

Sunkiai sekėsi jį nušalinti ir nuo Kaišiadorių vyskupijos reikalų. Iš pradžių vysk. Matulionis tikėjosi galėsiąs ir iš Šeduvos administruoti dieceziją. Jį aplankiusiam Birštono parapijos komiteto pirmininkui jis pareiškė: „prieš valdžios politiką aš neinu, o Kaišiadoris kaip valdžiau taip ir valdysiu, kol būsiu gyvas, o

³⁹ Rezoliucija ant objekto MTJ-229 buto pasiklausymo suvestinės, 1959-01-26, in: *LYA*, f. K-30, ap. 1, b. 34, l. 72.

dėl to, kad mane vežioja, jau penktą kartą veža, aš prie to jau pripratau ir man nebaisu⁴⁰. Vykdydamas ganytojo pareigas vysk. Matulionis 1958 m. lapkričio 26 d. netgi išsiuntinėjo laišką dekanams su nurodymais dėl Mišių aukojimo tvarkos ir reikalavimu gruodžio 8 d. bažnyčiose paskelbti blaivybės metus, taip pažymint šimto metų sukaktį nuo vysk. Motiejaus Valančiaus blaivybės sąjūdžio pradžios. Vis dėlto įsitikinęs, kad valdžia nesitaikstys su tokia padėtimi, vyskupas sutiko perduoti įgaliojimus kapitulai.

Kapitula 1959 m. vasario 18 d. Jiezne surengtame posėdyje valdytoju išrinko kan. Juozapą Meidų. Dėl to vysk. Matulionis kiek nutolo nuo diecezijos, tačiau anaipol ne nuo Bažnyčios reikalų: jį gana dažnai lankė kunigai ir vienuolės iš Lietuvos ir Latvijos, iš Nemunėlio Radviliškio reguliariai atvažiuodavo vysk. Sladkevičius. Galima tvirtinti, kad paskutiniaisiais savo žemiškojo gyvenimo metais Šeduvos tremtinys neoficialiai buvo pripažintas Bažnyčios Lietuvoje primu. Jo autoritetą smarkiai sustiprino ir nedviprasmiški Šv. Sosto gestai. Austrijoje mirus Kauno arkivyskupui metropolitui Juozapui Skvireckui, 1959 m. gruodžio 9 d. Vatikano valstybės sekretorius kardinolas Tardini telegramą, kuria reiškiamas popiežiaus užuojauta ir perduodamas apaštališkas palaiminimas Lietuvos vyskupams, vyskupijų valdytojams ir kapitulų nariams, pasiuntė ne kam kitam, o vysk. Matulioniui. Kitų metų gegužės pabaigoje jam buvo suteiktas specialus Apaštalų Sosto vyskupo titulas, o 1962 m. vasario 9 d., t. y. suėjus lygiai 33 metams nuo vyskupo šventimų, pranešta apie asmeninio arkivyskupo titulo suteikimą.

Vysk. Matulionis nujautė, kad jo pokalbių yra klausomasi, todėl vengė viduje aptarinėti delikatesnius su Bažnyčios padėtimi Lietuvoje susijusius reikalus, tačiau gana atvirai dėstė savo nuomonę

⁴⁰ Birštono parapijos komiteto pirmininko J. Jaruševičiaus pareiškimas, 1959-12-27, in: *ibid.*, b. 33, l. 26.

bendresniais klausimais. Pavyzdžiui, jis labai palankiai atsiliepia apie pirmuosius popiežiaus Jono XXIII žingsnius:

Sako, [kad tai] pirmasis šventas tėvas, kuris moka rusiškai, mat jis buvęs Rytuose. Ir pirmasis šventas tėvas, kuris aplankė ligoninę, vaikų prieglaudą, kalėjimą. Tai žmonės dėl to buvo sujaudinti ir patenkinti.⁴¹

Nuo „nematomų ausų“ vyskupas neslėpė ir savo tvirtos pozicijos tikėjimo laisvės klausimu. Pavyzdžiui, 1959 m. rugsėjį jis su kun. Vincentu Dvaranausku MIC kalbėjosi apie atsinaujinusį spaudimą Bažnyčiai ir būtinybę tam pasipriešinti. Pritardamas pašnekovo nuomonei, kad reikia organizuoti kokią nors vyskupijų valdytojų akciją, vysk. Matulionis pasigenda aktyvesnio pasauliečių veikimo, kuris, jo manymu, būtų efektyvesnis: „Kad visi tikintieji pradėtų prieštarauti, tai gerai būtų, galima būtų priversti. Lenkai katalikai kitokie, jie nepasiduoda, malačiai jie. O pas mus tragedija“⁴².

Iš pasiklausymo suvestinėse ne visada tiksliai fiksuotų užuominų galima spręsti, kad vyskupui nebuvo svetima ekumeninė dvasia, ypač suartėjimas su ortodoksais. Palankiai vertindamas kvietimą kitų krikščionių Bažnyčių atstovams dalyvauti kaip stebėtojams Vatikano II Susirinkime, jis pareiškia: „Mano vienas troškimas, kad ką Fotijus I sugadino, kad pataisyti“⁴³. Be to, vysk. Matulionio operatyvinio sekimo bylos dokumentai liudija, kad būdamas lageryje jis užmezgė ir vėliau palaikė ryšius su katalikybei atvirais pasauliečiais bei Rusijoje apaštalavusiais dvasininkais (pavyzdžiui, su žymiu slovakų misionieriumi Vendelinu Javorka SJ).

⁴¹ Objekto MTJ-229 buto pasiklausymo suvestinė, 1959-01-19, in: *ibid.*, l. 63.

⁴² Objekto MTJ-229 buto pasiklausymo suvestinė, 1959-09-11, in: *ibid.*, l. 234.

⁴³ Objekto MTJ-229 buto pasiklausymo suvestinė, 1962-07-02, in: *ibid.*, l. 234.

AR VYSK. MATULIONIS GALĖJO BŪTI NUŽUDYTAS?

Politiniais ir ideologiniais priešais laikomų asmenų likvidavimas neteisėnėmis priemonėmis buvo įprasta sovietų režimo praktika. Dažniausiai toks susidorojimo su režimo priešininkais būdas buvo naudojamas prieš užsienyje gyvenusius subjektus. Istorinėje literatūroje plačiai aprašyti geriausiai žinomi sovietų slaptųjų tarnybų organizuotų pasikėsinimų atvejai. Tačiau toks būdas pašalinti režimui ypač neparankius asmenis buvo naudojamas ir prieš SSRS teritorijoje gyvenusius asmenis. Slapti nužudymai pasidarė netgi dažnesni po Stalino mirties, nes savo viešu įvaizdžiu labiau pradėjęs rūpintis režimas ne visuomet galėjo griebtis kitų poveikio priemonių: įkalinimo, viešo kompromitavimo ar priverstinio psichiatrinio gydymo. Dažnai tokio susidorojimo taikiniu tapdavo ir dvasininkai, kurie, viena vertus, turėjo didelį autoritetą visuomenėje, kita vertus, jų atžvilgiu buvo ypač sudėtinga rasti įtikinamų „nusikalstamos“ veiklos įrodymų ar kompromituojančių faktų. Galima nurodyti keletą žymesnių dvasininkų žūties atvejų, kai esama pagrįstų įtarimų, kad jie galėjo būti prisidėjusius režimo slaptosios tarnybos. Žinoma, absoliuti įtarimų dauguma lieka iki galo nepatvirtinta, nes savo dalyvavimo tokiose akcijose pėdsakus jų užsakovai ir organizatoriai stengėsi itin kruopščiai pašalinti. Todėl dažniausiai istorikai turi remtis tik netiesioginiais argumentais.

Lietuvos teritorijoje pirmas galimo tyčinio nužudymo atvejis susijęs su prel. Jokūbauskio mirtimi. Po to, kai 1944 m. vasarą, artėjant frontui, Kauno arkivyskupijos ordinaras arkivysk. Skvircekas ir jo pagalbininkas vysk. Vincentas Brizgys pasitraukė į Vakarų, arkivyskupijos valdymą perėmė ordinaro įgaliotas prel. Jokūbauskis. Nors jis ir sutiko vykdyti kai kuriuos politinio pobūdžio sovietų režimo reikalavimus, tačiau tvirtai priešinosi valdžios atstovų pretenzijoms kištis į vidinį Bažnyčios gyvenimą. Kadangi Kaunas buvo Lietuvos bažnytinės provincijos centras, režimas

negalėjo ilgai toleruoti nepasiduodančio jo spaudimui vyskupijos valdytojo. Jau 1946 m. pabaigoje LSSR MGB buvo užverbavusi kan. Juozapą Stankevičių ir puoselėjo planus, kaip padaryti jį arkivyskupijos valdytoju⁴⁴. Pagrįstai galima manyti, kad sudedamoji šio plano dalis buvo prel. Jokūbauskio nužudymas. Paprasčiausiai suimti ir nuteisti prel. Jokūbauskį buvo labai nepatogu, nes nacių okupacijos metais šis dvasininkas daug prisidėjo gelbėjant žydus, o sovietų okupacijos pradžioje paskelbė kreipimąsi, kuriuo ragino ginkluotos antisovietinės rezistencijos dalyvius nutraukti pasipriešinimą. Įtarimus dėl nenatūralios prelato mirties sustiprina ir tai, kad vienas MGB ataskaitos, kurioje aprašomas kan. Stankevičiaus kelias į valdytojo pareigas, lapas yra išplėštas iš archyvinės bylos. Esama duomenų, kad mirties išvakarėse, t. y. 1947 m. vasario 2 d. vakare, prel. Jokūbauskiui buvo padaryta vaistų injekcija, kurios poveikis ir buvo mirties priežastis⁴⁵.

Chronologiniu požiūriu vysk. Matulionio mirtis glaudžiai susijusi su netikėtu iškilais Rusijos Stačiatikių Bažnyčios (toliau RSB) hierarcho, Kruticko ir Kolomnos metropolito Nikolajaus (Jaruševičiaus) nušalinimu nuo pareigų ir mirtimi. Šis dvasininkas nuo 1943 m. vadovavo Maskvos patriarchato užsienio ryšių skyriui ir turėjo bene didžiausią įtaką priimant sprendimus dėl RSB santykių su sovietų valdžia ir jos tarptautinių ryšių strategijos. Vysk. Nikolajaus palaikoma pragmatinio bendradarbiavimo su valdžia ir konfrontacijos su Vakarų krikščionių konfesijomis politika Stalino valdymo metais visiškai atitiko režimo interesus ir užtikrino pakankamai saugią RSB egzistenciją. Šešto dešimtmečio pabaigoje tokia laikysena jau nebesutapo su pasikeitusiais režimo planais. Viena vertus, Chruščiovo komanda atsisakė ankstesnės pragmatinio bendradarbiavimo su RSB politikos ir grįžo prie ideo-

⁴⁴ Daugiau apie tai žr. Arūnas Streikus, „Lietuvos dvasininkai raudonajame voratinklyje“, *Naujasis Židinys-Aidai*, 2001, Nr. 4, p. 155–161.

⁴⁵ Kun. Krizantas Juknevičius, „Mirusio valdytojo... nesuėmė“, *XXI amžius*, 1997, Nr. 36, p. 9.

logiškai angažuotų religinio gyvenimo varžymo priemonių. Kita vertus, tarptautinėje arenoje režimas pradėjo intensyviai ieškoti naujų partnerių. Sudedamąją naujo kurso dalimi tapo ir glaudesnių ryšių su Vakarų religiniais lyderiais paieška. Nauji Kremliaus vadovai ypač daug vilčių siejo su pop. Jonu XXIII ir jo iniciatyva sukviestu visuotiniu Bažnyčios Susirinkimu.

Dauguma Rusijos istorikų laikosi nuomonės, kad metropolito Nikolajaus mėginimai protestuoti prieš atsinaujinusį religijos persekiojimą ir jo atsisakymas keisti RSB santykių su kitomis krikščionių bažnyčiomis strategiją buvo pagrindinės priežastys, lėmusios tai, kad 1960 m. rugsėjį Nikolajus valdžios reikalavimu buvo atleistas iš RSB užsienio ryšių skyriaus vadovo ir metropolito pareigų⁴⁶. Be jau minėtų motyvų, nušalinimą galėjo paspartinti ir tai, kad patriarcho Aleksijaus sveikata tuo metu jau buvo silpna, o jo įpėdiniu visi matė tik Nikolajų. Stebina tai, kad vyskupo nušalinimą inicijavęs KGB Nikolajaus poziciją apibūdino beveik identiškai kaip ir vysk. Matulionį – „ji išreiškia reakcingiausiai nusiteikusių dvasininkijos sluoksnių nuotaikas“. Nepaėjus nė trimis mėnesiams po nušalinimo, 1960 m. gruodžio 13 d. vyskupas mirė ligoninėje įtartinomis aplinkybėmis. Amžininkai buvo įsitikinę, kad įvykdyta žmogžudystė, beveik visi istorikai irgi abejoja, ar Nikolajus mirė savo mirtimi.

Sutapimu turbūt negalima paaiškinti ir virtinės pasikėsinimų nužudyti ar į nužudymą panašių dvasininkų mirties atvejų devinto dešimtmečio pirmoje pusėje. Šios serijos pradžia galima laikyti nepavykusį pasikėsinimą į paties pop. Jono Pauliaus II gyvybę 1981 m. gegužės 13 d. Nepaisant kontroversiškų vertinimų, pastaraisiais metais pateikiama vis daugiau įrodymų, kad pasikėsinimas buvo gerai organizuota kelių komunistinio bloko šalių slaptųjų

⁴⁶ Михаил Шкаровский, *Русская православная церковь при Сталине и Хрущеве*, Москва: Крутицкое Патриаршее подворье, 1999, p. 373–375; Ольга Васильева, *Русская Православная Церковь и Второй Ватиканский собор*, Москва: Лепта-Пресс, 2004.

tarnybų operacija su ilgalaikę jos maskavimo priemonių programa⁴⁷. 1981 m. lapkričio 24 d. po sunkvežimio ratais Vilniuje žuvo aktyvus tikinčiųjų teisių gynėjas Lietuvos Helsinkio grupės narys kun. Bronius Laurinavičius. Sovietmečiu atliktas oficialus įvykio aplinkybių tyrimas, žinoma, stengėsi paneigti pagrindžio spaudoje ir visuomenėje iš karto pasklidusias kalbas, kad kunigas buvo tyčia pastumtas po automobilio ratais. Tokios versijos nepatvirtino ir po Nepriklausomybės atkūrimo atliktas pakartotinis tyrimas. Neabejotina, kad jeigu avarija buvo surežisuota KGB, visi įkalčiai buvo kruopščiai paslėpti, tačiau akivaizdu ir tai, kad režimas turėjo svarių motyvų šį dvasininką pašalinti be teismo⁴⁸.

Panaši paslapties skraistė gaubia ir kito žymaus Lietuvos katalikiško pagrindžio veikėjo kun. Juozo Zdebskio žūtį autoavarijoje 1986 m. vasario 5 d. Vis dėlto vien tai, kad dviejų garsių tikinčiųjų teisių sąjūdžio dalyvių tragišką mirtį neišskiomis aplinkybėmis skiria vos ketveri metai, sukelia pagrįstą abejonę, kad tai tebuvo nelaimingi atsitikimai. Juo labiau kad kun. Zdebskio atveju tai nebuvo pirmas autoįvykis, dėl kurio kilo grėsmė jo gyvybei. Be to, 1980 m. prieš jį buvo įvykdyta netgi išlikusiuose KGB archyvuose dokumentuose užfiksuota speciali priemonė, sužalojusi jo sveikatą. Kun. Zdebskis buvo specialiai nudegintas cheminėmis medžiagomis ir paskleistas gandas, kad jis neva sergąs venerine liga⁴⁹. Tai labai retas atvejis, kai turime tiesioginių įrodymų, kad KGB naudojo priemones, kuriomis kėsintasi į persekiotų asmenų sveikatą ir gyvybę.

Daug sunkiau nuslėpti savo dalyvavimą panašaus pobūdžio akcijose sekėsi kitų komunistinio bloko šalių specialiosioms tarnyboms. Šiuo metu jau niekas neabejoja, kad kun. Jerzy Popiełuszko

⁴⁷ Naujausia informacija šia tema knygoje: Ferdinando Imposimato, Sandro Provvionato, *Attentato al Papa*, Milano: Chiarelettere, 2011.

⁴⁸ Daugiau apie tai žr. Vidas Spengla, *Objektas „Intrigantas“: Kunigo Broniaus Laurinavičiaus gyvenimas ir veikla*, Vilnius: LKMA, 2002.

⁴⁹ Daugiau apie tai žr. Vidas Spengla, *„Akiplėša“: KGB kova prieš Bažnyčią: pagal kunigo Juozo Zdebskio sekimo bylą*, Vilnius: Lumen, 1996.

nužudymas 1984 m. spalio 19 d. buvo organizuotas komunistinės Lenkijos saugumo tarnybos. Svarbu pažymėti, kad ir šiuo atveju iš pradžių buvo inscenuotas autoįvykis, kurio kunigui pavyko išvengti. Nors iki šiol tebevyksta tyrimas, Čekoslovakijos komunistinio režimo nusikaltimų tyrinėtojai sukaupė daug duomenų, patvirtinančių, kad 1981 m. vasario 25 d. savo bute Bratislavoje rastas negyvas pagrindžio kunigas Premyslas Coufalas irgi tapo šio režimo slaptosios tarnybos auka. Šantažuojamas išduoti jam žinomas Slovakijos pagrindžio bažnyčios struktūras ir jų ryšius su Vakarais, kun. Coufalas nusižudė arba buvo nužudytas⁵⁰.

Trumpai apžvelgę svarbiausius galimo nesankcionuotos prievartos prieš dvasininkus panaudojimo atvejus Lietuvoje ir kitose komunistinio bloko šalyse, galime padaryti keletą preliminarių apibendrinimų. Visų pirma, pažymėtina tai, kad šie atvejai yra būdingi ne kuriam nors apibrėžtam laikotarpiui, o visai komunistinių režimų egzistavimo epochai. Antra, galima išskirti du pagrindinius galimo pasikėsimo į gyvybę būdus. Vyresnio amžiaus dvasininkai, nuolat vartoję vaistus, paprastai mirdavo po injekcijos (prel. Jokūbauskis, vyskupai Nikolajus ir Matulionis). Jaunesni, chroniškomis ligomis nesirgę kunigai dažniausiai pakliūdavo į galimai inscenuotus autoįvykius (kunigai Laurinavičius, Popieluszko, Zdebskis). Trečia, visi minėti dvasininkai buvo aktyvūs Bažnyčios veikimo laisvės gynėjai, turėjo didelį autoritetą visuomenėje ir dėl vienos ar kitos priežasties buvo itin įsipykę režimui.

Paspartinti vysk. Matulionio mirtį sovietų režimas taip pat turėjo svarių motyvų. KGB ne be pagrindo nuogaštavo, kad vyskupas per slaptus ryšius su Roma kanalus gali sugriauti sovietų valdžios planus, susijusius su Lietuvos dvasininkų dalyvavimu Vatikano II Susirinkime. Kvietimus dalyvauti Susirinkime gavo visi Lietuvos vyskupai, tačiau dauguma jų valdžios valia buvo nušalinti nuo

⁵⁰ Miroslav Lehky, „The case of Father Premysl Coufal“, *Frontier*, Oxford, 2005, Nr. 8, p. 33–36.

vyskupijų administravimo ir negalėjo tikėtis gauti leidimo išvykti. Vietoj jų režimas rengėsi į Romą siųsti tuos vyskupijų valdytojus, kurie buvo jam visiškai lojalūs ir kontroliuojami jo slaptųjų tarnybų. Kad numatyta vyskupijų valdytojų išvyka būtų kuo sklandesnė, sovietų saugumas atliko atitinkamus parengiamuosius darbus. Visų pirma, jo pastangomis 1962 m. liepą Kaišiadorių vyskupijos valdytoju vietoj nepatikimo kan. Meidaus buvo išrinktas visiškai kontroliuojamas kan. Povilas Bakšys. Sužinojęs apie galimą kan. Meidaus nušalinimą, vysk. Matulionis visai rimtai svarstė galimybę susigrąžinti vyskupijos valdymą į savo rankas ir tik po didelio spaudimo sutiko suteikti kanoninį įgaliojimą valdyti vyskupiją valdžios primestam kandidatui. Tačiau KGB žinojo, kad neoficiali ordinario nuomonė apie naują vyskupijos valdytoją yra labai prasta⁵¹, todėl manyti, kad vysk. Matulionis pritartų galimam kan. Bakšio skyrimui apaštaliniais administratoriumi, nebuvo jokio pagrindo.

Maža to, baimintasi, kad vysk. Matulionis gali sukliudyti ir kito išvykai į Susirinkimą besirengusio dvasininko – Vilniaus arkivyskupijos valdytojo kan. Česlovo Krivaičio – statuso kanoninį įteisinimą. Vysk. Matulionis dar 1961 m. sužlugdė šio dvasininko paskyrimą Vilniaus arkivyskupijos apaštaliniais administratoriumi, atimdamas iš jo Kaišiadorių vyskupijos garbės kanauninko titulą, taip pat laiške Šv. Kazimiero lietuvių kolegijos Romoje rektoriui prel. Ladui Tulabai pareiškęs neigiamą nuomonę šiuo klausimu. KGB sudarytoje vysk. Matulionio operatyvinio sekimo byloje yra išlikęs nepasirašytas spausdintas raštelis, kuriuo dėl paaiškėjusių naujų aplinkybių atšaukiamas ankstesnis vyskupo raštas dėl kanauninko titulo atėmimo Krivaičiui. Galima daryti prielaidą, kad vyskupas buvo verčiamas šį raštą pasirašyti, tačiau neaišku, ar sutiko. Kad ir kaip buvo, sovietų režimas buvo suinteresuotas, jog vysk. Matulionis daugiau nebesikištų į Bažnyčios valdymo Lietuvoje reikalus, kurių sutvarkymui režimo pageidaujamu būdu Vatikano II Susirinkimas, atrodė, atveria naujas perspektyvas.

⁵¹ Daugiau apie tai žr. Streikus, *op. cit.*, p. 136.

ROMA ZAJANČKAUSKIENĖ

DIEVO ŽMOGUS – ARKIVYSKUPAS TEOFILIUS MATULIONIS

Šio straipsnio tikslas yra pažvelgti į arkivyskupo Teofiliaus Matulionio gyvenimą ir tarnystę, kuri buvo paženklinta kankinyste, ir suprasti, kas teikė jam dvasinę stiprybę. Daroma prielaida, jog arkivyskupo gilus dvasinis gyvenimas, ypač šaknijimasis Dieve per dieviškąsias dorybes teikė jėgų kentėjimus priimti ramiai, drąsiai ir su pasiaukojimu. Arkivysk. Teofiliaus gyvenimo sąlygos ir aplinkybės skiriasi nuo šiandienos. Lietuvoje nėra persekiojama religija ar varžomos tikinčiųjų teisės, tačiau visuomenės religinis abejingumas, moralinio gyvenimo dėsnių nepaisymas žmogui tampa kliūtimi į prasmingą ir visavertį gyvenimą, dažnai žmogų stumia į nelaimingumą ir egzistencinį sielos liūdesį. Kalintieji atsiminimuose pabrėžia, jog jiems tikinčio žmogaus tapatybė net žiauriausiomis kalėjimo sąlygomis padėjo išsaugoti sveiką nuovoką, jėgų teikė visišką pasitikėjimą ir rėmimąsi visagaliu Dievo pagalba bei gailestingumu. Žinoti, ką XX a. patyrė Bažnyčia žiaurių ateistinio bolševizmo ir komunizmo persekiojimų akivaizdoje, yra prasminga ne tik dėl pažinimo ir priėmimo, istorinio įvertinimo ar teisingumo atkūrimo. Sekuliariame pasaulyje gyvenančiam tikinčiajam tai gali padėti tokių krikščionio patirčių pavyzdžiu semtis stiprybės. Todėl svarbu pažinti didžias XX a. Bažnyčios asmenybes, kurios patirdamos kankinystės iššūkius tikėjo, mylėjo ir vylėsi Dievu ir tuo, jog Atpirkėjas nugalėjo šio pasaulio blogį.

Arkivysk. Matulionis suprato esąs persekiojamas dėl ateistinių motyvų, todėl jo kančia dėl tikėjimo buvo aukojama iš meilės Dievui ir artimui. Juo daugiau buvo kalinamas, juo aktyviau arkivysk. Teofilius siekė artimos draugystės su Išganytoju. Dinamiškas dieviškųjų dorybių augimas rodo, jog šis žmogus itin stipriai suvokė Viešpaties meilę ir artumą kasdienybėje ir sekė Juo herojiškai iki gyvenimo pabaigos. Sunkumuose ir kentėjimuose arkivysk. Matulionis mąstė apie Atpirkėjo auką. Jo nuolanki laikysena priimant kankinystę itin akivaizdi iš pasakojimo apie suėmimą 1929 m. lapkričio 24 d. Leningrade. Visą dieną laikytas areštinėje, vėlai vakare sužinojęs, kad yra įkalinamas, jis atsako vienu žodžiu: „ačiū“¹. Po patirtų psichologinių ir, tikėtina, fizinių pažeminimų šis neįprastas tokioje situacijoje dėkingumas rodo vidinę krikščionio išpažinėjo jėgą, kylančią iš vienybės su Kristumi. Viešpaties kančia jam buvo didžiausios kantrybės, ištikimybės šaltinis ir pavyzdys. Numanu, jog arkivyskupui tai teikė drąsos ir vidinės ramybės, idant visą gyvenimą nesuglebtų ir tėtų grumtynes su ateizmo ideologais, Rusijos valdančiąją bolševikų ir okupuotos Lietuvos sovietine valdžia. Tad susipažinus su arkivyskupo nuveiktais darbais ir paliktu rašytiniu palikimu galima iš dalies įvertinti jo vidinio pasaulio grožį, veiklos ir kentėjimo mastą.

Arkivysk. Matulionio rašytinį palikimą sudaro septyni Kaišiadorių vyskupo pastoraciniai laišakai, keturiolika aplinkraščių vyskupijos kunigams, per šimtą asmeninio pobūdžio laiškų. Šis palikimas mažas, nes arkivyskupas ganytojo pareigas vykdė trumpai; jam trukdė įkalinimai ir tremtis 1946–1962 m. su trumpa 1956–1958 m. pertrauka. Per metus vyskupas vidutiniškai parašydavo 2 pastoracinius laiškus aktualiais klausimais ir 4 aplinkraščius kunigams.

¹ Plg. *Vyskupas Teofilius Matulionis pagal jo paties pasakojimą*, savilaidos leidinys, [s. l., s. a.], Anykščių menų centras, Anykščių klebono mons. Alberto Talačkos bibliotekos fondas, p. 10.

Arkivysk. Teofilus savo pastoracijos gaires pateikė pirmajame laiške 1943 m. gegužės 12 d. Įvardijęs karo atneštas problemas, jis iškėlė laiko iššūkius: atšalusį žmonių tikėjimą ir pakrikusią moralę. Todėl vyskupas išsikėlė tikslą siekti, kad tikinčiųjų religinė savimone būtų gilesnė, t. y. Eucharistijoje esantis Jėzus būtų tikinčiųjų karštai mylimas, Komunija į širdis kuo dažniau kviečiamas, dažnai lankomas bažnyčioje ir adoruojamas. Kaišiadorių ganytojas manė, kad būtų svarbu sugrąžinti į Lietuvą pirmykštį šventumą, visiškai pašalinti bedievybę, patvirkimą, girtuoklystę, siekti, kad lietuviai praktikuotų pamaldumą Švč. M. Marijai. Ganytojas pabrėžia visų Bažnyčios narių atsakomybę, sprendžiant iškeltas problemas.

Pirmame pastoraciniame laiške arkivyskupas aptaria kunigo, kaip vyskupo pagalbininko, vaidmenį. Kunigus pavadinęs gyvąja Kristaus mokslo ir teikiamų malonių arterija, pažymi pamaldumo svarbą pašaukimui, nes kunigas yra „tikintiesiems pavyzdys žodžiu, elgesiu, meile, tikėjimu, skaistumu“ (1 Tim 4, 12) ir kitiems duoti gali tik tai, ką pats turi (plg. Rd 4, 4). Arkivyskupui Teofilui svarbi buvo nuoširdi Atgailos sakramento praktika, ypač ruošiantis šv. Velykų ar šv. Kalėdų šventėms. Plačiau maldos temą vyskupas gvildena 1946 m. lapkričio 22 d. pastoraciniame laiške: „kviečiu ir toliau ugdyti savyje dar karštesnį pamaldumą į Gailestingiausią Jėzaus Širdį ir į mylimiausią mūsų Motiną Mariją“². Trečiąjį pastoracinį laišką³ Kaišiadorių vyskupas skiria lietuvių pamaldumams: eucharistiniam ir į Švč. Jėzaus Širdį. Vyskupas eucharistinį pamaldumą vadina šiuolaikišku tvirtu tikėjimo ir prisirišimo prie Jėzaus įrodymu⁴. Keturtoje pastoraciniame laiške arkivyskupas Teofilus

² 1946 m. lapkričio 22 d. vysk. Matulionio ganytojinis laiškas, in: *Arkivyskupas Teofilus Matulionis laiškuose ir dokumentuose*, parengė vysk. Jonas Boruta, Elena Neniškytė, Algimantas Katilius, Vilnius: Lietuvių katalikų mokslo akademija, 2002, p. 27.

³ 1943 m. gruodžio 9 d. vysk. Matulionio ganytojinis laiškas, in: *ibid.*, p. 16.

⁴ Plg. *ibid.*, p. 16–17.

iškelia pamaldumo Švč. M. Marijai svarbą, ragina tikinčiuosius pasiaukoti Švč. M. Marijos Širdžiai.

Pastebėtina, kad pamaldumas arkivysk. Matulionio gyvenime skleidėsi keliomis kryptimis: Išganytojo ir Dievo Motinos Širdims, Eucharistijai, Kristaus kančiai. Jėzus tapo tikroju jo gyvenimo Mokytoju, iš kurio Teofilus sėmėsi išminties ir nenuilstamo didžiadvasiškumo. Visu savo gyvenimu adoruodamas Eucharistinį Jėzų ir dažnai atsidėdamas Jėzaus Širdies troškimų apmąstymams, arkivysk. Teofilus išmoko į pasaulį žvelgti Jėzaus akimis ir mylėti kiekvieną žmogų Jėzaus širdimi. Rankraštine arkivysk. Teofiliaus maldaknygė, pasigaminta 1926 m. Leningrade⁵, iliustruoja Meilės Išganytojui svarbą Teofiliaus gyvenime ir parodo sielovadininko uolumą. Maldaknygėje šalia lotyniškų maldų yra lietuviškų: asmeninė malda į Švč. Jėzaus Širdį bei novena į Šv. Dvasią. Šių maldų turinys atskleidžia jo širdies troškimą vienytis su Išganytoju.

Ryškus arkivyskupo ekleziologinis mąstymas atsispindi skaitant asmeninius laiškus iš Mordovijos tremties 1954–1956 m. Kad ir toli nuo savo vyskupijos ganomųjų, jis rūpinasi, kad tikintieji praktikuotų sakramentus, domisi kunigų gyvenimo sąlygomis. Jis prašo į tremtį atsiųsti mirusiųjų Kaišiadorių vyskupijos kunigų sąrašą, ketindamas už juos aukoti šv. Mišias. 1954 m. spalio mėnesį Potmos invalidų namuose pradeda aukoti šv. Mišias už savo vyskupiją. 1955 m. sausio 7 d. laiške arkivyskupas Teofilus rašo: „Vienintelis spindulys mano gyvenime tai, kad galima, ačiū Dievui, atnašauti, brevijorių ir šv. Rožančių kalbėti“⁶.

Blaivybės temą gvildena arkivysk. Matulionis dviejuose pastoraciniuose laiškuose: 1944 m. gegužės 28 d. ir 1956 m. gruodžio 23 d. Besaikį alkoholio vartojimą jis pavadina viena aštriausių žmogaus ydų. Jo žalą žmogui ir valstybei pagrindžia to laiko me-

⁵ 1924 m. Petrapilis pervadintas Leningradu, dabar Sankt Peterburgas.

⁶ Pranas Gaida, *Nemarus mirtingasis arkivyskupas Teofilus Matulionis. Ganytojas, kalinys, kankinys ir laimėtojas*, Roma: LKMA, 1981, p. 290.

dicininiu požiūriu ir Šv. Rašto išmintimi bei nurodo konkrečias priemones, kaip įveikti ydą. Svarstant moralės klausimus, nelieka užmiršti aborto nuodėmingumas, skaistybės dorybės vertė.

ARKIVYSKUPO TEOFILIAUS MATULIONIO DĖMESYS ŠEIMŲ REIKALAMS

Kaišiadorių ganytojas arkivysk. Teofilius 1943 m. gegužės 12 d. pastoraciniame laiške rašo: „Man pavesta rūpintis amžinuoju Jūsų, brangūs broliai Kunigai ir mylimieji dieceziečiai, išganymu, pavesta būti Jūsų sielų atsakingiausiu prieš Dievą ganytoju, būti Jūsų ir tėvu, ir vadu šioje vargingoje kelionėje į amžinosios laimės dangaus karalystę“⁷. Arkivyskupas mėgo pabrėžti Bažnyčios, kaip katalikiškos šeimos, vienybę, ragindamas vieniems kitus palaikyti malda. Vyskupas savo tarnystę tapatino su tėvo pareiga. Toliau laiške jis pastebi dvylika lietuvių šeimų problemų: moralinis žmonių pakrikimas, atšalęs tikėjimas, apleisti sakramentai, apleistas šventų dienų šventimas, neapykanta vienų kitiems, žiaurumas, neteisingumas, svetimo turto negerbimas, šeimų skyrybos, šeimos sudaromos vien civilinės metrikacijos aktu be Santuokos sakramento, negimusių gyvybių žudymas, šeimos vengimas, degtinės gaminimas, girtuoklystė, vedanti žmones prie ištvirkimo ir išsigimimo, prie skurdo.

Arkivyskupas siūlo, kaip įveikti negeroves.

Tikintieji turėtų atsinaujinti Kristuje, dažnai priimti Komuniją, praktikuoti pamaldumą Marijai. Viską pasiseks atlikti, jei darbą paremsite malda, pareiginga Išpažinties ir Švenčiausiojo Sakramento praktika. Šeimose, anot Kaišiadorių ganytojo, turėtų viešpatauti meilė, santaika, ramybė ir susiklausymas, krikščioniškas auklėjimas. Tėvai turi tapti pavyzdžiu vaikams. Svarbiausia parama šeimai yra malda, kuri daugelio yra užmiršta. Vyskupo Teofiliaus nuomone, daug blogio pasaulyje yra, nes trūksta maldos gyvenimo.

⁷ *Arkivyskupas Teofilius Matulionis laiškuose ir dokumentuose*, p. 8.

Šeimose tėvai turėtų pratinti kasdien melstis, šventadieniais dalyvauti šv. Mišiose, dažnai eiti Atgailos ir Eucharistijos sakramentų, „nes nuo to priklauso žemiškoji ir amžinoji laimė“. Šeimos turėtų būti šventos, skaisčios, blaivios. Tuomet graži bus Tėvynės ateitis.

Arkivyskupas ragina niekada neprarasti pusiausvyros, pasitikėti Dievu, prisiminti Kristaus raginimą – prašykite ir jums bus duota; ieškokite ir rasite, belskite ir jums bus atidaryta (plg. *Lk* 11, 9). Kviečia tikėtis Dievo gailestingumo, prieš mirtį ragina susitaikyti su Dievu per Atgailos sakramentą.

Apibendrinant arkivyskupo Teofiliaus rašytinio palikimo temas, galima teigti, jog Kaišiadorių vyskupo pastoracijos tikslai yra kaip ir kiekvieno kito vyskupo: mokyti ir skelbti Evangeliją, kad visi žmonės tikėjimu, krikštu ir įsakymų vykdymu pasiektų išganymą⁸. Vyskupas Teofilius troško uždegti tikinčiuosius artimai bendrauti su Išganytoju bei gyvenime vadovautis moralės dėsniais. Vyskupui sielos ganytojo pareigos buvo pačios brangiausios, o jo pastoracinės iniciatyvos neprarado aktualumo praslinkus daugiau nei pusei šimtmečio.

Išlikęs ir išsaugotas arkivyskupo Teofiliaus Matulionio bene vienintelio pamokslo nuorašas labai tinka apibendrinimui. Pamoksle ieškoma atsakymo į klausimą, kas žmogaus gyvenimą padaro laimingą⁹. Arkivyskupas nagrinėja, kiek žmogui laimės suteikia laikinieji turtais, malonumai, garbė, profesiniai pasiekimai. Jis, trumpai aptaręs daugelį žmogiškos laimės dėmenų, teigia, jog žmogaus sieloje laimės poreikį gali patenkinti tik Dievas. Šia tiesa jis pats gyveno ir šalia Viešpaties buvo pats laimingiausias žmogus. Minimas pamokslas parapijietei iš Peterburgo laikų padarė didžiulę įtaką, nusirašytas jo tekstas stiprino gyvenimo kelyje, o arkivyskupo šeimai liko brangia relikvija.

⁸ Plg. *Lumen gentium*, 24.

⁹ Pamokslas pateiktas: Roma Zajančkauskienė *Teologinių dorybių sklaida arkivyskupo kankinystės kelyje. Daktaro disertacija*, Kaunas: VDU, 2014, p. 150–151.

MEILĖ IŠGANYTOJUI – PER MEILĘ KRYŽIUI

Išganytojo atperkamoji auka iš begalinės meilės žmogui kviečia atsiliepti kiekvieną asmenį. Kristaus pasiaukojimo pavyzdį arkivyskupas Teofilius ypač brangino. Pasak Vladimiro kalėjime kartu kalėjusio lietuviu Juozo Armonaičio, vyskupas labai dažnai skatino kameros kalinius mąstyti apie juos mylinčio Viešpaties kančią¹⁰. Atrodo, kad jis pavyzdžiu laikė popiežiaus Pijaus XI siūlytą „kovos su komunizmo erezija“ priemonę – Bažnyčios mokymą. Remdamasis apaštalu Pauliumi, 1936 m. popiežius ragino apsirengti visa Dievo ginkluote (plg. *Ef* 6, 10–18), kuri yra antgamtinė: malda, atgaila, atsilyginimas, gilus ir intensyvus dvasinio gyvenimo ugdymas, maitinantis ir stiprinantis Švč. Sakramentu¹¹. Arkivyskupas Teofilius šią programą siekė įgyvendinti. Savo kantrybe ir romia ištverme tardymų metu Teofilius panėšėjo į Išganytoją, kuris vietoj derančių džiaugsmų, nepaisydamas gėdos, iškentėjo kryžių ir atsisėdo Dievo dešinėje (*Žyd* 12, 2–3). Kentėjimai, priimti vienijantis su Kristumi, vyskupo Teofiliaus buvo suprasti kaip į asmenišką išganymą vedantis kelias. Šios nuostatos svarba vyskupui akivaizdi iš Kaišiadorių Ganytojo pasirinkto moto: „Per kryžių į žvaigždes“.

Arkivysk. Matulionio gyvenime ir mokyme svarbią vietą užėmė pagarbi meilė kryžiui. Būdamas tvirto bei gilaus tikėjimo, ganytojas kryžių suvokė kaip kančios simbolį ir ryžto bei pergalės ženklą. Šiandienos žmogus dažnai nesugeba suvokti, kaip mirtis ant kryžiaus gali būti gyvybės ir meilės šaltinis, tačiau Dievas pasirinko apreikšti savo Išganymo slėpinį kaip tik per kryžių, išreiškiantį laisvą ir nepelnytą Jo meilės slėpinį. Šv. Jonas Paulius II pabrėžė, kad kryžius atskleidžia Dievo meilę ir galybę, kuri skiriasi nuo žmogaus (plg. *1 Kor* 1, 24). Dievas pasitelkia kelius ir priemones, kurios mums

¹⁰ Plg. *ibid.*, p. 156.

¹¹ Plg. Arkivysk. Downes, „Bažnyčia Antikristo jėgų akivaizdoje“, *Tiesos kelias*, 1937, Nr. 7–8, p. 402.

atrodo silpnos, tačiau „Dievo kvailybė išmintingesnė už žmones ir Dievo silpnybė galingesnė už žmones“ (plg. *1 Kor* 1, 25).

Arkivyskupo Teofiliaus kristocentrinis dvasingumas artimas ap. Pauliaus mokymui, kuris orientuotas į soteriologinį aspektą. Jis pavadina kryžiaus slėpinį vieta, kur atnešama atperkamoji auka (plg. *Gal* 3, 13; *2 Kor* 5, 14. 19. 21), o Prisikėlimą – naujo dieviškojo gyvenimo gimimu (plg. *1 Kor* 15, 45; *2 Kor* 3, 17; *Rom* 8, 9–11). Apaštalas Paulius save tapatino su Kristumi, atskleisdamas, kad patyrė daugybę kentėjimų, tačiau gyveno Dievo Sūnaus tikėjimu, prisimindamas Dievo meilę (plg. *Gal* 1, 4; 2, 20). Pravartu čia prisiminti popiežiaus Benedikto XVI pastebėjimą, jog šis apaštalo Pauliaus biografijos faktas tampa paradigma visiems krikščionims – priimti Kristaus kryžių kaip bendrystę kelyje su Dievu.

Arkivysk. Matulionio vyskupo herbe vaizduojami trys graikiški kryžiai: vienas didesnis centre ir du mažesni. Pasak arkivysk. Matulionio pasakojimo, trys kryžiai įprasmina tris svarbiausius gyvenimo etapus: mokslo, kunigystės ir vyskupavimo metus. Potmos invalidų namuose rašytame laiške 1954 m. vysk. Teofilius paaiškina, kaip patirtis pagrindžia herbo prasmę: „Tačiau gyvenimas parodė ir kitą kryžių reikšmę: tris kartus savo gyvenime sėdėjau kalėjime: pirmą kartą 1923 m. Maskvoje, teismas nuteisė trejus metus kalėti, sėdėjau dvejus ir grįžau į Leningradą; antrą kartą gavau 10 metų į Solovkus, atsėdėjau ketverius, ir 1933 metais grįžau į Lietuvą; trečią kartą gavau septynerius metus, sėdėjau Vladimiro kalėjime ir dabar baigiu jau aštuntuosius sėdėti... Du mažesni ir vienas didesnis“¹². Per vieną pokalbį 1961 m. vysk. Matulionis, laikydamas rankoje pektoralą, pasakė, jog šis jo kryžius yra pats sunkiausias.¹³

Herbe po didžiuoju kryžiumi skydo apačioje vaizduojamas avinėlis, gulintis ant erškėčių vainiko. Ką sako toks vyskupo herbo

¹² Plg. Stanislovas Kiškis, *Arkivyskupas Teofilius Matulionis*, Kaišiadorys: Kaišiadorių vyskupijos leidykla, 1996, p. 123.

¹³ T. y. 1929–1962 m. vyskupavimo laikotarpis. Plg. Gaida, *op. cit.*, p. 154.

ikonografinis planas? Kai Jonas Krikštytojas pamatė ateinantį Jėzų krikštytis, sušuko: „Štai Dievo Avinėlis, kuris naikina pasaulio nuodėmę“ (*Jn* 1, 29). Tie patys žodžiai kartojami per šventąsias Mišias, kai kunigas kviečia pažvelgti į altorių: „Štai Dievo Avinėlis, kuris naikina pasaulio nuodėmes, laimingi, kurie pakviesti į Avinėlio puotą“. Jėzus yra tikrasis velykinis Avinėlis, kuris laisvai padovanojo save kaip auką už žmoniją, tokiu būdu sudarė su ja naują ir amžiną sandorą. Arkivysk. Matulionis savo, kaip ganytojo, apaštalavimo pamatiniu ir esminiu raktu laikė Kristaus Atpirkimo įvykį. Jis brangino Gerąją Naujieną, jog esame atpirkti „brangiuoju krauju Kristaus, to avinėlio be kliaudos ir dėmės“ (*1 Pt* 1, 19).

Erškėčių vainiku, kurį išreiškė tonzūra, Bažnyčios istorijoje buvo žymimas dvasininko ar pašvęstojo gyvenimo asmens pasišventimas ir glaudi vienybė su Dievu. Žmogaus plaukai siejasi su pasaulietiniu gyvenimu, o juos nuskusti reiškė atsisakyti buitinių ir tikėjimui tolimų minčių. Taip pat tonzūra asocijuojasi ir su vainiku, t. y. atpildu už teisingą gyvenimą¹⁴. Iš arkivysk. Teofiliaus rašytinio palikimo neaišku, ką jis manė apie šią Bažnyčios praktiką, bet klusniai ją vykdė. Grįžęs iš Solovkų ir apsigyvenęs Kaune, vyskupas uoliai prižiūrėjo viršugalvį padedamas tarno p. S. Skopo¹⁵.

Laiškuose iš įkalinimo vietos Mordovijoje 1954–1956 m. vyskupas kalba apie kryžių. Rašydamas iš Mordovijos invalidų namų kun. Jonui Kaušylai 1955 m. balandžio 19 d. laiške išreiškia viltį, kad Dievo Motina „išmels jam malonę gyvam ir sveikam ištrėmimo kryžių nešti“¹⁶. Po kelių mėnesių jis buvo amnestuotas ir grįžo į Lietuvą. Kitame laiške (1954 m. rugsėjo 10 d.) atsiskleidžia vyskupo nuostata kančios akivaizdoje pavesti save Dievo Apvaizdai.

¹⁴ Popiežius Paulius VI panaikino šios tradicijos tęstinumą.

¹⁵ Žr. S. Skopas, „Mano atsiminimai apie vyskupą Teofilijų Matulionį“, 1965 03 22, in: Kaišiadorių vyskupijos kurijos archyvas, *Arkivysk. T. Matulionio beatifikacijos byla*, t. 3, p. 2.

¹⁶ 1955 m. balandžio 19 d. vysk. Teofiliaus Matulionio laiškas kun. J. Kaušylai, in: *ibid.*, t. 2, l. 76.

Nurodęs Jobo knyga, rašo: „Dievas davė kryžių, Dievas duos ir jėgų nešti jį; atėjus laikui, paims jį, ar dar trumpiau: būk valia Tavo“¹⁷.

Arkivyskupas ramybės dovaną priskyrė Dievo gailėstingumo malonei. Pasitikėjimas Dievu dažnai reiškėsi atsidavimu Dievo valiai. Vyskupas savo laiškuose iš tremties vietų dažnai rašo: „būk valia Tavo!“ Pasak Martino Buberio, žmogus, vadovaudamasis Dievo valia, išreiškia tikėjimą, arba kitaip sakant, tikintysis veikia Dievo tempu¹⁸.

Šį vyskupo Teofiliaus atsidavimą Dievo valiai galima vertinti ir kaip jo visiško pasitikėjimo Dievu išraišką. Kun. Mykolas Sopočka pasitikėjimą Dievu glaudžiai susiejo su Atgailos sakramentu¹⁹. Žinome, kad arkivysk. Matulionis visais gyvenimo etapais šiam sakramentui teikė ypatingą reikšmę – ir siekdamas asmeniškai tobulėti, ir dirbdamas pastoracinį darbą. Pasitikėjimas Dievo gailėstingumu yra ne tik sudedamoji gailėsčio už nuodėmes dalis, bet ir Kūrėjo visagalybės, gerumo ir dosnumo pripažinimas. Tokiu pripažinimu atiduodama Dievui didžiausia garbė, o sielai suteikiama daug Dievo malonių. Psalmininkas sako: „Tą, kuris Viešpačiu pasikliauja, lydės ištikima meilė“ (*Ps* 32, 10). Be to, pasitikėjimas suteikia vyriškumo ir jėgų išverti sunkiausiomis gyvenimo aplinkybėmis. Šv. Jonas Auksaburnis pasitikėjimą vadina šalmu, saugančiu sielą nuo priešų smūgių. Pasitikėjimas pašalina liūdesį bei prislėgtumą ir įlieja sielon antgamtinės paguodos ir džiaugsmo, kuris prikelia iškankintą sielą ir padaro lengvesnę bei malonesnę gyvenimo kryžių. Dėl to ap. Paulius džiaugiasi apaštalavimo vargais: „Dabar aš džiaugiuosi savo kentėjimais už jus“ (*Kol* 1, 24).

Kaišiadorių vyskupo šūkis atskleidžia, kuo vyskupas grindė savo gyvenimą, ir atspindi ganytojo dvasingumo ir apaštalavimo

¹⁷ Plg. Gaida, *op. cit.*, p. 286.

¹⁸ Žг. Мартин Бубер, *Два образа веры. Сборник работ*, Москва: Республика, 1995, с. 243.

¹⁹ Plg. Mykolas Sopočka, „Pasitikėjimo poreikis“, prieiga per internetą: <http://www.bernardinai.lt/straipsnis/-/8042>, tikrinta 2008 m. kovo 30 d.

tikslą, kryptį. Šūkis iš pirmo žvilgsnio primena populiarių posakį „Per kančias į žvaigždes“ (*Per aspera ad astra*). Tai pasaulio akademių bendruomenių itin mėgstamas moto. Net 14 universitetų jį pasirinko vien tik Jungtinėse Amerikos Valstijose. Manoma, kad pirmasis „Ad astra“ – „į žvaigždes“ I a. prieš Kr. ištare senovės Romos poetas Vergilijus. „Eneidos“ devintoje giesmėje jis rašė: „Tau, sūnau, už šią drąsą šlovė! Taip pasieki žvaigždynus, aini dievų, gimdysiąs dievus. Lig žvaigždžių pakyla narsumas“²⁰. Kelionė iš žemės žvaigždžių link jaudino arkivysk. Matulionį. Jis žvaigždėmis galbūt vadino dangaus ilgesį, susitikimo su Išganytoju laukimą. Šiuo požiūriu įdomus arkivysk. Matulionio beatifikacijos byloje aprašytas vilnietės dukterėčios apsilankymas pas vyskupą Kaune 1938 m. Kaip rašo įvykio liudytoja B. Verkelytė Federavičienė, vysk. Matulionis jai bei kartu atvykusiai giminaitei padovanojo Dante'ės Alighieri „Dieviškosios komedijos“ tomelius. Pateikėja rašo, jog toks vyskupo dėmesingumas paprastam žmogui rodo didelę jo artimo meilę. Taip pat manytina, jog Dante'ės kūrinių vyskupas vertino dėl jame slypinčio moralinio turinio, o susitikimas tapo puikia proga per knygą prasmingai prakalbinti jaunuoles. Pastebėtina, kad vysk. Matulionis brangino šį kūrinių, atspindintį sunkų žmonijos kelią iš nuodėmių ir aistrų pasaulio ligi žvaigždžių, kur pasiekia Rojuje Visatos Kūrėjo akivaizdą. Taigi galima numanyti, jog žvaigždžių motyvu arkivysk. Matulionis išreiškė egzistencinės amžinybės palaimos ilgesį.

Prisimintina, jog apaštalas Paulius moko žvilgsnį kreipti nuo žemiškųjų dalykų į antgamtinius. Jis ragino siekti to, kas aukštybėse, nes ten yra pats Išganytojas: „Jeigu esate su Kristumi prikelti, siekite to, kas aukštybėse, kur Kristus sėdi Dievo dešinėje. Rūpinkitės tuo, kas aukštybėse, o ne tuo, kas žemėje“ (*Kol 3, 1–2*). Panašiai šv. Ignacą Lojolą žvaigždėtas dangus įkvėpdavo su

²⁰ Vergilijus, *Eneida*, vertė Antanas Dambrauskas, Vilnius: Vaga, 1989, p. 262.

didžiuliui užsidegimu tarnauti Viešpačiui. Šv. Kūdikėlio Jėzaus Teresei žvaigždėtas dangus simbolizavo susitikimo su Dievu laukimą. Ji rašo: „Žvelgdama į spindinčias žvaigždes, galvoju, kad štai netrukus mano nustebusioms akims atsivers gražusis Dangus ir aš galėsiu susivienyti su savo Sužadėtiniu, amžinojo džiaugsmo apsupta“²¹. Pal. Jurgio Matulaičio vienoje maldoje pats Jėzus tampa šviečiančia žvaigžde, malonių šaltiniu sunkumuose: „Tu vis mane stiprinai, Viešpatie. Tamsybėms mane apnikus, Tu vis man švietei Tavo Sūnaus Viešpaties Jėzaus pavyzdžiu kaip skaisčių skaisčiausia žvaigždė. Tu vis gaivinai mane ir linksminei didžių didžiausiomis malonėmis“²².

Apibendrinant galima teigti, jog arkivysk. Matulioniui žvaigždžių motyvas buvo artimas ir savas kaip įvairių laikų šventiesiems: šv. Ignacui Lojolai, Kūdikėlio Jėzaus Teresei, pal. Jurgiui Matulaičiui ir kitiems. Vyskupas degė troškimu paskatinti tikinčiuosius ilgėtis Viešpaties visose savo gyvenimo situacijose, o sunkumuose kantriai įžvelgti artimą ir šviesų Viešpaties artumos horizontą.

Tačiau šūkyje žodžiai *Per aspera* pakeičiami į *Per crucem* – „per kančias“ į „per kryžių“. Toks akcento paslinkimas iš kančios į kryžiaus slėpinį rodo, kad jis į kančią žvelgė per kryžiaus perspektyvą. Laiške kun. Jonui Pilkai rašydamas apie sergančią kunigo motiną sako, kad meldžiasi už ją prašydamas Aukščiausiąjį, kad „po vargų – kryžių kryželių leistų susitikti pas save“. Šio laiško ištraukoje atsiskleidžia arkivyskupo požiūris, kad ne pati kančia ir kentėjimai yra svarbūs kelyje į išganymą, bet kančios akivaizdoje sutiktas Kristus, kuris taip pat savo žemiškame kelyje kentėjo ir savo brangiuoju krauju atpirko žmoniją (plg. *1 Pt* 1, 18). Prisimintina šv. Augustino

²¹ Plg. Šv. Kūdikėlio Jėzaus ir Švč. Veido Teresė, *Vienos sielos istorija*. Autobiografiniai rankraščiai, Vilnius: Katalikų pasaulis, 1995, p. 187.

²² [Jurgis Matulaitis], *Pal. Jurgio Matulaičio užrašai: „mokėti mylėti“ (1911 07 13)*, prieiga per internetą: <http://www.bernardinai.lt/straipsnis/2009-01-27-pal-jurgio-matulaicio-uzrasai-moketi-myleti/8566>, tikrinta 2017 m. kovo 30 d.

mintis, jog ne skausmas daro krikščionį kankiniu, bet priežastis, dėl kurios jis kenčia. Tai, jog arkivysk. Matulionis dažną žmogaus žemiškos egzistencijos palydovą – kentėjimus – prilygina kryžiui, rodo, jog arkivyskupui buvo būdingas jo gyvenamojo laikotarpio krikščioniškas dvasingumas. Apie vargus buvo įprasta sakyti: „šis vargas man yra kryžius“. Tomo Kempiečio „Kristaus sekimą“ arkivyskupas gerai žinojo, jo mintys jam buvo artimos. Kempietis palygina tikinčiojo gyvenimo sunkumus su Jėzaus gyvenimo vargais iki pat mirties ant kryžiaus. Jis rašo, jog Jėzus nužengė iš dangaus dėl žmogaus išganymo, vargo taip pat kaip žmogus, kad savo pavyzdžiu išmokytų kantrybės, kad be murmėjimo galėtume nešti šio gyvenimo vargus. Kantrybę kenčiant taip pat arkivyskupas pabrėžė ir laiškuose iš Mordovijos. Panašu, kad slinktis nuo kančios iki kryžiaus arkivyskupui buvo svarbi dėl požiūrio į kančią kaip iš esmės būdingą Kristaus sekėjui ir mokiniui dėl panėšėjimo į Kristų sąmoningai pakeliant ir priimant kentėjimus.

Pasak teologo Jacques'o Dupuis, savo žemiškajame gyvenime Jėzus suvokė kančias kaip Sūnus, kuris turi kentėti, net ir būdamas Sūnus (plg. *Žyd* 5, 8). Tėvas užjautė, žvelgė į išganingą kančią laisvai priėmusį Sūnų ir per tai dalyvavo Sūnaus kentėjimuose ir mirtyje. Todėl kryžiaus slėpinyje yra apreiškiamą begalinė Dievo meilės gelmė. Kryžiuje, Dupuis nuomone, atskleidžiamas Dievas, kuris kenčia kartu, ne priverstinai, bet iš begalinio gerumo. Tragiškiausią ant kryžiaus akimirką Jėzus įveikia jausmą, kad Tėvas jį apleido, visiškai atsiduodamas į Tėvo rankas su pasitikėjimu ir viltimi. Jėzaus Kristaus įvykis yra lemtingas išganymo istorijos įvykis – ašis, apie kurią sukasi visa dialogo tarp Dievo ir žmonijos istorija²³. Šv. Tomas Kempietis teigia, kad tas, kuris myli Dievą visa širdimi, nebijo nei mirties, nei bausmės, nei teismo, nes tobula meilė patikrina priėjimą prie Dievo.

²³ Jacques Dupuis, *O kuo jūs mane laikote?*, Vilnius: Katalikų pasaulio leidiniai, 2004, p. 245.

Arkivysk. Matulionis Mordovijos tremtyje rašė: „reikia kantrybės ir atsidavimo Dievo valiai, Jo pasivedimams. Duos Dievas, ateis eilė ir tokiems“²⁴ (turima mintyje vyskupo išvykimas iš tremties vietos). Taigi kentėdamas arkivyskupas Jėzaus pavyzdžiu visiškai pasitikėjo Dievu. Gyvenime, tarnystėje ir kankinystės kelionėje arkivysk. Matulionio tikėjimo ašis buvo Nukryžiuotasis ir Prisikėlusysis, kuris nukryžiuavimo akivaizdoje pats karštai meldėsi, ieškodamas Tėvo valios.

Patyręs šešiolika metų kalinimo ir ketverius metus tremties arkivyskupas suvokė, kad kančia nėra tik fizinis išbandymas ar moralinis sukrėtimas, bet dieviškojo prado skleidimasis,ėjimas Kryžiaus keliu. 1954 m. rugpjūčio 9 d. laiške jis rašo: „Prašau ir prašysiu Jėzaus Širdį per Marijos užtarimą, kad sustiprėtų brolio sveikata... Deja, aš kitu kuo dabartiniu laiku, apart maldos, negaliu padėti ar ką patarti, kad brangus broli sustiprėtum. Atsiduokime Dievo valiai ir pasitikėkime Dievo gailestingumu. Dievo gailestingumui nėra galo – jis beribis ir galingas“²⁵. Vyskupas savo vargus aukodamas Dievui, dėkoja Jam už galimybę dvasiniu būdu vienytis su savo ganomaisiais net ir kalinimo vietoje. „Ačiū Dievui, susidarė aplinkybės, ir aš į pabaigą aštuntų metų atnašauju savo vargus. Kai pamanai, koks geras ir gailestingas yra Viešpats: savuosius suranda miškuose, tundrose, vidurnaktį. Širdingai dėkui Jam! Gerai sutvarkė Apvaizda, kad ir *nos fratres sacerdotes* (mus, brolius kunigus) atsiuntė ten, kur *fideles* (tikintieji). Kur avys, ten ir ganytojai!“²⁶

Taigi, arkivyskupas savo vargus aukoja su dėkingumu Išganytojui, ramiai suprasdamas, kad Dievas suteikia galimybę apaštalauti ir kalinimo vietoje. 1955 m. spalio 6 d. laiške kun. Pilkai džiaugiasi: „Vienatinė paguoda prisiminus, kad *talīs voluntas Dei*. Ir čia

²⁴ Gaida, *op. cit.*, p. 263.

²⁵ Vyskupo laiškas broliui Juozui, in: Gaida, *op. cit.*, p. 263.

²⁶ Kiškis, *op. cit.*, p. 124.

Jėzus aplanko, neužmiršta²⁷. Panašu, kad arkivyskupas žvelgia į savo situaciją iš ganytojo, kuriam patikėta skleisti Gerąją naujieną laiku ir nelaiku, pozicijos. Toks supratimas rodo arkivyskupą buvus brandaus krikščioniško tikėjimo asmeniu, kuriam labiau nei asmeninė gerovė rūpi Bažnyčia.

Visų pirma, šūkis kupinas vilties, raginantis siekti aukštesnių tikslų, keisti savo mąstymą. Visam tam ragina esminis Išganyimo įvykis – Kristaus Prisikėlimas. Jėzus mirė ir prisikėlė, suteikdamas žmogui nuodėmių atleidimą ir amžinąjį gyvenimą. Tai yra didžiausia Dievo dovana tikinčiajam, tačiau Kristaus mirtis ir prisikėlimas krikščionims duoda dar daugiau. Jėzus išlaisvina naujam gyvenimui, kad tikintysis džiaugtųsi ir liudytų tai savo gyvenime. Kad ir kokia sunki bei nepakeliama kančia ištiktų žmogų, jis nori, kad žmogus priartėtų prie amžinybės grožio ir džiaugsmo.

Vyskupas savo herbe esančius kryžius interpretavo kaip patirtas vidines kovas gyvenimo kelionėje – diakonystės, kunigystės, vyskupavimo metu. Kryžius, kaip Išganytojo meilės žmonijai ženklas, yra ta ašis ir tas inkaras, kuris kančioje suteikia jėgų išlikti tiesiu, bebaimiu ir dar daugiau mylinčiu visus, net ir priešus, žmogumi.

Pagarba kryžiui arkivyskupui buvo būdinga ir kita prasme. Jį drąsiai galima laikyti kryždirbystės tradicijos skatintoju. Arkivysk. Matulionis sovietų valdžios okupacijos metu kryžių šalinimą iš įstaigų vadino tautos moralinio naikinimo apraiška. Jis dažnai ragino Kaišiadorių vyskupijos tikinčiuosius statyti meniškus lietuviškus kryžius sodybose, prie kryžkelių, miestelių aikštėse. Kauno benediktinių vienuolyno kieme 1937 m. vysk. Matulionio iniciatyva pastatydintas kryžius, skirtas įamžinti Lietuvos krikšto 550 metų jubiliejų. Jis stovi savo vietoje iki šios dienos.

Vysk. Matulionis ketvirtame dešimtmetyje giminaičiams siūlė pastatyti kryžių, kad būtų proga susitikti giminei, o jis galėtų

²⁷ 1955 m. spalio 6 d. vyskupo laiškas kun. Jonui Pilkai, Kaišiadorių vyskupijos kurijos archyvas, *Arkivysk. T. Matulionio beatifikacijos byla*, t. 2, p. 79.

atvykti pašventinti kryžiaus. Ir išties, 1938 m. vasarą vyskupas Teofilus Matulionis aplankė keletą giminaičių šeimų, kurios savo sodybose pastatė kryžius. Vyskupas per pamokslius ne kartą ragino mylėti Kryžių ir kvietė rengti procesijas kryžiaus išaukštinimo dienomis. Jis ne tik mokė, bet ir pats rodė pagarbą Kristaus kančiai, pavyzdžiui, jau būdamas Kaišiadorių vyskupas, keliavo pėsčiomis į Vilniaus Kalvarijas, šešto dešimtmečio pabaigoje lankė Kryžių kalną, mėgo Kryžiaus kelio maldos praktiką.

ARKIVYSKUPO TEOFILIAUS MATULIONIO TIKĖJIMO KRISTOCENTRIŠKUMAS

Arkivysk. Matulioniui kalinimo metu ir vėliau laimės šaltinis buvo Kristus. Šią išvadą padiktuoja išlikęs pamokslo nuorašas²⁸. Arkivysk. Matulionis nagrinėja įprastus kelius siekti laimės: turtų kaupimą, geismų tenkinimą ir garbės troškimą. Pamokslo pasakojimo kertinė ašis remiasi Evangelija: „Ateikite pas mane visi, kurie vargstate ir esate prislėgti: aš jus atgaivinsiu. Imkite ant savo pečių mano jungą ir mokykitės iš manęs, nes aš romus ir nuolankios širdies, ir jūs rasite savo sieloms atilsio. Mano jungas švelnus, mano našta lengva“ (*Mt* 11, 28–30). Šis tekstas kalba apie stiprybės šaltinį – Išganytoją, kuris ragina juo sekti, už tai žadėdamas apdovanoti ramybe. Kunigystės teologijoje šis Dievo žodžio tekstas pritaikomas kunigystės pašaukimo sunkumams įveikti. Tiktai Kristus tegali mums suteikti trokštamą ramybę ir laimę. „Ateikite pas mane visi, o aš jus atgaivinsiu.“ Ši Šventojo Rašto ištrauka Matulioniui buvo itin prasminga. Ji išreiškė Eucharistijos sakramento – meilės, giliausios krikščionio vienybės su Kristumi, slėpinį. Šv. Augustinas dar mokė, jog žmogaus siela tik tada nurimsta, kai randa savo atilsį Dieve. Neatsitiktinai arkivyskupas Teofilus Kauno šv. Mikalojaus

²⁸ Pamokslą nusirašė ir išsaugojo Peterburgo Švč. Jėzaus Širdies parapijietė Marytė Jočytė-Masiulienė. Giedrės Masiulytės Burbienės šeimos archyvas.

bažnyčios centrinio altoriaus antipediumui parinko šiuos Šventojo Rašto žodžius.

Grįžęs iš Solovkų, vyskupas Teofilius 1937–1938 m. mielai sutiko pavaduoti arkivyskupą metropolitą Juozapą Skvirecką. Išlikusiuose Kauno arkivyskupijos parapijų vizitacijų protokoluose jis užsimena apie esminius parapijų gyvenimo bruožus ir pažymi sakytų pamokslų mintis. Vyskupas veikiausiai sutvirtinamiesiems sakytuose pamoksluose iškėlė tikinčiojo ryšio su Jėzumi Kristumi klausimą kaip esminį, ypač aktualų sunkumų akivaizdoje. Vyskupas Teofilius pavadina Kristų žmogaus gyvenimo ir dvasinės kovos „atsparos tašku“. Pasidžiaugęs, kad Kelmės tikintieji dažnai priima Švenčiausiąjį Sakramentą, ir iškėlęs juos kaip pavyzdį kitiems tikintiesiems, jis ragina maldauti Švč. Jėzaus gailestingumo, atkreipia dėmesį į bendruomenišką psalmės „Prieš tavo akis, Viešpatie“ giedojimą²⁹.

Pati svarbiausia apaštalo pareiga yra drąsinti kitus. Kai vyskupas Teofilius keliavo į Maskvoje vykusį 1923 m. teismą, pasakojama, kad Peterburge geležinkelio stotyje susirinko išlydėti gausiai žmonės, kurių daugelis verkė. O vyskupas Teofilius ramino ir sakydamas: „Neverkite! Nesijaudinkite!“³⁰ Ingreso į Kaišiadorių vyskupijos katedrą metu 1943 m. gegužės 12 d. vyskupas Teofilius ramina karo sunkumų prislėgtus tikinčiuosius: „Nenusiminkime, brangūs broliai ir seserys Kristuje, nepraraskime pusiausvyros. Pasitikėkime Dievu, prisiminkime Kristaus įspėjimą: „Prašykite ir jums bus duota, ieškokite ir rasite, belskite, ir jums bus atidaryta“ (Lk 9, 11) ir „jei tik prašysite Tėvą mano vardu, jis duos tai jums“ (Jn 16, 23), nes „nuo manęs atsiskyre, jūs negalite nieko nuveikti“ (Jn 15, 5). Taigi pirmiausia šaukimės Dievo gailestingumo. Bet

²⁹ Žr. Vyskupo Teofiliaus Matulionio Tytuvėnų, Skirsnemunės, Šiluvos, Kelmės parapijų vizitacijų ataskaitos. 1937, in: Lietuvos valstybės istorijos archyvas, f. 1671, ap. 5, b. 486, l. 79, 88, 104, 106.

³⁰ *Arkivyskupas Teofilius Matulionis 1873–1962*, [savilaidos leidinys], Kaišiadorys, 1977, p. 38.

atminkime, kad būtina sąlyga laimėti Dievo gailestingumą – pirma susitaikinti su Dievu per atgailos sakramentą³¹.

Vysk. Teofilus su savo amžininkais elgėsi panašiai kaip Jėzus: nuramindavo, padrašindavo. Kun. Vincentas Dainys savo atsiminimuose pasakoja apie 1932 m. jam vysk. Matulionio atliktą patarnavimą. Kartą jis sugrįžęs iš ilgo tardymo jautėsi fiziškai ir morališkai sugniuždytas, graužėsi, gal ką neatsargaus pasakęs tardytojui. Pasipasakojo apie tai vysk. Matulioniui. Pastarasis atsakė Evangelijos žodžiais: „nesirūpinkite, kaip arba ką kalbėsite, [...] o jūsų Tėvo Dvasia kalbės jūsų lūpomis“ (*Mt* 10, 19–20). Vysk. Matulionio žodžiai visiškai nuramino kameros draugą kun. Dainį³².

Vyskupas Teofilus savo vyskupijos tikinčiuosius kančios aki-vaizdoje moko nuolankumo ir pasitikėjimo Dievu ir nuoširdaus sakramentinio atsiprašymo. Nuolankumas Dievo atžvilgiu yra ne tik žmogaus priklausomumas nuo Dievo, jis grindžiamas ir tiesa, kad gero siekdami dažnai susvyruojame, esame labiau linkę į pikta nei į gera ir dažnai nusidedame. Be Dievo malonės nieko antgamtiškai vertingo, nuopelningo padaryti negalime. Vysk. Teofilui tremtyje nuolankumo pavyzdys buvo Jobas. Jis viename laiške rašo: „Nėra ko liūdėti, o su teisiuoju Jobu sakyti: Dievas davė kryžių, Dievas duos ir jėgų nešti jį; atėjus laikui, paims jį, ar dar trumpiau: būk valia tavo“³³.

Šv. Alfonsas Liguori, kurio traktatų nuostatos arkivyskupui buvo pažįstamos dėl tos kartos dvasininkų formacijos, ragina tikėti, jog vargai, skausmas, kurie mus ištinka, yra Dievo valioje. Tas, kuris atsiduoda Dievo valiai ir priima visus dalykus, palankius ar sunkius, kaip ateinančius iš Dievo rankos, yra laimingiausias žmogus pasau-

³¹ Plg. Gaida, *op. cit.*, p. 86.

³² Kiškis, *op. cit.*, p. 169.

³³ 1954 m. lapkričio 10 d. T. Matulionio laiškas kan. J. Pilkai, in: *Arkivyskupas Teofilus Matulionis laiškuose ir dokumentuose*, p. 285–287.

lyje. Toks žmogus turi sielos ramybę, nes jis, vienydamasis su Dievo valia, mėgaujasi nesuyrančia ramybe: viskas išeina į gera mylintiems Dievą, būtent jo valia pašauktiesiems (plg. *Rom* 8, 28).

Atgailos sakramentas vyskupui Teofilui visada buvo svarbus pašvenčiamosios Dievo malonės šaltinis, o ypač jo svarba buvo suvokta kalinimo Solovkuose metu. Norėdami tai suprasti, turime susipažinti su 1932 m. liepos 7 d. vysk. Matulionio apklausos protokolu. Skaitome, jog nuo 1930 m. gruodžio vyskupas Teofilus gyveno drauge su kitais Solovkuose kalinčiais kunigais, atskirti Anzero saloje, vadinamojoje „Trojickaja“ komandiruotėje. Barakai buvo įkurdinti Švč. Trejybės koplyčioje ir šalia esančiuose kukliuose pastatuose. Vienoje vietoje kalėjo 32 žmonės, kurie gyveno draugiškai, vieningai. Pastebėtina, jog vysk. Matulionis buvo autoritetas kalinčių kunigų bendruomenėje. Jis rūpinosi slaptais sielovados patarnavimais kitiems kaliniams, taip pat stengėsi mažinti kasdienės kunigų buities sunkumus. Būtent už tai jis pakartotinai teistas Solovkuose. 1932 m. liepos 7 d. apklausų protokoluose rašoma: „Būdamas čia, kalėjime, aš slapta išklausu išpažintis kalinių, kurie kreipiasi į mane, ir ateityje [tai darysiu], jeigu net bus man griežtas valdžios įspėjimas. Aš vis dėlto klausysiu išpažinčių, jei kas manęs prašys; šiuo atveju aš vykdysiu dvasininko pareigas ir jokie [neįskaitomas žodis] manęs neįtakos. Kieno išklasiau išpažinties, aš kategoriškai atsisakau įvardyti, nes neturiu tokios teisės. Atsisakau taip pat atsakyti, kas Solovkuose buvo įšventintas į kunigus. (Matulionio parašas)“³⁴.

Vyskupas Teofilus Matulionis tardymo metu atsiskleidė kaip ryžtingas ir tvirtas kunigas, kuriam net kalint pačios svarbiausios yra pašaukimo pareigos. Kova su nuodėmėmis ir ydomis kaip asmens laisvėjimo kelias yra žmogui svarbus, tačiau kalint jo svarba išauga. Kalėjime ar koncentracijos lageryje žmogaus, kaip tikinčiojo ir

³⁴ T. Matulionio tardymo protokolas, 1932 07 07, in: Rusijos Federacijos Archangelsko srities Saugumo tarnybos archyvas, b. P-13721, t. 1, l. 147–148.

oraus asmens, tapatybę siekiama sunaikinti. Todėl krikščionio kova su ydomis, nuodėmėmis bei aistromis padeda kovoti ir laimėti – išskleisti žmogiškumą, tapatybę ir savąjį pašaukimą. Nes nuodėmė trukdo pašaukimui skleistis, stabdo dvasinę žmogaus brandą. Vysk. Teofiliaus sielovadiniai patarnavimai kaliniams buvo priemonė dvasiniam stiprėjimui ir jų tapatybės išsaugojimui. Tokia pozicija atvirai parodo herojišką vysk. Matulionio laikyseną ginant tikėjimą ir tikinčiųjų teises Rusijos nelaisvės vietose. Jis, be abejo, žinojo, kad prisipažinęs kalėdamas teikęs dvasinius patarnavimus bus iš naujo tardomas, teisiamas, o bausmės laikas bus prailgintas. Iš tiesų, 1932 m. po tardymų 7 kaltinamieji buvo nugabenti į Leningrado kalėjimo izoliatorių³⁵.

PAMALDUMO ŠVENČIAUSIAJAI JĖZAUS ŠIRDŽIAI RAIŠKOS

Pamaldumas į Švenčiausiąją Jėzaus Širdį arkivysk. Matulioniui buvo perduotas dar vaikystėje šeimoje, nes jis su dėkingumu prisimindavo, kaip motina prieš mirtį pavedė savo tris sūnus Švč. Jėzaus Širdies globai. Šią globą arkivyskupas akivaizdžiai jautė savo gyvenime³⁶. Jam nuolat tai primindavo pastoracijos vietos: Bikavos (Latvija) Švč. Jėzaus Širdies bažnyčia, kurioje jau antrais kunigystės metais pradėjo dirbti, nuo 1911 m. iki 1929 metų suėmimo statė ir klebonavo Petrapilio Švč. Jėzaus Širdies bažnyčioje už Nevos vartų. Dar pirmojoje parapijoje, Varaklianuose, kun. Matulionis uoliai aiškino šio maldingumo naudą ir skiepijo meilę Išganytojo Širdžiai savo parapijiečiams³⁷. Jo maldos gyvenime meilė Išganytojui buvusi itin svarbi, tai liudija 1926 m. Leningrade pasigaminta rankraštinė maldaknygė. Be liturginių lotyniškųjų maldu, kun. Matulionis užrašęs ir asmeninę maldą į Švč. Jėzaus Širdį:

³⁵ *Ibid.*, l. 148–148 rev.

³⁶ Kun. J. Pilka, Atsiminimai apie Arkivyskupą 1994 02 09, in: Birštono sakralinio muziejaus archyvas, rankraščio kopija, p. 2–3.

³⁷ Kiškis, *op. cit.*, p. 35.

Dieviškoji Jėzaus Širdie, vienydamasis su Tavimi kryžiaus ir mūsų altorių aukoje, / pavedu Tau šios dienos maldas, darbus, kentėjimus. / Aukuju Tau juos už šventąją Bažnyčią, prašydamas..... ir to, / kas šios dienos intencijoje pažymėta. / Trokštu pelnyti atlaidus, kokius šiandien galiu apturėti / ir aukuju juos už skaistyklės vėles.³⁸

Šia malda kun. Teofilus vienijasi su Išganytoju, siekdamas gėrio ir mirusiesiems, ir gyviesiems. Jo rankraštinė maldu knygelė parodo kunigo pastoracinį pasišventimą. Geruoju Ganytoju Rusijoje jam teko būti sudėtingu laikotarpiu. Nuo 1918 m. buvo ribojama religinė spauda. Laikotarpis nuo 1925 iki 1929 m. buvo kupinas įtampos. Arkivysk. Teofilių saugumo agentai mėgino verbuoti. Kun. Stanislovas Kiškis, perpasakodamas anuometinius pokalbius, atskleidžia kun. Teofiliaus drąsą ir tiesumą, kai jis pareiškia, jog jis – ne saugumo agentas ir informacijos apie kitus kunigus neatskleis³⁹. Nepavykus užverbuoti kunigo, surastas kitas būdas jį kontroliuoti. Kaimynystėje įkurdintas stačiatikių dvasininkas, privalėjęs kiekvieną savaitę pranešinėti apie kunigo Teofiliaus veiklą, žmones, kurie apsilanko bute⁴⁰. Tačiau ši įtampa tik grūdino ir vedė į kunigystės pilnatvę.

1929 m. vasario 9 d. vyskupas Antonijus Maleckis slapta Matulionį konsekruoja titulinio Matregos vyskupu. 1933 m. sugrįžęs iš Rusijos, vysk. Matulionis laikraštyje „Žvaigždė“ ragina plėsti Lietuvoje pamaldumą į Švenčiausiąją Jėzaus Širdį, kviesdamas kitų Europos valstybių pavyzdžiu visai Lietuvai pasiaukoti Išganytojo Širdies globai⁴¹. Šis kvietimas buvo įgyvendintas per I Eucharistinį Lietuvos kongresą 1934 m., kuriame arkivyskupas asmeniškai

³⁸ Leninopoli An. D. 1926 02 16 Sac. Theophilus Matulionis [Teofiliaus Matulionio maldaknygė. Rankraštis. 1926-02-16, Leningradas], in: Birštono sakralinio muziejaus memorialinis arkivysk. T. Matulionio rinkinys, BM-IV-47, l. 17.

³⁹ Kiškis, *Arkivyskupas Teofilus Matulionis*, Vilnius: Savastis, 2008, p. 49.

⁴⁰ Gaida, *op. cit.*, p. 26.

⁴¹ *Arkivyskupas Teofilus Matulionis laiškuose ir dokumentuose*, p. 157.

dalyvavo. Per kongreso atidarymą prof. Juozas Eretas kalbėjo, kad tautai, valstybei ir visam mūsų gyvenimui trūksta kilnaus kūrybiškumo, tad kongresu kviečiami visi artintis prie gyvybės šaltinio, idant nusipurpt nuliūdimą, atsitiestų ir būtų Didžiojo Kūrėjo įkvėpti kūrėjai.⁴² Vyriausias Eucharistinio kongreso komitetas tvirtina, jog kongresas religinio ir dorovinio pakrikimo laikais mokė visus mylėti vieni kitus, liautis visiems kovoti su visais, padėkoti savo meile ir nesąlygišku atsidavimu Kristui, kuris suteiks paguodą, skatins labdarinius darbus, didins artimo meilę ir sušvelnins socialinę nelygybę⁴³.

Arkivysk. Teofilui svarbios brandinančios patirties teikė piligriminės kelionės. Tokia patirtimi ilgai gyvenama ir stiprinamas vidinis žmogaus gyvenimas. 1934 m. kovo 23 d. vykdamas į Romą, vysk. Teofilus pakeliui išsilaiipino Paduvos mieste ir pagerbė šv. Antano relikvijas. Pasimeldęs prie šventojo žemiškųjų palaičių tęsė kelionę į Romą⁴⁴. Romoje nepraleido galimybės pagerbti pirmųjų amžių krikščionių kankinių kapus šv. Kaliksto katakombose. Pirmaisiais amžiais, kai krikščionys buvo persekiojami, katakombose būdavo slapta švenčiama liturgija. Lankydamasis Romoje 1934 m. balandžio 1 d. vyskupas Teofilus dalyvavo šv. Jono Bosko paskelbimo šventuoju iškilmėse, keliavo į Turiną, kur pagerbė šventojo relikvijas. Šis šventasis vyskupui Teofilui buvo pažįstamas nuo vaikystės, kai tik mokėsi skaityti. Pirmoji biografų minima knyga, kurią skaitęs Matulionis, buvusi trumpa šv. Jono Bosko biografija. Šv. Jono Bosko meilė Eucharistiniam Jėzui ir Dievo Motinai Krikščionių pagalbai buvo labai artima ir vyskupui Teofilui.

1936 m. vyskupas Teofilus keliavo kaip piligrimas į Šventąją Žemę. Šią kelionę skatino asmeninis tikėjimas bei meilė Išgany-

⁴² Žr. Prof. dr. J. Eretas kalba per radio, atidarant kongresą, in: *Pirmojo tautinio Lietuvos Eucharistinio kongreso albumas*, Kaunas: 1936, s. p.

⁴³ Vyriausias kongreso komitetas, „Sveikinimo kalba Eucharistinio kongreso dalyviams“, in: *ibid.*

⁴⁴ Gaida, *op. cit.*, p. 54.

tojui. Yra žinoma, jog vyskupas aplankė Sinajaus kalno apylinkes, Jeruzalėje Alyvų kalną, Viešpaties kapo bažnyčią ir kitas Šventojoje Žemėje esančias su Išganytojo gyvenimu susijusias vietas. Šią kelionę priminė parsivežtas sienos kryžius. Įvairios smulkios devocionalijos buvo dovanojamos giminaičiams ir pažįstamiems ne tik Lietuvoje, bet siunčiama į Ameriką Šv. Kazimiero vienuolijos sesėms, kurios po viešnagės tapo artimomis bičiulėmis. Matulionis susirašinėjo su vienuolijos vyresniąja Dievo tarnaitė Marija Kupaite. Svarstė galimybę atidaryti viešbutį lietuviams piligrimams Jeruzalėje, kuris būtų didelė pagalba vykstantiems į šią šalį ir šią dieną. Deja, planas liko neįgyvendintas dėl pasaulyje įsisiūbavusio karo. Tačiau viena vysk. Teofiliaus lankymosi Jeruzalėje iniciatyva buvo įgyvendinta 1936 m. Tai Alyvų kalno „Tėve mūsų“ maldos tekstas sienelėje lietuvių kalba. Įspūdžiais apie kelionę į Šventąją Žemę Matulionis dalijosi ir su bičiuliais kunigais, ir su Vladimiro kameros kalniais, ir su artimaisiais.

Gyvendamas Lietuvoje, arkivysk. Teofilius nuvykdavo aplankyti ir pagarbinti Švč. M. Marijos Čenstachavoje, Aušros Vartų šventovėje, Šiluvoje, Pivašiūnuose ir kitose malonėmis garsėjančiose piligrimystės vietose. Taip pat jis lankėsi Kryžių kalne, Vilniaus kalvarijose. Daug šventumu garsėjančių vietovių jis aplankė, tad galima pagrįstai jį laikyti lietuvių piligrimų globėju.

Apsigyvenęs Kaune benediktinių vienuolyne, vysk. Matulionis arkivyskupo metropolito Skvirecko paprašytas ir įgaliotas vizitavo Kauno vyskupijos dekanatus bei savo mokymu drąsino tikinčiuosius grįsti gyvenimą artimu ryšiu su Išganytoju. 1937 m. liepos 31 d. vizituodamas Tytuvėnų parapiją, pabrėžė gyvo tikėjimo reikalingumą, kvietė liudyti savo tikėjimą aplinkiniams bei iškelė Šv. Dvasios vaidmenį tikinčiojo gyvenime⁴⁵. Tais pačiais metais su kanoniniu vizitu lankydamasis Skirsnemunėje, džiaugėsi, kad parapijos tikintieji aktyviai dalyvauja brolijų veikloje. Ataskaitoje

⁴⁵ Lietuvos valstybės istorijos archyvas, f. 1671, ap. 5, b. 486, p. 106.

išvardijęs visas brolijas ir jose dalyvaujančiųjų skaičių, pažymi, jog gausiausia Švč. Jėzaus Širdies Brolija⁴⁶. Kalbėdamas Kelmės parapijoje, iškelė Jėzų Kristų kaip svarbiausią ginklą kovoje su pikta dvasia, pavadinęs Jį „atsparos tašku“. Kelmės tikintieji Ganytojo vadinti kitiems tikintiesiems „pavyzdžiu“, nes dažnai priima Švenčiausiąjį Sakramentą⁴⁷. Vis dėlto daugiausia pamaldumo į Švenčiausiąją Jėzaus Širdį atsiskleidžia jo ganytojiniuose laiškuose.

1943 m. gegužės 12 d. pirmajame pastoraciniame laiške Kaišiadorių vyskupijos tikintiesiems Matulionis, suminėjęs karo metų negandas, moralinio žmonių gyvenimo nuosmukį, priminęs tautos pasiaukojimą Švč. Jėzaus Širdžiai, iškelė pasitikėjimo Dievu bei maldos svarbą. Ypač pabrėždamas Atgailos ir Eucharistijos dažną sakramentų praktikavimą, sako: „Širdis, kuri iš meilės žmonijai praliejo savo kraują iki paskutinio lašo, kuri Švenčiausiąjame Sakramente ta pačia meile mums plaka, ji laukia mūsų maldų ir nori mus išklaudyti, mūsų maldavimus patenkinti“⁴⁸. Taigi pamaldumas Išganytojui ganytojo laiške atsiskleidžia kaip pats svarbiausias žmogaus malonių šaltinis, turintis apčiuopiamą sakramentinę išraišką. Šiame laiške arkivysk. Teofilus atsiskleidžia kaip atsakingas ganytojas, siekiantis uždegti tikinčiuosius artimai bendrauti su Išganytoju. 1943 m. rugsėjo 16 d. rašytame pastoraciniame laiške vyskupas vėl ragina „sujaudinti Dieviškąją Jo Širdį, kad ji meilingai pažvelgtų“, t. y. surengti Atgailos dieną parapijoje, melstis ir aukoti Šv. Mišias. 1943 m. gruodžio 9 d. ganytojiniame laiške ypač išplėtojama tautos pasiaukojimo Švenčiausiajai Širdžiai tema. Vyskupas, priminęs tautos pasiaukojimą Švč. Jėzaus Širdžiai 1934 m. birželio 29–30 d., rašo: „Nuo pasiaukojimo dienos mūsų valstybė yra Geriausios Jėzaus Širdies nuosavybė: mes visi esame Jo, o Jis – mūsų. Iki šiam laikui Lietuva buvo vadinama „Marijos

⁴⁶ *Ibid.*, p. 88.

⁴⁷ *Ibid.*, p. 79. Minima, kad per 1936 m. išdalinta 62 000 komunikantų.

⁴⁸ *Arkivyskupas Teofilus Matulionis laiškuose ir dokumentuose*, p. 11.

žeme“, nuo liepos 1 d. 1934 m. mes galime vadintis ir „JĖZAUS ŠIRDIES TAUTA“⁴⁹. Šis maldingumas vyskupo vadinamas šiuolaikiška tvirto tikėjimo, prisirišimo prie Jėzaus išraiška. Vyskupo raginimas visus tikinčiuosius iškilmingai paaukoti Švenčiausiajai Jėzaus Širdžiai išreikštas 1943 m. gruodžio 9 d. ganytojiniame laiške. 1943 m. rugsėjo 24 d. bendraraščiu vyskupijos kunigams vysk. Teofilus siūlo surengti parapijose atgailos dieną už taiką ir tėvynę, aukoti šv. Mišias *voativa SS. Cordis Jesu*. Po šv. Mišių ganytojas dar pasiūlo melstis Švč. Jėzaus litanija⁵⁰.

Arkivysk. Matulionį pažinoję žmonės mini jo dažną raginimą mylėti Dievą, Švč. Jėzaus Širdį. Tai ypač akivaizdu, skaitant arkivysk. Teofiliaus laiškus. Laiške iš Vladimiro kalėjimo 1948 m. vyskupas visus artimuosius paveda Švč. Išganytojo Širdžiai⁵¹. Iš Potmos invalidų namų 1954 m. laiške savo sunkiai sergančiam broliui Juozui vyskupas rašo, kad kasdien meldžiasi Švenčiausiajai Jėzaus Širdžiai: „prašau ir prašysiu Jėzaus širdį per Marijos užtarimą, kad sustiprėtų brolio sveikata“⁵². Rašydamas iš tremties Mordovijoje ir ilgėdamasis Tėvynės, pareiškia savo viltį apie palaidojimą Lietuvoje, prašo artimuosius melstis Švč. Jėzaus Širdžiai, kad jo svajonė išsipildytų⁵³.

Arkivyskupo bičiulis vysk. Boleslavas Sloskānas, taip pat pastebėjęs arkivysk. Teofiliaus maldingumo praktikas, rašo: „Jo dvasinis gyvenimas sruveno iš šios misterijos (Švenčiausiosios Jėzaus Širdies). Pastatydino jis šventovę, dedikuotą Švenčiausiajai Širdžiai, bet kartu pastatydino daug dvasinių Švenčiausios Širdies šventovių žmonių sielose. Aš pažįstu sielas, kurios jo dėka atsivertė iš kasdienio gyvenimo į tikrą šventumą. Tos sielos (žmonės) man tvirtino, kad

⁴⁹ *Ibid.*, p. 15–17; Kaišiadorių kurijos archyvas, *Arkivysk. T. Matulionio beatifikacijos byla*, t. 2, p. 7.

⁵⁰ *Ibid.*, p. 6.

⁵¹ *Ibid.*, p. 263, 266.

⁵² *Ibid.*, p. 253.

⁵³ Kiškis, *op. cit.*, p. 187.

už savo atsivertimą ir meilę Švenčiausiajai Širdžiai jie esą dėkingi vyskupui Teofilui Matulioniui.⁵⁴

Tačiau arkivysk. Teofilus praktikavo ne vien maldingumą Švč. Jėzaus Širdžiai. Dievo artumą patyręs nelaisvės ir priespaudos metu Rusijoje, Lietuvoje ima rūpintis derama dievogarba, ypač Švenčiausiojo Sakramento.

EUCCHARISTINIO PAMALDUMO BRUOŽAI

Nuo 1936 m. apsigyvenęs Kauno benediktinių vienuolyne vysk. Teofilus rūpinasi jam patikėta šventove. Šioje bažnyčioje dirbdamas atsiskleidė kaip didis Švč. Sakramento garbintojas. Anot vyskupo amžininkų, jis labai pamaldžiai ir gražiai aukodavo šv. Mišias, žiūrėjo bažnyčios švaros ir tvarkos⁵⁵. Čia 1938 m. jam kilo sumanymas bažnyčioje įrengti nuolatinę Švenčiausiojo Sakramento adoraciją bei tokiu būdu paminėti krikščionybės Lietuvoje 550 metų jubiliejų ir Lietuvos nepriklausomybės 20-metį. Per adoraciją žmogus širdies gilumoje įžengia į bendrystę su Eucharistijoje įsikūnijančiu Viešpačiu, kuris Monstrancijoje paveda mums save ir prašo mus vienytis su Juo, su Jo prisikėlusiu Kūnu.⁵⁶ Nuolatinė adoracija – tai tikėjimo gyvenimo židinys. Dėl to paminėti krikščionybės įvedimo jubiliejų įkuriant Kauno Šv. Mikalojaus bažnyčioje nuolatinę adoraciją buvo originali ir moderni iniciatyva to laiko Lietuvoje.

Arkivysk. Matulionis tuo reikalu subūrė komitetą, pasitelkęs Vytauto Didžiojo kultūros muziejaus specialistus, suorganizavo konkursą šventovės interjerui sutvarkyti. Konkurso laimėtojas scenografas Liudas Truikys drauge su vyskupu meniškai ir rūpes-

⁵⁴ Gaida, *op. cit.*, p. 205.

⁵⁵ Kiškis, *op. cit.*, p. 71.

⁵⁶ Plg. Pop. Benedict XVI, Meeting with the members of the Roman Clergy, 2006 03 02/http://www.vatican.va/holy_father/benedict_xvi/speeches/2006/march/documents/hf_ben-xvi_spe_20060302_roman-clergy.html. Tikrinta 2009 m. balandžio 5 d.

tingai derino sakralumo ir rimties kupino interjero sprendimus. Atsisakę trijų altorių presbiterijoje, įrengė vieną centrinį altorių ir už jo stovintį kryžių su Nukryžiuotojo skulptūra. Tokiu būdu Eucharistija susiejama su Išganytojo auka ant kryžiaus. Viešpaties kančia akcentuojama dar kartą altoriaus antipediumo centre skulptūriniu Išganytojo veidu⁵⁷. Arkivyskupo Teofiliaus siūlymu į virš presbiterijos arkos suprojektuotą Švč. Sakramento reljefinį simbolį įterptas Švč. Jėzaus Širdies simbolis.

1940 m. liepos 19 d. Kauno Šv. Mikalojaus bažnyčioje pradėta nuolatinė Švenčiausiojo Sakramento adoracija – iškalbingiausias vyskupo Eucharistinio pamaldumo pavyzdys. Dokumente, kuriuo misijoms Rusijoje užsakomos šv. Mišių taurės, minimas ant taurių išgraviruoti skirtas užrašas lietuvių ir lotynių kalbomis: „Pro memoria in itii Perpetuae Adorationis in ecl. S. Nikolai Kaunas 1940 m. 19. VII“, „Amžinos Švenč. Sakramento Adoracijos šv. Mikalojaus bažn. Kaune pradžia prisiminti 1940 m. 19. VII“⁵⁸. Nuolatinės adoracijos įkūrimą vysk. Matulionis įamžino 1941 m. birželio 22 d. rengtame sąrašė.

Reikia nepamiršti, kad šv. Mikalojaus bažnyčios pritaikymas nuolatinėi Jėzaus Eucharistijoje adoracijai vyko keletą metų nuo 1938 m. Įdomu, kad viename savo laišku 1954 m. birželio 10 d. bičiuliui dvasininkui vyskupas išsitarė, jog kunigo atliktas bažnyčios remontas tarsi paliudija jo dvasinio gyvenimo gyvumą⁵⁹. Ši mintis puikiai dera ir pačiam arkivysk. Teofiliiui.

1938 m. vysk. Matulionis buvo paskirtas vadovauti lietuvių delegacijai į tarptautinį Eucharistinį kongresą Vengrijoje, Budapešte. Ruošdamasis kelionei, parašo kunigams aplinkraštį, kuriuo

⁵⁷ Laima Šinkūnaitė, „Liudo Truikio sakralinė kūryba Kauno bažnyčiose“, in: *Liudui Truikiui – 100*, sud. Radvilė Racėnaitė, Kaunas: Nacionalinis M. K. Čiurlionio dailės muziejus, 2005, p. 82–83.

⁵⁸ Vyskupo T. Matulionio aplinkraštis Kauno arkivyskupijos kunigams, in: Kauno arkivyskupijos kurijos archyvas, b. 477, s. p.

⁵⁹ Gaida, *op. cit.*, p. 275.

ragina parapijose žadinti pamaldumą į Eucharistinį Jėzų ir kongreso dienomis Lietuvos parapijose sakyti Eucharistijai skirtus pamokslus, šv. Mišias aukoti prie išstatyto Švč. Sakramento, išlydėti piligrimus.⁶⁰

Savo giliai pagarbų santykį Eucharistiniam Jėzui vysk. Matulionis parodė kraustydamasis gyventi į Kaišiadorių vyskupijos kuriją 1943 m. Kurdamasis vyskupo rūmuose, koplyčią perkėlė į patį erdviausią – svetainės kambarį, šalia savo buto⁶¹. Pagarbus santykis su Eucharistiniu Jėzumi būdingas vyskupui ir kalinimo vietose. Vysk. Matulionis, kalinamas Potmos invalidų namuose, rūpinosi Eucharistijos saugumu, Švenčiausiąjį Sakramentą nešiodavęs su savimi⁶².

Vysk. Matulionio nuostata dėl Eucharistinio pamaldumo išsakyta 1943 m. gegužės 12 d. laiške Kaišiadorių vyskupijos tikintiesiems: „Išganytojas laukia [...], kad Eucharistijoje esąs Jėzus būtų tikinčiųjų karštai mylimas, per šv. Komuniją į širdis kuo dažniausiai kviečiamas, altoriaus tabernakulyje nuolat gyvenąs dažnai lankomas“⁶³. Čia išryškėja, jog vyskupas išskiria šio pamaldumo esminius elementus: mylintis Dievas ragina tikintįjį į meilę atsakyti savo meile, kurios išraiška yra malda, asmenišką Jo priėmimas bei pagarbinimas tyloje.

1943 m. rašytame ganytojiniame laiške, skirtame pasiruošti Lietuvos II Eucharistiniam kongresui, išryškėja Jėzaus Širdies ir Eucharistinio pamaldumo glaudė vienybė. Vyskupas teigia, jog meilė Švč. Jėzaus Širdžiai sužadina meilę Eucharistijoje esančiam Išganytojui, pagilina tikėjimą ir pasitikėjimą⁶⁴.

⁶⁰ Plg. Kauno arkivyskupijos kurijos archyvas, b. 476.

⁶¹ Birštono sakralinio muziejaus archyvas, Mons. V. Sidaro byla, 2006 m. spalio 15 d.

⁶² Kiškis, *op. cit.*, p. 161.

⁶³ *Arkivyskupas Teofilius Matulionis laiškuose ir dokumentuose*, p. 9, 17.

⁶⁴ Plg. 1943 m. gruodžio 9 d. Kaišiadorių vyskupo T. Matulionio ganytojinis laiškas, in: *Arkivyskupas Teofilius Matulionis laiškuose ir dokumentuose*, p. 16.

Anot benediktinės ses. Agnietės, pats vysk. Matulionis liudijo savo meilę Išganytojui, dažnai adoruodamas Švenčiausiąjį Sakramentą Kauno Šv. Mikalojaus bažnyčioje. Jo gili bei rami laikysena adoracijos metu leido aplinkiniams suprasti jį esant laimingiausią šalia Dievo altoriaus, o bažnyčioje susibūrusius tikinčiuosius skatino gilesnei maldai⁶⁵.

Todėl, kalbant apie vysk. Matulionio eucharistinį pamaldumą, paminėtinas jo išskirtinis dėmesys maldai. Malda, žmogaus su Dievu bendrystės išraiška, stiprina ir vidinius arkivyskupo apsisprendimus bei ryžtą. Artėjant sovietinei okupacijai ir turėdamas galimybę emigruoti iš Lietuvos, vyskupas sąmoningai pasirinko likti su savo ganomaisiais Lietuvoje, sakydamas: „Aš nebijau persekiojimo. Kai meldžiuosi, aš nieko nebijau“⁶⁶. Vysk. Matulionis pirmajame savo ganytojiniame laiške 1943 m. gegužės 12 d., remdamasis Šv. Rašto mokymu apie maldą (*Lk* 11, 9; *Jn* 16, 23; *Jn* 15, 5), cituodamas šv. Bernardą: „kas moka gerai melstis, tas moka gerai gyventi“, maldą iškelė kaip svarbią laimingos visuomenės sąlygą⁶⁷. Maldos ir atgailos tema ypač vyskupo gvildenama 1943 m. rugsėjo 16 d. ganytojiniame laiške: „Nors, Brangiausieji, „daug gali nuolatinė teisiojo malda“ (Jok. 5, 16), nors malda „Pereina per debesis“ (Ekl. 35, 2), nors Išganytojo yra pažadėta – „Ko tik meldamies prašysite, tikėkite, kad gausite“ (Mk. 11, 24), tačiau atsiminkime to paties Išganytojo grasinimą – „Jei nedarysite atgailos, visi pražūsitė“ (Lk. 13, 5)“⁶⁸.

Pamaldumas Eucharistiniam Jėzui, skiepytas arkivyskupo, neprarado aktualumo praslinkus ir šešiams dešimtmečiams. Vatikano II Suvažiavimo dokumentai apie Eucharistijos adoravimą, kontempliavimą ir šventimą kalba kaip apie Bažnyčios gyvenimo

⁶⁵ Plg. Gaida, *op. cit.*, p. 212.

⁶⁶ Kiškis, *op. cit.*, p. 194–195.

⁶⁷ Kaišiadorių vyskupijos kurijos archyvas, *Arkivysk. T. Matulionio beatifikacijos byla*, t. 2, p. 1–2.

⁶⁸ 1943 m. rugsėjo 16 d. Kaišiadorių vyskupo T. Matulionio ganytojinis laiškas, in: *Arkivyskupas Teofilus Matulionis laiškuose ir dokumentuose*, p. 14.

viršūnę ir versmę⁶⁹. Eucharistinis pamaldumas yra aktualus šiandienos kunigų formacijai. Lenkų teologas Wojciechas Kalinowski, 1995 m. atlikęs sociologinį pastoracinį tyrimą, nustatė, kad norint sustiprinti kunigų pašaukimą, svarbu akcentuoti ryšį su Kristumi. Dvasininkai sutinka, kad tinkamai pasirengus ir deramai švenčiant Eucharistiją, praktikuojant asmeninę malda, vaisingai išgyvenamas pašaukimas ir kunigiškoji tarnystė⁷⁰.

KLUSNUMAS DIEVO VALIAI

Šv. Tomas Akvinietis į Dievą kreipdavosi nuostabia malda: „Mano Dieve, duok man šviesos, kad pažinčiau Tavo šventą valią, ir duok man jėgų, kad ją išpildyčiau“⁷¹. Apaštalas Paulius ragina nebūti neprotingiems, bet suprasti Viešpaties valią (*Ef* 5, 17). Pasak jau minėto Buberio, žmogus, vadovaudamasis Dievo valia, išreiškia savo tikėjimą, kitaip sakant, tikintysis gyvena Dievo laiku⁷². Didysis Bizantijos teologas Maksimas Išpažinėjas teigia, kad žmogiškoji valia sukurta linkti sinergijos su Dievo valia link. „Tokia gi Dievo valia – jūsų šventėjimas“ (*1 Tes* 4, 3). Popiežius Benediktas XVI pastebi, jog žmogus, kurio valia derinama prie Dievo valios, pasiekia pilnatvę⁷³. Rinktis Dievą ir jo valią pasaulio ir jo galybių atžvilgiu yra tas pats kas liudyti tiesą. „Žmogus tampa tiesa, tampa savimi, kai tampa atitinkančiu Dievą. Tada jis pasiekia savo tikrąją esmę“⁷⁴.

⁶⁹ Pastoracinė konstitucija apie liturgiją *Sacrosanctum concilium*, 10-12, in: *Vatikano II Susirinkimo dokumentai*, Vilnius, 1998.

⁷⁰ Wojciech Kalinowski, „Kunigų pastoracijos ateitis“, *Soter*, Nr. 16, Kaunas: VDU leidykla, 2005, p. 216.

⁷¹ Поль Аббат, *Замысел Божий и чудеса Его милосердной любви*: Изложение христианского вероучения, Брюссель: Жизнь с Богом, 1990, с. 12.

⁷² Бубер, *op. cit.*, с. 243.

⁷³ Joseph Ratzinger/Benediktas XVI, *Jėzus iš Nazareto*, d. 2: Nuo įžengimo į Jeruzalę iki prisikėlimo, iš vokiečių k. vertė Gediminas Žukas, Vilnius: Katalikų pasaulio leidiniai, 2011, p. 131.

⁷⁴ *Ibid.*, p. 155.

Vyskupas savo laiškuose iš Mordovijos dažnai išreiškia savo valios vienybę su Dievo valia: „Būk valia Tavo!“ Visišku pasivedimu vykdyti Dievo valią išreiškiama priklausomybė Dievui, kartu tai yra nuolankumo dorybės ryškiausias bruožas⁷⁵. Tokia vyskupo Teofiliaus nuostata kančios akivaizdoje parodo, kad jis gyveno prasmingai ir buvo arti Išganytojo savo nuostatomis, nes suprato, kad savo klusnumu bendradarbiauja su Kristaus kryžiaus klusnumu.

Arkivysk. Matulionio pasivedimas Dievo valiai buvo maldos su Šv. Raštu rezultatas. Ne kartą kratų metu kalėjime iš vysk. Teofiliaus buvo konfiskuota Evangelijų knyga. Arkivysk. Matulionis, pasak amžininkų, savo ramybės dovaną priskyrė Dievo gailestingumo malonei⁷⁶. Pasivedimas Dievo valiai rodo, kad arkivysk. Matulionis visiškai pasitiki Dievu ir priima visus gyvenimo iššūkius kaip Dievo jam skirtus ir naudingus išganymui.

Mistikas Johannes Eckhartas sako, kad tik geriausiai savo protą įvaldžiusieji ir juo pasinaudojantys pažįsta tikrąją ramybę ir turi širdyje Dangaus karalystę. Kas tikrai nori tai pasiekti, pirmiausia turi sujungti su Juo visus savo siekius, mintis, troškimus ir gebėjimus, kad niekas kitas žmoguje negalėtų įsigalėti. Valia tampa tobula ir teisinga, kai ji nesusijusi su savuoju „Aš“, bet išėjusi iš savęs ir perkeista į Dievo valią. Su tokia valia tu gali viską⁷⁷. Didžioji paguoda Dievo draugams, – rašo Eckhartas, – yra norėti to, ko nori Dievas. Iš tiesų atsisakę savo valios visuose dalykuose galime daug pasiekti Dievo labui. Tobula ir teisinga valia gali būti tik tada, kai esame visiškai įsilieję į Dievo valią ir nebeturime savo valios. Kuo labiau kas nors tai pasiekia, tuo labiau ir tikriau jis įsišaknija Dieve⁷⁸.

⁷⁵ Plg. Kazimieras Aloyzas Matulaitis, *Dorybės*, Chicago, Ill.: Draugas, 1940, p. 108.

⁷⁶ Amleto G. Cicognani, „Šventas žmogus ir tikėjimo kankinys“, in: Gaida, *op. cit.*, p. 221.

⁷⁷ Johann Eckhart, *Traktatai ir pamokslai*, Vilnius: Pradai, 1998, p. 19–20, 23.

⁷⁸ *Ibid.*, p. 26–27.

1945 m. arkivysk. Matulionis rašė apie Dievo teikiamą paguodą sunkumuose Lietuvos TSR vyriausybei skirtame memorandume: „žmogaus tikėjimas yra Dievo malonės dovana, tačiau tikėjimui reikia ir geros valios, pasiruošimo, auklėjimo, ištvermės. [...] Kol tikintis žmogus gyvas, jam rūpi religiniai – dvasiniai reikalai. Nėgana to: sunkesniais gyvenimo momentais tie reikalai žmogui yra didžiausia paguoda ir atrama, padedanti nugalėti sunkumus“⁷⁹.

GAILESTINGUMO ŽMOGUS

Atrodo, kad vyskupas Teofilus žinojo apie šv. Faustinos regėjimus. Grįžęs iš Solovkų ir kitų koncentracijos stovyklų, gyveno Lietuvoje nuo 1933 m. ir aktyviai domėjosi visomis Bažnyčios aktualijomis, net ir privačiais apreiškimais Lietuvoje. Maža to, jis aktyviai siekė gilintis į regėjimus patyrusiųjų asmenybes. Privačiam pamaldumui užsakyta Gailestingoji Jėzaus paveikslų kopija apie 1937 m. rodo, kad arkivysk. Matulionis brangino ir vertino ses. Faustinai skirtą apreiškimą kaip savalaikį visos Dievo Bažnyčios turta.

1956 m. sugrįžęs iš Rusijos kalinimų ir tremties, apsigyvenęs Lietuvoje, arkivysk. Teofilus Matulionis rašo popiežiui, prašydamas paskirti vyskupu pagalbininku kan. Vincentą Sladkevičių. Šis arkivyskupo laiškas persmelktas nuolankiu atsidavimu šventajam Tėvui ir dėkingumu Dievui už visa tai, ką jis patyrė gyvenime. „Dievo geraširdiškiausiu gailestingumu jau pasiekiau aštuoniasdešimt ketverius amžiaus metus“⁸⁰, – rašo žmogus, kuris buvo sekamas daugiau nei penkiasdešimt metų, nuo 1909 m. iki gyvenimo pabaigos 1962 m.

Paminėtinas vienas iškalbingas įvykis, kurį arkivysk. Matulionis išskiria kaip įsimintiniausią patirtį iš kalinio gyvenimo. Tai susiję

⁷⁹ *Ibid.*, p. 101.

⁸⁰ 1956 m. rugpjūčio 29 d. Kaišiadorių vyskupo T. Matulionio laiškas Šventajam Tėvui, in: *Arkivyskupas Teofilus Matulionis laiškuose ir dokumentuose*, p. 77.

su tardytojo poelgiu. Vieno naktinio tardymo metu Leningrado kalėjime vysk. Teofilus su gailėsčiu atsiprašė tardytojo, kad nieko daugiau negalys pasakyti ir vargina tardytoją, kuris galėtų būti su šeima namie ir miegoti... Toks kaliniui tardymo metu nebūdingas elgesys turėjo giliai paliesti žiaurumu pasižymėjusį tardytoją (pavardė Pauker). Kito naktinio tardymo metu jis pasiūlė savo sumuštinį, sakydamas: imk, nes dažnai esi alkanas. Žinoma, tai galėjo būti būdas suartėti su apklausiamuoju, idant lengviau išgautų reikiamą informaciją. Nežinome, kokie buvo tikrieji šio įvykio motyvai, tačiau žinome, kad arkivysk. Matulioniui jis paliko neišdildomą įspūdį⁸¹. Jis puikiai suvokė, kaip Dievo gailestingumas pakeičia net labiausiai užkietėjusį žmogų. Viešpaties malonei nesunku sutraiškyti akmenį, kad viduje atrastų slypintį deimantą.

Patyręs Dievo meilę ir Jo gailestingumą, apaštalas negali tęsti senojo gyvenimo. Arkivysk. Teofilus, patyręs gailestingą Dievo malonę grįžti gyvam į tėvynę, ėmė siekti įgyvendinti misionierišką užmojų apaštalausti Rusijos katalikams. Tai buvo ne vien troškimas, bet realūs rūpesčiai ir veiksmai.

Sugrįžęs iš Rusijos įkalinimų ir lankydamasis Marijampolėje, vysk. Matulionis teigia: „pirmas ir didžiausias mūsų noras yra grįžti Rusijon ir darbuotis ten tarp tikinčiųjų, kurie taip labai buvo prisirišę prie savo dvasininkų. Tą savo pasižadėjimą mes tuoj pat ir įvykdysim, kai tik ten pasikeis aplinkybės“⁸². To meto savaitraščio „Šaltinis“ straipsnyje aprašomas Teofiliaus širdies skausmas prisimenant žūvančią tautą. Arkivysk. Matulionis pasiryžęs vėl ten grįžti, kai tik bus galima, nors reikėtų ir gyvybę paaukoti. Apie savo persekiotojus kalba su užuojauta.

Padėti katalikams Rusijoje vysk. Teofilus angažavosi pirmiausia dėl to, kad jautė atsakomybę už juos kaip Mogiliovo

⁸¹ Kiškis, *op. cit.*, p. 169.

⁸² „T. Matulionio Marijampolėje lankymosi proga“, *Šaltinis*, Marijampolė, 1933, Nr. 49, p. 723.

vyskupo augziliaras. Taigi vos ištrūkęs iš mirties koncentracijos stovykloje gniaužtų ir apsigyvenęs Kaune nuo 1936 m. jis imasi įvairių darbų: renka panaudotus liturginius rūbus, knygas, indus. Kauno arkivyskupijos archyve išliko tuos darbus liudijantys dokumentai: čekiai, finansinės ataskaitos nuorašai. Atnaujina, restauruoja, užsako spausdinti rusų kalba maldingus lapelius, vadovauja klierikų, kurie domisi misijomis, būreliui Kauno kunigų seminarijoje. Jis rašo oficialius užklausimus tuometinei vokiečių vadovybei, siekdamas gauti leidimą vykti į Rusiją tarnauti ten Dievui ir žmonėms.

Tai realūs apaštalo meilės, atsakomybės už patikėtas pareigas, siekio būti naudingam Bažnyčioje darbai. Čia išryškėja tiesa, jog patyrus gailestingumą, reikia juo džiaugtis ir dalintis su kitais. Arkivysk. Teofilius beveik dvejus metus keliauja po Jungtinės Amerikos Valstijas, lanko lietuvių parapijas, pasakoja apie savo tarnystę Rusijos krikščionims. Šie susitikimai buvo labai paveikūs, paliko didelį įspūdį, nes kankinys Teofilius, pateikdamas tikrus faktus, gyvai pasakojo apie tikinčiųjų patiriamus sunkumus ir rūpesčius. Jis nereiškė pykčio tuometinei Bažnyčią persekiojančiai bolševikų valdžiai. Buvo ganytojas, kuriam rūpėjo sielos bei pagalba joms.

Arkivysk. Matulionis gailestingumo darbus dirbo gelbėdamas ne tik sielas, bet ir kūną. Galima numanyti, jog augdamas didelėje šeimoje buvo patyręs įvairių nepriteklių. Petrograde Pirmojo pasaulinio karo metais statant Švč. Jėzaus Širdies šventovę, susidūrė akis į akį su maisto trūkumu bei parapijiečių gerumu. Parapijos klebonui jie dovanodavo savo šeimoms skirtas maisto korteles. Rusijoje vis dažniau būdavo suimami kunigai, ir laisvėje likęs kunigas rūpinosi siųsti maistą į kalinimo vietas, dažniausiai ne savo vardu. Iš laiškų giminaičiams aišku, kad ir pačiam kankiniui vyskupui laiškai, siuntiniai su maistu buvo ryšio su artimaisiais ir kolegomis priminimas ir brangi parama. Tai jis priskyrė Dievo ir artimųjų gerumui.

ARKIVYSKUPO MEILĖS DIEVUI RAIŠKA PER MEILĘ ARTIMUI

Ganytojo pareiga rūpintis pačiais mažiausiais arkivysk. Teofilui buvo artima ir laisvės dienomis, ir kalinimo metu.

Arkivyskupo tarnas Skopas savo atsiminimuose apie vysk. Matulionį rašo, kad sugrįžęs iš Amerikos (1936 m.) Šv. Mikalojaus bažnyčios rektorius vysk. Matulionis prisiėmė „pareigą kiekvieną penktadienį duoti išmaldą apie ketvirtą valandą po pietų. Prisirinko didžiulė eilė kaip sakoma elgetų. Vyskupas dalina vieną penktadienį pinigų ir kitą penktadienį ir vis eilė nesibaigia (ubagų) pavargėlių. Mat pasirodė, kad eina po du, tris, keturis kartus išmaldos tie patys“⁸³. Tai sužinojęs vyskupas davė išmaldą antrąkart atėjusiam, tačiau nusijuokęs pasakė kitą kartą po du kartus neiti. Iš šių aplinkybių išryškėja meilė vargstantiems žmonės ir atlaidumas suklydusiems. Vis dėlto vyskupas pamoko gero elgesio norintį jį apgauti. Šie labdaros penktadieniai, anot Skopo, truko neilgai, nes jais ėmė naudotis ne tik katalikai, bet ir žydų tikėjimo žmonės. Vyskupas tuomet įvedė praktiką ateiti išmaldos su savo klebono rekomendacija. Užeidavo žmonės pasiskolinti ir pinigų, kuriuos ne visada gražindavo.⁸⁴

Vienam užsukusiam vargo prispaustam žmogui jis pasiūlė savo drabužių, net savo seną sutaną, kad stokojantis pasisiūdintų šiltą rūbą. Vysk. Teofilus gailėjo karo ir kitų nepriteklių išsvargintų žmonių. Anot ses. Agotos Misiūnaitės, ilgametės vyskupo šeimininkės, vyskupas nepaprastai kuklus, labai geros širdies: kaliniams siūsdavo maisto, šelpdavo pinigais visus elgetas, kurie tik kreipdavosi⁸⁵.

Ypatingas arkivysk. Matulionio meilės artimui veiksmas buvo paslėpta ir išgelbėta iš žydų geto Estera Elinaitė⁸⁶. Kauno gete

⁸³ S. Skopas, „Apie vyskupą T. Matulionį. Atsiminimai. 1965 03 16. Londonas“, in: Kaišiadorių vyskupijos kurijos archyvas, *Arkivysk. T. Matulionio beatifikacijos byla*, t. 3, l. 3.

⁸⁴ *Ibid.*

⁸⁵ Gaida, *op. cit.*, p. 155.

⁸⁶ Žr. Estera Elinaitė, „Ar tu būsi mano mamytė?“, in: *Išgelbėti bulvių*

gyveno apie 5000 vaikų, iš jų gyvų liko 300 ir Estera – viena jų. 1943 m. spalio 26 d. šią trejų metų amžiaus mergaitę mama išvedė iš geto, iš pradžių nuvedė į Sofijos Kymantaitės-Čiurlionienės namus, bet po kurio laiko mergaitė buvo atvesta į benediktinių vienuolyną. Arkivysk. Matulionio nurodymu buvo nuspręsta ją iš pradžių paslėpti Kauno benediktinių vienuolyne, bet vėliau dėl saugumo, kad vokiečiai tikrindami vienuolyną mergaitės nesuras-tų, ją pervežė į Čiobiškio vaikų namus. Čia auklėtojomis dirbo taip pat benediktinės. Kiek vėliau iš vaikų namų ji buvo pervežta ir paslėpta Kaišiadorių bažnyčios varpinėje. Tokiu drašiu elgesiu vysk. Matulionis ir benediktinių vienuolyno vyresnioji ses. Liucina (Rozalija Rimšaitė) išsaugojo penkis žydų kilmės vaikus. Šioje istorijoje esama dar vieno svarbaus epizodo. Kaip pasakoja pati Estera, pasiimti vaiko atvykusiai motinai vysk. Matulionis rūpestingai pasiūlė nakvynę kurijoje, o kitą dieną išleido vykti į Čiobiškį, kur augo mergaitė. Vyskupas ypač pabrėžė Esteros gabumus muzikai, ragindamas juos ugdyti. Motina pažadą leisti mokytis muzikos įvykdė, ir Estera nuo 5 metų ėmė mokytis Kauno aukštesniojoje muzikos mokykloje. Debiutavo devynerių metų. Studijavo Maskvos konservatorijoje. 1973 m. Estera emigravo į Izraelį, vėliau tapo žymia pianiste ir gyveno Šveicarijoje⁸⁷.

Gėrio darymas artimui yra Dievo meilės pasekmė. „Tikras mal-dingumas yra lankyti našlaičius ir našles jų sielvarte ir sergėti save nesuteptą šiuo pasauliu“ (*Jok 1, 27*). Savo atsiminimuose 1954 m. anglas Frankas Kelly, kalbėjęs Vladimiro kalėjime su vysk. Matulio-niu, aprašė jaudinantį įvykį, atskleidžiantį jo meilę artimui. Susirgęs Kelly draugas Hunoldas kalėjimo kameroje labai blaškėsi. Tuomet vysk. Teofilus priėjo prie ligonio, atsisėdo ir labai tyliai meldėsi, ir buvo ramu. Abu visą naktį praleido prie ligonio budėdami. Šis

maišuose. 50 Kauno geto vaikų istorijų, sudarytojai Solomonas Abramovičius ir Jakovas Zilbergas, Vilnius: Šiaurės Jeruzalė, 2014, p. 269–277.

⁸⁷ *Ibid.*

įvykis paskatino Franką Kelly artimiau bendrauti su vysk. Matulioniu ir jį prižiūrėti⁸⁸. Vladimiro kalėjime vysk. Matulionis kaliniui, kalinčiam toje pačioje kameroje, atidavė savo šilčiausią megztinį. Kai kamerą vėdindavo, vyskupas šalia atviros orlaidės šaldavo, tačiau paskolino šilto drabužio neprašė grąžinti⁸⁹.

Vysk. Matulionio puoselėta artimo meilė ryški ir jo kaip Kaišiadorių vyskupo veikloje. 1946 m. vasario 26 d. Kaišiadorių vysk. Matulionis, siunčiamame laiške Saugumo liaudies komisarui išvardijęs sovietinių pareigūnų savivaliavimo bažnyčiose, klebonijose atvejus, reikalauja išsiaiškinti aplinkybes, apsaugoti Bažnyčią ir tikinčiuosius, sugrąžinti areštuotus 7 kunigus ir leisti grįžti prie ramaus pastoracijos darbo⁹⁰. Vyskupas ragina tikinčiuosius remti suimtus ir nuteistus kunigus, paskiriant iš buvusių jų parapijiečių rinkliavų 2/3 lėšų. Ši meilės artimui iniciatyva buvo paskatinta laiko sąlygų ir susidariusios situacijos.

Vysk. Matulionis buvo nepaprastai ramus, paslaugus, dosnus (tremtyje dalydavęsis tabaku ir siuntiniais). Iš arkivyskupo artimo meilės darbų neabejotinai atsiskleidžia giliai kentėjusi ir artimą mylėjusi siela. Antai 1956 m. balandžio 19 d. laiške iš Potmos invalidų namų jis rašo: „Kur mūsų brolių lietuvių nėra! Nemalonus likimas išblaškė po platų pasaulį. Belieka maldauti Viešpatį, kad duotų visiems malonę ištvirti, paguodą ir kuo greičiausiai grįžti į Tėvynę pas savuosius“⁹¹.

Žvelgiant į arkivysk. Teofilų Matulionį krenta į akis visų pirma didžiadvasiškumas, polinkis pasiaukoti dėl kilnių tikslų, nuolan-

⁸⁸ Plg. Pr.[anas] Gaidamavičius [Gaida], „Arkivyskupą T. Matulionį palydint. Mirė Lietuvos Jobas“, *Aidai*, 1962, Nr. 8 (spalis), prieiga per internetą: www.aidai.eu, tikrinta 2017 m. kovo 30 d.

⁸⁹ Juozo Armonaičio interviu, Kaunas, 2008 06 12, autorės archyvas.

⁹⁰ „Kaišiadorių vyskupo raštas Saugumo liaudies komisarui, 1946 m. vasario 26 d.“, in: *Arkivyskupas Teofilus Matulionis laiškuose ir dokumentuose*, p. 142–143.

⁹¹ Gaida, *Nemarus mirtingasis*, p. 327.

kumas tarnaujant kitiems. Teofiliaus elgesys buvo tolygus – jis nereaguodavo spontaniškai į išorinius dirgiklius, kontroliavo savo žodžius, elgesį. Jis drąsiai elgėsi ypatingomis situacijomis ir kasdienybėje. Kunigą Teofilijų gerai pažinodamas, graikų unitų egzarchas šv. Leonidas Fiodorovas (1879–1935) pavadino jį visais atžvilgiais pavyzdiniu kunigu⁹².

Kunigo askezė buvo žinoma tik labai artimiems bičiuliams kunigams. Potmos invalidų namuose 1954 m., būdamas labai silpnos sveikatos, vyskupas Teofilius pasninkauja dar ir šeštadieniais. Atvykęs prel. Povilas Pukys tampa dvasiniu vyskupo vadovu ir pasninką jam uždraudžia⁹³. Arkivyskupas praktikavo nusižeminimo dorybę. Paskutiniaisiais gyvenimo metais jis Atgailos sakramentą praktikavo kiekvieną savaitę. Anot prel. Jono Jonio, arkivysk. Matulionis dažnai mėgdavęs sakyti: „Dieve, būk man gailestingas“⁹⁴.

Kartais atrodo, kad kalėdamas vyskupas neatliko nieko nepaprasto, tik iš meilės Dievui tobulai vykdė savo pašaukimo pareigas. Teofilius, per vieną tardymą paklaustas, ką jis darė, kad išnyktų ginkluotas pasipriešinimas vyskupijoje, atsakė: „Nieko, išskyrus tai, kad skelbiau krikščionių tikėjimo tiesas ir moralę“⁹⁵. Dėl gilaus tikėjimo ir pamaldumo jis sugebėjo atidžiau pažvelgti į laiko aktualijas ir rasti sėkmingus tuometinių problemų sprendimus. Nors kanauninkas Juozapas Stankevičius 1962 m. rašytuose atsiminimuose pažymi: „tai buvo vyskupas kalinys, vyskupas kovotojas. Kada nors turės istorija tarti savo žodį: ar tinkami buvo jo kovos

⁹² Žr. [Бурман фон] Василий, Леонид Фёдоров. *Жизнь и деятельность*, Лвив: Общество св. Кирилла и Методия, 1993, с. 667.

⁹³ Žr. Jonas Pilka, „Atsiminimai apie arkivyskupą Teofilijų Matulionį“, in: Kaišiadorių vyskupijos kurijos archyvas, *Arkivysk. T. Matulionio beatifikacijos byla*, t. 3, p. 9.

⁹⁴ Žr. Jonas Jonys, „Apie arkivyskupą Teofilijų Matulionį klausimai liudininkams“, in: Kaišiadorių vyskupijos kurijos archyvas, p. 19.

⁹⁵ 1946 12 27 tardymo protokolas, in: Kaišiadorių vyskupijos kurijos archyvas, *Arkivysk. T. Matulionio beatifikacijos byla*, t. 4, Baudžiamoji b. 43357/3, kopija, p. 28.

metodai?“⁹⁶ Arkivyskupas Teofilius buvo realistas, tačiau giliai tikintis ir rimtai traktuojantis Evangeliją. Jis nešė Evangelijos vertybes į tas gyvenimo sąlygas, kuriose jam teko gyventi.

IŠVADOS

Arkivyskupas Teofilius giliai kentėjo ir mylėjo visus: ir artimą, ir priešus. Tarsi juste buvo juntama arkivysk. Teofiliaus evangelinė mintis: „Atleisk jiems, Viešpatie, nes jie nežino ką daro“. Tai aki-vaizdu laiške, rašytame 1956 m. balandžio 19 d. iš Mordovijos: „Kur mūsų brolių lietuvių nėra! Nemalonus likimas išblaškė po platų pasaulį. Belieka maldauti Viešpatį, kad duotų visiems malonę ištverti, paguodą ir kuo greičiausiai grįžti į Tėvynę pas savuosius“. Mylįs Viešpatį arkivysk. Teofilius sugebėjo išlaikyti sveiką ir linksmą Dievuje širdį iki mirties. Šiandien mums šis Dievo žmogus yra neįkainojamas didvyriškumo pavyzdys dėl savo drąsos, tvirtumo, dvasingumo gelmės ir gyvo tikėjimo.

Arkivysk. Matulionio kankinystės kelias atskleidžia, kad gyventi dieviškosiomis dorybėmis – tai ne priklausyti sustingusiai tikrovei, o nuolat judėti, keliauti, kopti Dievop, bręsti. Kankinystė – veikiau ne akimirkos apsisprendimas, o visą gyvenimą trunkančio brendimo išskaidrinimas, sustiprinimas, tikrove paverčiantis pačius neįtikimiausius paradoksus: arkiv. Matulionis iš Mordovijos siunčia savo nuotrauką su užrašu: „laisvas kalinys“. Arkivysk. Matulionio kankinystėje dieviškosios dorybės – tikėjimas, viltis ir meilė – yra dinamiškos. Kuo daugiau į arkivyskupo gyvenimą išliejama kančios ir ištvermės, juo labiau auga ir stiprėja jo teologinės dorybės, vedančios į šventumo pilnatvę, į visišką supanašėjimą su Nukryžiuotu juo Viešpačiu ir susivienijimą su Juo. Nors kiekviena iš šių trijų dorybių turi savitą raišką ir kai kuriomis gyvenimo aplinkybėmis stipriau

⁹⁶ Plg. Juozas Stankevičius, *Mano gyvenimo kryžkelės. Atsiminimai*, Vilnius: LKMA, 2002, p. 573.

pasireiškia viena ar kita, iš esmės visos trys veikia ir auga drauge, rišamos meilės dorybės, kuri yra tobulumo raištis (plg. *Kol* 3, 14) ir visų dorybių ugdytoja.

Tarp įsimintinų vilties dorybės raiškos ženklų paminėtinas puikus arkivysk. Matulionio humoro jausmas, reiškėsis net itin beviltiškomis aplinkybėmis ir praskaidrindavęs drauge su juo kalėjusių žmonių mintis, kreipęs jas į Dievo pažadą, kad viskas išeina į gera mylintiems Dievą, būtent jo valia pašauktiesiems (plg. *Rom* 8, 28). Drauge jo humoras atskleidė asmenybės pilnatvę, sveiką nuovoką.

Arkivyskupas pasitikėjo ir ragino naudotis šventųjų užtarimu, ypač mūsų tautos šventųjų: šv. Kazimiero ir tu, kurie „nors dar nėra Bažnyčios paskelbti šventaisiais, bet jau yra pas Dievą ir gali mums padėti“. Kreipiantis pagalbos svarbu pasitikėti ir žinoti, kad malonė prigimties nenaikina, bet ją tobulina⁹⁷. Arkivyskupas Teofilius Matulionis visas dorybes praktikavo su Dievo vaiko laisve, pasitikėjimu ir džiaugsmingu paprastumu. Jis gyveno vidine ramybe, nes savo laimę suvokė kaip Dievo valios vykdymą, ypač ištikus sunkumams. Arkivysk. Matulionio tikėjimo dorybė ypač raiškiai atsiskleisdavo visa – net kančias ir vargus – klusniai priimant kaip Dievo meilės ženklus ir dėkojant už tai: „Aš dėkoju Dievui, kad galėjau kentėti už Kristų“⁹⁸. Visiškas pasitikėjimas Dievu byloja apie arkivyskupo vidinę bendrystę su Kristumi, kurio maistas buvo vykdyti Tėvo valią (plg. *Jn* 4, 34). Ši vienybė padėjo atsižadėti savęs bei priimti skausmą ir kentėjimus kaip sekimą Evangelijos tiesa. Kad rastum gyvenimą, turi prarasti gyvenimą, kad išsigelbėtum, turi imti kryžių. Mokymu ir gyvenimu arkivysk. Matulionis siekė žmogiškojo gyvenimo tobulumo ir tapo Dievo žmogumi.

⁹⁷ Žr. *Arkivyskupas Teofilius Matulionis laiškuose ir dokumentuose*, p. 12.

⁹⁸ Kun. Hiliario Misiūno atsiminimai, in: *Kaišiadorių vyskupijos kurijos archyvas, Arkivysk. T. Matulionio beatifikacijos byla*, t. 3, p. 96.

KUN. MINDAUGAS SABONIS

BAŽNYTINĖ TEISĖ,
ŠVENTŪJŲ SKELBIMO PROCESAI
IR TEOFILIAUS MATULIONIO
KANKINYSTĖ

ĮVADAS

Perspektyva, iš kurios pakviesiu pažvelgti į arkivyskupo Teofiliaus Matulionio ir bendrai visų šventųjų skelbimo bylas, daugeliui galbūt pasirodys keista. Pirmiausia būtų svarbu pabrėžti, jog pabandysiu pristatyti supratimą ir matymą, kurie buvo svarbūs Matulionio beatifikacijoje. Be abejo, šie pamąstymai nepretenduoja tapti pasvertu ir solidžiu teologijos ar teisės veikalu.

Išties neužtenka išlinksnuoti visų kanonų ir instrukcijų tam, jog sąžiningai atsakytume į klausimą, ar šventumo ir teisės „vedybos“ šventųjų skelbimo byloje nėra Viduramžių reliktas? Ar tokiose byloje pabrėžiamas išoriškumas turi ką nors bendra su tikru šventumu? Ar Matulionio kankinystė buvo matoma?

Neįmanoma atsakyti į šiuos klausimus ir vertinti šventųjų skelbimo byloms galiojančių juridinių procedūrų, pirma mistiniame Kristaus Kūne, Bažnyčioje, neradus vietos pačiai teisei.

TEISĖ BAŽNYČIOJE

Bažnytinė teisė, gimusi kartu su Bažnyčia, ilgus amžius nebuvo studijų objektas. Krikščionių gyvenime ji ilgą laiką buvo aksioma,

kurios reikalavimus reikėdavo tiesiog vykdyti, neklausinėjant apie jos kilmę, vietą, tikslus. Net ir tada, kai susilaukdavo mokslo žmonių dėmesio, ji retai buvo traktuojama kaip visuma, apsiribota tik kai kuriais siaurais ir specifiniais jos aspektais: įstatymais, elgesio normomis, teisiniais tikinčiųjų statutais, *potestas* ir t. t. Nors Vatikano II santaryba užtildė daugybę aštrių ginčų ir kanonistikai leido atrasti naujų dimensijų¹, reikia pripažinti, jog šis mokslas dar ir šiandien kenčia nuo stingdančio pozityvizmo, perdėto redukavimo ar tiesiog tapatinimo su civiline teise. Neturėtų stebinti, jog bažnytinės teisės mokslas šiandien yra vienas dinamiškiausių mokslų, o jo keliami klausimai ir iššūkiai aktualūs ir atviri.

Kanoninė teisė, kitaip negu civilinė teisė, yra savitas teologijos ir teisės lydinys, jautrus pokyčiams abiejuose moksluose. Dėl šios priežasties įvairių mokyklų ir mąstymo srovių pasiūlyti kanoninės teisės apibrėžimai yra skirtingi ir stipriai priklausomi nuo jų Bažnyčios ir teisės supratimo. Vis dėlto, kaip autoritetingai yra pareiškęs Šv. Jonas Paulius II, dar prieš ją apibrėžiant ar nustatant, teisė tarp krikščionių visais laikais buvo ir negalėjo nebūti². Palyginti labai neseniai, – tik praūžus paskutinei Bažnyčios reformai, – kanonistika ima vis dažniau domėtis bažnytinės teisės sakramentalumo, pastoralumo, originalumo ir jos santykio su teologija temomis. Šių ir panašių klausimų nekelia civilinė teisė, kur įstatymo viršenybė ir pozityvios teisės dominavimas yra darnaus visuomenės egzistavimo garantas. Kanoninėje teisėje sunku būtų užginčyti tiesą, jog ne įstatymas, o malonė, gauta iš tikėjimo Kristumi, yra Bažnyčios dvasinio gyvenimo pagrindas.

¹ Užtektų paminėti naują Bažnyčios apibrėžimą (*communio*, Dievo Tauta), pokyčius hierarchinėje struktūroje (vyskupų kolegialumas, vyskupystės sakramentalumas, dalinės ir visuotinės Bažnyčios dimensijos), ekumenizmo iniciatyva, pakrikštytųjų priklausymo Kristaus Bažnyčiai laipsnius ir t. t.

² Plg. Ioannis Pauli Pp. II, „Ad novum Codicem Iuris canonici, paucis diebus promulgatum“, *Acta Apostolicae Sedis*, 75/II, 1983, p. 461.

Kaip ir tai, jog Bažnyčios tapatybė ir jos išganomoji misija yra dvasinės ir antgamtinės³. Civilinės teisės žinovą nustebins tokie kanonų teisėje galiojantys institutai kaip dispensa, privilegija, papročių teisė ar *aequitas* principas. Jam bus nelengva paaiškinti, kodėl kanonai krikščioniui nėra vienintelės ir pagrindinės elgesio normos. Nors ir nerasime svarbių Bažnyčios gyvenimo sektorių, prie kurių neprisiliestų kanonų teisė, tačiau akivaizdu, jog Bažnyčioje galiojantys įstatymai nepretenduoja reglamentuoti visų Dievo Tautos realijų.

Atidžiau pažvelgę į šį mokslą, nesunkiai pastebėsime jos išskirtinį identitetą ir tik jam būdingą dialektinę įtampą, nuolat tvyrančią tarp dviejų polių: žmogaus ribotumo ir Dievo didybės; proto ir tikėjimo; bažnytinės ir dieviškosios teisės; charizmos ir institucijos; teisės ir liturgijos; vietinės ir Visuotinės Bažnyčios ypatumų; aktualių bažnytinio gyvenimo reikalavimų ir tūkstantmečius praktikuotų tradicijų; pasvertų laisvės ir drausmės; tikrumo ir teisingumo poreikių; asmens išorinių veikslių ir vidinio iš jo širdies kylančių intencijų vertinimo; išorinių juridinių aktų ir išganymą teikiančių sakramentinių ženklų, ir t. t.

ISTORINIS KONTEKSTAS

Po Tridento Susirinkimo (1545–1563) kanonistika pradėjo naują neoklasikinę epochą. 1588 m. sausio 22 d. pop. Sikstas V išleido apaštalinę konstituciją *Immensa Aeterni Dei* (kuria patvirtino 15 kongregacijų, vienai iš jų pavesdamas rūpintis Bažnyčios ritui ir kanonizacija. Reiktų pažymėti, jog šiuo laikotarpiu bažnytinės teisės supratimas ir jos formalumų vykdymas išsiskyrė savo perdėtu išoriškumu ir legalizmu. Tai geriausiai iliustruoja tam metui būdingas *Ius publicum ecclesiasticum* mokymas, siekęs sutapatinti

³ Bažnytinės teisės tikslą apibrėžia šiandien galiojančio kodekso kan. 1752 – tai *salus animarum*.

bažnytinę ir civilinę teises⁴. Šios teisinės mokyklos šalininkai, savo darbuose Bažnyčiai taikydami visas civilinei visuomenei būdingas kategorijas, pirmąją stengėsi pristatyti kaip *societas perfecta* – savo tikslams įgyvendinti turinčią visas būtinas priemones. Teorijai pagrįsti buvo akcentuojamas Katalikų Bažnyčios institucijos matomumas, monarchinis administravimo principas ir tikinčiųjų-piliečių priklausomumas šiai *societas*. Bažnyčia ir politinė visuomenė čia buvo priešinos kaip visiškai nepriklausomos ir nuosavą struktūrą, teisinę sistemą turinčios visuomenės, savo egzistavimą grindžiančios pozityviaja norma. Siekiant parodyti, jog Bažnyčia bus tolygi civilinėms bendruomenėms, perdėtas išorinio elemento akcentavimas neapsiribojo vien *societas* terminu, tačiau ir mentalitetu, elgesio modelių, kategorijų ir juridinių institutų taikymu bažnytinėje teisėje. Nereikia ir minėti, jog visa tai buvo dirbtina ir paviršutiniška unikalčiai Bažnyčios prigimčiai⁵. Šio laiko išskirtiniu požymiu būtų galima laikyti tai, jog teisės ir galios sąvokos vartotos beveik sinonimiškai.

Neturinti teologinio-biblinio pagrindo, užsidariusi abstraktume ir formalizme ir grindžiama tik socialinės filosofijos logika, kanonistika šimtmečiais kentė krizę. Šiame fone neturėtų stebinti to meto beatifikacijos bylų juridinė dialektika ir procesinis painumas⁶. Kanoninė teisė, palikta būti tik Bažnyčios išorinė-

⁴ Ši teisinė koncepcija turėjo išskirtinai apologetinį pobūdį ir buvo tam tikras atsakas ir hierarchiją neigusiam protestantiškajam dvasiniam antijuridizmui, ir pasaulietiniam liberalizmui, absoliutizmui, sekuliarizmui, siekusiems nustumti Bažnyčią į privačią, sąžinės sferą. Ši „išorinė“ viešoji teisė Valstybės akivaizdoje turėjo pabrėžti Bažnyčios suverenumą ir nepriklausomybę. Plg. Carlos José Errázuriz, *Il diritto e la giustizia nella Chiesa. Per una Teoria Fondamentale del diritto canonico*, Milano: Giuffrè, 2000, p. 35.

⁵ Plg. Adolfo Longhitano, Francesco Coccopalmerio et al., *Perché un codice nella Chiesa*, Bologna: Edizioni Dehoniane, 1984, p. 10.

⁶ Tai iliustruoti galėtų vadinamojo „velnio advokato“ arba „promotor fidei“ figūra šventųjų skelbimo procesuose, atsiradusi XVI a. Iki 1983 m. reformos pastarojo darbas buvo savo *animadversiones* prieštarauti postulatoriaus pateik-

je-matomoje struktūroje, vertė kai kuriuos teisininkus siūlyti ekstremalias tezes⁷.

1917 m. išleistas kanonų kodeksas buvo neeilinis įvykis kanonistų gyvenime. Tai buvo pirmasis Bažnyčios bandymas savo teisei pritaikyti kodifikavimo principą ir pabandyti organiškai sujungti visą prieš tai buvusią įstatymais reglamentuotą pozityviąją teisę⁸. Tai negalėjo neturėti įtakos bažnytinės teisės suvokimui⁹. Įsigaliojus kodeksui, ir taip jau nuo perdėto pozityvizmo kentusi kanonistika tapo išskirtinai teise *ab hominibus condita*¹⁰. Šis kodeksas žymėjo pradžią etapo, kai su mažomis išimtimis kanonų teisė buvo tapatinama su kažkuo fundamentaliai raidiško, centralizuoto, prioritetą teikiant ne racionalumui, bet autoritetui. Šiuo laikotarpiu, kai dogmatika ir moralės teologija netrukdomai siekė sau užsibrėžtų tikslų nagrinėti Dieviškąjį Apreiškimą, Kanonų teisės specialistų darbo laukas susiaurėjo iki kodekso ir kitų bažnytinės teisės normų studijavimo. Ne be pagrindo šiuo laikotarpiu nuskurdusią ir normų aiškintoja tapusią kanonistiką kai kurie autoriai vadina *kodeksisti-*

tiems argumentams ir identifikuoti jo formuluočių silpnąsias vietas. Neretai dirbtinis „velnio advokato“ debatų skatinimas ir skrupulinga šventumui prieštaraujančių įrodymų paieška vilkino ir komplikavo šventųjų bylų procesus.

⁷ Iš jų būtų galima išskirti Rudolphą Von Jheringą, Georgą Jellineką, Hansą Kelseną ir ypač Rudolphą Sohną. Pastarasis tvirtino, jog teisė, būdama pasaulietinės prigimties, prieštarauja Bažnyčiai, kurios prigimtis yra dvasinė (žr. Rudolph Sohm, *Kirchenrecht I: die geschichtlichen Grundlagen*, Berlin: Duncker & Humblot, 1970, S. 700).

⁸ Šis kodeksas beatifikacijos ir kanonizacijos byloms skyrė antrąją *De processibus* dalį. Šiuos procesus reglamentavo 143 kanonai (kan. 1998–2141).

⁹ Gaudement'as, gal ir kiek per daug drastiškai vertindamas šį kodeksą, atkreipia dėmesį, jog jame beveik nebuvo vietos nei Dievui, nei teologijai. Kanonai, kalbantys apie sakramentus, buvo sudėti į *Res* skiltį. Kodekso didesnė dalis buvo skirta bažnytinių beneficijų administravimui. Žr. Jean Gaudement, „Theologie et Droit canonique: Les leçons de l'histoire“, *Revue de droit canonique*, t. 39, Strasbourg, 1989, p. 13.

¹⁰ Plg. Adolfo Longhitano, Francesco Coccopalmerio et al., *op. cit.*, p. 19.

ka¹¹. Kanonistikoje teisė buvo identifikuojama su kodekso raide, atmetant viską, kas yra metakodeksas. Tai tik gilino tuo metu ir taip aiškia atskirtį tarp teologijos, Bažnyčios gyvenimo kasdienybės ir kanonų teisės. Paradoksalu, tačiau po 1917 m. kodekso beatifikacijos ir kanonizacijos procesai buvo toliau tobulinami ir reformuojami¹².

Vatikano II Susirinkimą būtų galima pavadinti Bažnyčios teisės katalizatoriumi. Čia Bažnyčia pirmą kartą savo istorijoje pateikė savo definiciją. *Societas* savęs supratimą pakeitusi bibliiniu, liturginiu, ekumeniniu apibrėžimu, Bažnyčia pasauliui prisistatė ne kaip monarchinė valstybė tarp valstybių, bet kaip *sacramentum salutis*, kur išorinis ir dvasiniai elementai nelaikytini dviem atskirais dalykais, „bet sudaro vieną sudėtinę tikrovę, suaugusią iš žmogiškojo pradmens ir dieviškojo pradmens“¹³. Be abejo, dar ir dabar negalėtume teigti, esą šios reformos vaisiai kanonistikoje iki galo subrendę. Ypač mažai suprastos ir priimtos Reformos naujovės buvo pirmaisiais metais po Susirinkimo, kai iki tol galiojusį juridizmą, dėl kurio Bažnyčia tapatinta su jos išorinėmis institucijomis, buvo bandoma pakeisti radikaliu teisės neigimu ar jos nurašymu. Kai kurie mąstytojai, stokodami aiškaus teorinio pagrindo ir pernelyg akcentuodami vertikaliają-dvasinę Bažnyčios dimensiją, buvo linkę atsisakyti bažnytinės teisės arba bent nurašyti ją kaip marginalinę ir neesminę. Neturėtų stebinti, jog iškart po bažnytinės reformos žodis „teisė“ nebuvo siejamas su teisingumu, vertybėmis ir jų apsauga (pvz., apibrėžiant pagrindines tikinčiųjų teises; teisiniais procesais garantuojant asmens orumo apsaugą ir t. t.), bet traktuojamas veikiau negatyviame

¹¹ Žr. Paolo Gherri, „Teologia del diritto: il nome di una crisi?“, *Ius canonicum*, Navarra: Ediciones Universidad de Navarra, t. 43, 2003, p. 260.

¹² Paminėtinos tokios naujovės kaip 1930 m. Pijaus XI parvirtinta istorikų komisija. 1944 m. Pijaus XII ratifikuota medikų komisija.

¹³ „Lumen Gentium“, in: *II Vatikano susirinkimo nutarimai*, Kaunas: Rytų Aukštaitijos katalikų jaunimo centras „Fortūna“, 1994, p. 31, § 8.

fone: siejant jį su centralizmu, biurokratija, žmogiškosiomis instancijomis. Laukta, jog ir Bažnyčios teisė, ir Bažnyčios įstatymų rinkinys (didesnė jo kanonų dalis buvo pasenę ir neatitiko Vatikano II Susirinkimo reformos postulatų) bus kaip galima greičiau oficialiai panaikinti. Buvo ir tokių kanonistų, kurie žvelgdami į Ekumeninio susirinkimo naujai pristatytas Dievo Tautos, *communio* ir *christifidelis* sąvokas, stengėsi ne atsisakyti, bet naujai pažvelgti į bažnytinę teisę ir jos kilmę, egzistenciją, funkciją, ieškant jos sąsajų su antgamtiniu Bažnyčios pobūdžiu¹⁴. Pagal tai, kur autoriai, analizuojantys bažnytinę teisę, perkelia savo argumentų svorio centrą, galima išskirti skirtingas mąstymo sroves: teologinę¹⁵, pastoracinę¹⁶, juridinę¹⁷.

¹⁴ Ypač po Pijaus XII enciklikos *Mystici Corporis* kanonistikoje būta bandymų atrasti tik bažnytinei teisei būdingą sakramentinį, antgamtinį charakterį. Vis dėlto dėl teorinių ir praktinių nesusipratimų, perspektyvos ir teologinių argumentų ribotumo šią koncepciją būtų galima vadinti daugiau pavienių kanonistų intucija nei motyvuota koncepcija.

¹⁵ Ši srovė, dar kitaip vadinama Bavarijos mokykla, kartu su savo pagrindiniais atstovais Klausu Mörsdorfu, Winfriedu Aymansu, Antonio Rouco Varela, Corecco, Remigiuszu Sobanskiu bažnytinės teisės antgamtiškumui pagrįsti rėmėsi teiginiu, jog kanoninės teisės kilmė ir pagrindas nėra socialinė Bažnyčios prigimtis, bet jos pamatiniai elementai: Dievo Žodis ir sakramentai. Pastarųjų teisinis pobūdis yra grįstas dieviškąja teise. Tarp silpnesnių šios teorijos pusių paminėtinas neapibrėžta žmogiškosios (pozityviosios) teisės vieta Bažnyčioje.

¹⁶ Ši mokykla, neturinti daug sekėjų ir atstovaujama tokių kanonistų kaip Peteris Huizingas, Ladislasas Örsy, savo dėmesį skiria praktikai, tikinčiųjų ir Bažnyčios gyvenimo realijoms. Atmesdami legalizmą bei autoritetu ir galia grįstą bažnytinės teisės koncepciją, autoriai siekia įrodyti, jog teisė, kaip tokia, turi būti kaip galima daugiau „teologizuota“ neigiama šio žodžio prasme, t. y. neįpareigojanti, neprivaloma. Jų supratimu tikroji bažnytinė teisė – tai pastoracijos įrankis, reikalingas tik ypatingomis situacijomis. Atskirta nuo moralės ji neturėtų varžyti tikinčiųjų, nesilaikančių įstatymų. Ši koncepcija sunkiai dera su Bažnyčios Magisteriumo nuomone.

¹⁷ Šios mokyklos, kuriai priklauso Pedro Lombardia, Javieras Hervada, Carlosas José Errázurizas, tezių pagrindas: teisingumo dimensija Bažnyčioje. Atsakydami į pastoralizmo ir teologizmo grėsmes, kai teisė tampa tik antrarūšiu

JURIDINIŲ PROCESŲ BAŽNYČIOJE ANTGAMTIŠKUMAS
IR SAKRAMENTALUMAS

Trumpa bažnytinės teisės apibrėžimo raidos priešistorė turėjo išryškinti moderniosios kanonistikos debatams būdingą tendenciją kalbant apie Bažnyčios teisinį charakterį neapsiriboti aksioma *ubi societas ibi ius*. Kanoninės teisės specialistai šiandien sutaria, jog teisė Bažnyčioje negali būti atskirta nuo Šventosios Dvasios veikimo ir pavirsti tikinčiųjų kelių eismo taisyklėmis. Toks kanoninės teisės matymas rizikuoja ją nustumti į Dievo išganomojo darbo užribį, apibrėžiant ir jos sistemą, ir jos charakterį kaip *a priori* nesuderinamą su Bažnyčios esme ir misija. Kaip jau buvo minėta, per Vatikano II Susirinkimą Susirinkimo tėvai atmetė Bažnyčios viziją, kurioje ji schizofreniškai dalinama į dvasinę ir apčiuopiamąją (organizuotą, teisinę).

Tikroji bažnytinė teisė, susieta su Išganymu krikščioniškais vertybėms – tai visų pirma laisvės garantas, padedantis tikintiems nepaskęsti charizmatinėje anarchijoje ir realizuoti save ne tik asmeninėje, bet ir antgamtinėje plotmėje¹⁸. Krikštu suteiktas dalyvavimas antgamtiškame gyvenime tikinčiajam negali tapti susireikšminimu, savęs izoliavimu ar suteikti apgaulingą saugumo jausmą. Tai ne tik *duotis*, bet ir *užduotis*: kiekvienas tikintysis kartu su kitais privalo (su)gyventi *secundum veritatem et iustitiam*, kurios yra sudedamosios *caritas* dalys¹⁹.

Įrankiu ar priedu Bažnyčioje, autoriai pabrėžia, jog ir geras pastoracinis darbas, ir gera teologija negali atimesti teisingumo Bažnyčioje, t. y. teisės.

¹⁸ Plg. Wilhelm Bertrams, *Quaestiones fundamentales iuris canonici*, Roma: Libreria editrice universita Gregoriana, 1969, p. 132.

¹⁹ Labai tikslūs šia prasme yra Josepho Ratzingerio (Benedikto XVI) pastebėjimai. Autorius įsitikinęs, jog meilė, kuri griaua teisę, kuria neteisybę. Tokiu būdu ji išsigimsta ir tampa meilės karikatūra. Tikra meilė viršija teisę, bet niekada jos negriauna. Žr. Joseph Ratzinger, *Krikščionybės įvadas*, Vilnius: Katalikų pasaulio leidinys, 1991, p. 201.

Teisė net ir tikinčiųjų gyvenime negali būti atsieta nuo teisingumo. Klasika virtęs garsaus romėnų teisininko Ulpiano apibrėžimas, pagal kurį teisingumo objektas yra suteikti kiekvienam savo teises²⁰, galioja ir Bažnyčiai. Čia gailestingumas ir meilė gali viršyti teisę bei teisingumą, tačiau niekada negali jų neigti ar naikinti. Apibrėžę teisę kaip tai, kas yra teisinga, jos ištakų Bažnyčioje galime ieškoti ne tik pakrikštytųjų socialinio gyvenimo organizavimo technikose ar sistemose, bet visų pirma kiekvieno tikinčiojo prigimtyje. Ji – fundamentali meilės forma bei tikinčiųjų ryšio ir su kitais tikinčiaisiais, ir su bažnytinėmis institucijomis, sudedamoji dalis. Kaip jau buvo minėta, juridinė sistema tik užtikrina, jog šis ryšys būtų teisingas, ir jokiū būdu jo nepakeičia. Štai kodėl kalbant apie šventųjų skelbimą Bažnyčioje svarbu pabrėžti, jog čia juridiniu procesų rūbu yra aprenpta tiesos, teisingumo paieška. Tai, jog teisinių normų taikymas Bažnyčioje nėra pats sau tikslas, o juridinės, žemiškos institucijos dalyvauja antgamtinėje Bažnyčios paslapyje, patvirtina pagrindinis Bažnyčios principas: *salus animarum suprema lex*. Bažnyčioje, kur dieviškoji ir žmogiškoji dimensijos glaudžiai susipina, kanoninė teisė negali būti rezervuota išskirtinai matomai, išorinei tikinčiųjų veiklai. Teisės ir jos institucijų reikšmė Bažnyčios Misijoje yra pamatinio pobūdžio: tarpininkauti ir užtikrinti, jog Bažnyčiai Dievo suteiktos dovanos tinkamai pasiektų visus tikinčiuosius. Tad teisingumo poreikis ir svarba Išganymui yra ryškūs ne tik tarpasmeninėje tikinčiųjų srityje, bet ir jų santykyje su bažnytinėmis institucijomis. Akivaizdu, jog Išganymo dovanos suteiktos tam nepasiruošusiam ir reikiamo nusistatymo neturinčiam tikinčiajam peržengia elementaraus teisingumo ribas ir netgi kelia pavojų jo amžinajam likimui. Vienodai pavojinga ir neteisinga būtų tikintiesiems pristatyti kaip sektiną pavyzdį šventąjį, reikiamai neištyrus, ar kartu nėra pristatoma nuodėmė ar yda.

²⁰ *Iustitia est constans et perpetua voluntas ius suum cuique tribuendi.*

Turbūt geriausiai kanoninės teisės esmę suvokti padeda sakramentalumo sąvoka, aprėpianti matomumą ir nematomumą, žemišką išraišką ir antgamtiską Šventosios Dvasios veikimą. Šis terminas, supras tas ne tiesiogine, bet analogine prasme, yra svarbus, norint teisės kilmę sieti ne vien tik su išorine Bažnyčios struktūra, jos hierarchiją ir matomas institucijas matant kaip veiksmingą Šventosios Dvasios įrankį Dievo išganomojoje misijoje. Juk tam tikra prasme visa išorinė Bažnyčios dimensija yra Šventosios Dvasios *signum salutis*. Tai būtų neįmanoma, jei Bažnyčią įsivaizduotume dvilypę, suskilusią, padalintą. Kaip minėta anksčiau, negali būti *Ecclesia iuris* ir *Ecclesia caritatis*, lygiai taip negalime teigti, kad vidinė, tikroji, charizmatinė bažnytinė struktūra turi būti izoliuota nuo išorinių, formalių, teisinių struktūrų. Pastarosios, kad ir ne visada sėkmingai ir tobulai, Šventosios Dvasios suteiktas charizmas stengiasi suprasti, išreikšti, apibrėžti ir institucijomis patvirtinti. Bažnytiniai formalumai, procesai, juridinė veikla dėl žmogiško ribotumo būdami netobuli, turi kaip galima geriau išsaugoti reikiama elastingumą ir nuolat keistis tam, jog kaip galima efektyviau tarnautų tiesai ir teisingumui, t. y. kuo geriau leistų per juos veikti Dvasiai. Šioje perspektyvoje Bažnyčios institucijos ir procesai gali tapti Šventosios Dvasios instrumentais, o iš pažiūros sausi teisiniai formalumai – Jos vedimu.

ŽEMIŠKAS ŠVENTUMO POBŪDIS

Šventųjų skelbimo procesai – tai procedūros, kuriose harmoningai dera antgamtiskumas ir žemiškumas. Apie tai liudija šiose bylose galiojanti logika, neleidžianti per daug nukrypti į abstrakčius teologinius išvedžiojimus: ne Bažnyčia (Popiežius), bet Dievas sprendžia, kas yra šventas ir kas ne. Kita vertus, Bažnyčia privalo (autoritetingai) pripažinti tai, ką jai Viešpats aiškiais ženklais bei liudijimais atskleidžia. Dievo malonė ne tik paliečia, bet ir matomai keičia žmogiškąją būti, todėl šventumas negali būti nematomas.

Nematomas ontologinis aspektas šventųjų gyvenimuose, jų turtingas vidinis pasaulis paprastai pasireiškia Dievo įkvėpta veikla, laikysena ir kitais matomais iš šios vidinės tikrovės kylančiais ženklais²¹. Šventieji – tai konkrečiu gyvenimu ir konkrečioje vietoje išreikšta Evangelija. Jie – geroji Jėzaus naujiena visoms tautoms ir pasaulio kultūroms. Kiekviena kultūra gali būti evangelizuota, nes meilė yra kalba, kurią supranta kiekvienas žmogus, o gerumo gestų nereikia versti niekam. Šventųjų skelbimo kongregacijos prefektas kard. Angelo Amato, kalbėdamas apie šventumo savitumą ir matomumą, vaizdingai jį palygina su ryto rasa. Pasak kardinolo, rasa visada bus matoma, tik ant rožės ji bus raudona, ant lelijos – balta, ant pienės – geltona...²²

Tikinčiojo vidinis grožis ir jo pasireiškimai išorėje nėra vieninteliais asmens šventumo ženklai. Šventųjų skelbimo bylose visada atsizvelgiama į kontekstą, aplinką, viešąją nuomonę (arba kitaip *fama sanctitatis*). Tokiu būdu siekiama išsiaiškinti, kaip aplinkiniai vertino ir reagavo į konkretaus tikinčiojo šventą gyvenimo būdą ar kankinystę. Pripažinkime, būtų išties keista situacija, jei šventojo amžininkai jo nelaikytų šventu ar kankiniu, tačiau praėjus keliems šimtmečiams visi tikintieji staiga tuo patikėtų. Vaizdingai tariant, ši *fama*, be kurios neįvyktų formalioji ir oficialioji kanonizacija Vatikane, yra šventojo amžininkų, artimųjų, draugų „privati kanonizacija“.

²¹ Tiesa, dėmesys šiems išoriniams ir matomiems ženkliams beatifikacijos procesuose yra skirtingas ir priklauso nuo pagrindo, kuriuo nagrinėjama byla. Kankinystės bylose, šalia persekiotojo *odium fidei* ir materialiosios kankinystės, nesigilinama į praktikuotas dorybes. Tokiose bylose stengiamasi kaip galima detaliau pristatyti paskutiniąsias kankinio ar kankinės gyvenimo valandas ir herojišką jų laikyseną mirties akivaizdoje bei norą veikiau mirti, nei išsizadėti tikėjimo. Bylos, nagrinėjamos dorybių pagrindu, savo apimtimi ir matomų šventumo ženklų liudijimais yra gausesnės ir turtingesnės. Čia yra svarbu nuodugnai ir detalai išnagrinėti kiekvieną kandidato į šventumą biografijos vingį ir ten atrasti herojišku būdu praktikuotas dorybes.

²² Angelo Amato, *I santi messaggeri di misericordia*, Città Vaticano: Libreria editrice Vaticano, 2016, p. 58.

Vartydami šventųjų beatifikacijos metu parašytas dosjė (arba kitaip *Positio*), pamatysime, kiek mažai ten stengiamasi spekuliuoti. Didesnė šių knygų dalis yra skirta kiek galima detaliau atkurti šventųjų buitį, kasdienybę, paskutiniąsias gyvenimo minutes. Šių šventųjų skelbimo procesų materialumą galima paaiškinti tuo, jog kiekvieno šventojo gyvenimas visų pirma yra įsikūnijusi teologija, t. y. Dievas įsikūnija konkretaus tikinčiojo gyvenime ir jį pakeičia. Štai kodėl istorinių, apčiuopiamų detalių pristatymas ir nagrinėjimas šiose bylose nėra vien tik bandymas detaliai atkurti šventųjų istorines aplinkybes ar paviršutiniškas juridinių, teisinių ar istorinių procedūrų pildymas. Tai prisilietimas prie konkrečių ir matomų faktų šventųjų gyvenimuose, kuriais reiškiasi dieviškoji Išmintis ir Malonė. Be šių matomų pavyzdžių, Bažnyčios skelbiama teologinė ir moralinė doktrina rizikuoja tapti eiline ideologija.

Šventumui reikalaujamų stebuklų apčiuopiamumas ir žemiškumas taip pat yra ryškus. Tai matomi, konkretūs ženklai, kuriais Dievas palydi žmogiškąjį šventumą. Be to, kiekviena išgyventa Dievo malonė nėra vien tik begalinės jo Meilės ženklas ar Bažnyčiai duotos aiškios nuorodos, kurias pakrikštytuosius galima iškelti į altoriaus garbę. Tai visų pirma Žinia, Žodis, Evangelizacija, kurią Visagalis specifinėje vietoje ir konkrečiu laiku dovanoja savo Tautai.

MATOMA MATULIONIO IŠTIKIMYBĖ DIEVUI IR BAŽNYČIAI

Pačiu svarbiausiu liudijimu ir neabejotinai svarbiausiu impulsu bene tris dešimtmečius trukusiame arkivyskupo Matulionio beatifikacijos procese reiktų laikyti šv. Jono Pauliaus II pamokslą Kryžių kalne, kur Pontifikas kvietė prisiminti visus Lietuvos sūnus ir dukteris, nuteistus ir įmestus į kalėjimą, išsiųstus į koncentracijos stovyklas, ištremtus į Sibirą ar į Kolymą, nuteistus myriop. Didelei tikinčiųjų miniai tuomet Šventasis Tėvas sakė:

Iš jų ypač norėčiau priminti tris Bažnyčios šulus: Telšių vyskupą Vincentą Borisevičių, po ilgų tardymų ir žiaurių kankinimų nužudytą 1946 metais; Kaišiadorių vyskupą Teofilijų Matulionį, kurio žemiškoji kelionė tebuvo vien skaudi kančios ir sielvarto Kalvarija iki pat mirties 1962 metais; taip pat Vilniaus arkivyskupą Mečislovą Reinį, suimtą 1947 metais, o 1953 metais mirusį Vladimiro kalėjime.²³

Vyskupo Matulionio atsidavimas Dievo valiai buvo pavyzdinis ir negalėjo nepalikti gilaus antspaudo sutiktų žmonių atmintyje. Nors tik nedaugelis beatifikacijos metu apklaustų liudytojų galėjo su absoliučiu tikrumu paliudyti, jog arkivyskupas buvo nužudytas saugumo agentų, vis dėlto nė vienas neabejojo jo noru savo gyvybės kaina likti ištikimam Kristui ir Jo Bažnyčiai.

Šio straipsnio apimtis teleidžia pristatyti pačius matomiausius ir ryškiausius Matulionio tvirto būdo ir atsidavimo Viešpaties valiai liudijimus. Pradėti reikėtų nuo 1909 m. Rezeknės teismo, kur jaunas klebonas Matulionis buvo kaltinamas nelegaliu mišrios šeimos sergančio vaikelio krikštu. Išlikę dokumentai labai aiškiai atskleidžia, jog Matulionis paisė dieviškosios teisės, o ne raidiško teismo. Tą patį jis patvirtino 1923 m. stojęs prieš Maskvos teismą²⁴. Liudijimų apie tuometinį pastoracinį Matulionio ir kitų Peterburgo dvasininkų uolumą ir ištikimybę Bažnyčiai galime rasti net oficialiuose Šv. Tėvo Pijus XI dokumentuose. Gegužės 23 d. pontifikas, kreipdamasis į kardinolus, savo kalboje išvardijo visus Maskvos teisme teistus Peterburgo kunigus. Pasak Pijaus XI,

²³ *L'attività della Santa Sede nel 1993: pubblicazione non ufficiale*, Città Vaticano: Libreria editrice Vaticano, 1994, p. 731.

²⁴ Karo korespondento Francis McCullagho, stebėjusio šį teismą, knygoje rasime Matulionio paskutinįjį žodį šio parodomąjo teismo metu: „*Citizen judges, I accept your sentence, whatever it may be, and I will only say that I have served the Church for twenty-three years and have never taken any part in politics*“ („Gerbiami teisėjai, aš priimsiu jūsų sprendimą, kad ir koks jis būtų, tik noriu pasakyti, jog dvidešimt trejus metus tarnavau Bažnyčiai ir niekada nedalyvavau politikoje“); in: Francis McCullagh, *The Bolshevik persecution of Christianity*, London: Published by John Murray, 1924, p. 266.

Matulionis kartu su kitais Rusijos dvasininkais, matydami atvirą neapykantą bei šventosios ir dieviškosios religijos niekinimą, buvo pasiryžęs vykdyti ir ginti Bažnyčios teises²⁵.

Klusniai priėmęs sovietinio teismo verdiktą ir atlikęs bausmę Maskvos kalėjimuose, kun. Matulionis 1925 m. sugrįžo tęsti pastoracinio darbo į savo parapiją Peterburge (kuris tuo metu jau buvo pervadintas Leningradu). Šis Matulionio noras likti su savo parapijietiais atrodytų nereikšmingas, jei ne šiuo periodu Lietuvos ir Lenkijos spaudoje pasirodę iš Rusijos pasitraukusių dvasininkų straipsniai, kuriuose pastarieji dėl nuolat patiriamo fizinio ir moralinio smurto bolševikinėje Imperijoje katalikų dvasininkų buvimą Rusijoje įvardindavo tiesiog kaip savižudybę.²⁶ Labai iškalbinga išlikusi apie 1926 m. daryta nuotrauka, kurioje gražiai pasipuošusių Pirmosios Komunijos vaikų būryje galima rasti ir Tėvą Matulionį²⁷. Akivaizdu, jog Matulionis, grįžęs iš Maskvos kalėjimų, nedvejojdamas toliau tęsė tai, dėl ko galėjo būti vėl teisiamas ir įkalintas: vaikų katechezę ir ruošimą sakramentams²⁸.

Tik gavęs vyskupo šventimus, Matulionis 1929 m. lapkričio 25 d. suimamas ir įkalinamas Solovkų salose. Ten už vadovavimą dvasininkų bendruomenei ir už pastoracinį aktyvumą lagerio administracijos dar kartą tardomas ir teisiamas. 1932 m. liepos 7 d. tardymo protokoluose rasime Matulionio drąsų pareiškimą:

Būdamas čia, kalėjime, aš slapta klausau išpažintis kalinių, kurie kreipiasi į mane, ir ateityje [tai darysiu], jeigu net bus man griežtas valdžios įspėjimas. Aš vis dėlto klausysiu išpažinčių, jei kas manęs

²⁵ Žr. Pius XI, *Ad sacrum consistorium, Acta Apostolicae Sedis*, t. 15, 1923, p. 251.

²⁶ Žr. Roman Dzwonkowski, *Kościół katolicki w ZSSR 1917–1939*, Lublin: Tow. Nauk. Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, 1997, s. 10.

²⁷ Ši nuotrauka pirmą kartą publikuota: Roma Zajančauskienė, *Teologinių dorybių sklaida arkivyskupo Teofliaus Matulionio kankinystės kelyje*. Daktaro disertacija, Kaunas: VDU, 2014, p. 142.

²⁸ 1922 m. RSFSR Baudžiamojo kodekso str. 121 už mažamečių rengimą sakramentams numatė iki 1 metų priverstinių darbų bausmę.

prašys; šiuo atveju aš vykdysiu dvasininko pareigas ir jokie [neįskaitomas žodis] manęs neįtakos.²⁹

Apie Matulionio kankinystę ir atsidavimą Bažnyčiai daug imta kalbėti 1933 m., po antrojo įkalinimo jam grįžus į Lietuvą. Tokie tarpukario Lietuvos laikraščiai kaip „Šaltinis“, „Mūsų Kraštas“, „Žvaigždė“, „XX amžius“ publikavo keletą straipsnių, gyvai pristatančių sovietų lageryje išgyventus vargus ir tikinčiųjų euforiją bei džiaugsmą vyskupui grįžus. Dar didesni žavėjimai turėjo kelti Matulionio noras grįžti ir toliau tęsti Šv. Tėvo jam patikėtas misionijas Rusijoje³⁰. 1934 m. kovo 10 d. Apaštalinė Nunciatūra Kaune gavo kard. Tardini laišką, kuriame Šv. Tėvo vardu išreiškiama pagarba ir susižavėjimas grįžusių iš įkalinimo vietos dvasininkų (mons. Gronskio, vysk. Sloskano ir vysk. Matulionio) pasiaukojimo dvasia ir pastoraciniu rūpesčiu.

Apie tai, jog tais pat metais vyskupui nuvykus į Romą, privačioje audiencijoje jo paprašoma palaiminti pop. Pijų XI, užsimena tik Matulionio biografas³¹. Vis dėlto laikraštyje „Saleziečių žinios“ galime rasti Šv. Tėvo kreipimąsi į Lietuvos piligimus, kur Pijus XI ypač pagerbia vysk. Matulionį. Pontifikas kalbėjo:

Mūsų džiaugsmas dar labiau auga, matant čia pat J. E. vyskp. Matulionį, kuriame Mes matome ne tik žydinčio tikėjimo ir religijos žmogų, bet ir tikrą tikėjimo išpažintoją, kankinį.³²

Vyskupo Matulionio vizitas į Romą ir jo dalyvavimas kun. Bosko kanonizacijoje Turine neliko nepastebėtas Italijos žiniasklaidoje.

²⁹ Zajančkauskienė, *op. cit.*, p. 94.

³⁰ Žurnalas „Mūsų kraštas“ išspausdino tik ką grįžusio Matulionio telegramą, kurioje vyskupas Šv. Tėvui dėkodamas už maldas ir palaiminimą visų grįžusiųjų vardu patikina, jog yra pasiryžęs „grįžti prie pirmųjų darbų, kai tik juos pašauks Šventasis Sostas“, *Mūsų kraštas*, 1933, Nr. 43(251), p. 2.

³¹ Plg. Pranas Gaida, *Nemarus mirtingasis. Arkivyskupas Teofilus Matulionis: ganytojas, kalinys, kankinys ir laimėtojas*, Roma: LKMA, 1981, p. 54.

³² „Lietuvos Saleziečių bendradarbiai kunigo Bosko kanonizacijos išskilmėse“, *Saleziečių žinios*, 1934, Nr. 4, p. 160.

„La Stampa“, „La Gazzetta del Popolo“, „L’Italia“, „L’Avvenire d’Italia“ spausdino Matulionio ir su juo lageriuose kalėjusių dvasininkų biografijas. „L’Osservatore Romano“ publikavo nuotraukų montažą, kuriame kalinio drabužiais vilkintį Matulionį pastatė šalia jo kankintojo – TSRS vadovo Josifo Stalino. Kauno arkivyskupijos archyve yra išlikęs prancūzų kalba Matulioniui rašytas kvietimas į XXXIV Eucharistinį kongresą Budapešte, įvykusį 1938 m. gegužės 28 d. Šiame kvietime kongreso organizatoriai į vyskupą kreipiamasi taip: „confesseur de foi héroïque, ayant souffert pour elle généreusement“³³.

Dėl labai aiškių priežasčių ir sovietų, ir nacių okupacijos metais spaudoje nebuvo daug kalbama apie Matulionį. Tačiau nebuvo sunku net ir iš tų laikų surasti liudijimų, jog vyskupas, nepaisydamas nacistinių ir sovietinių draudimų, dėl Kristaus ir jo Bažnyčios buvo pasiruošęs aukoti savo laisvę ar net gyvybę.

Leningrado apylinkėse vykstant aršioms mūšiams, vysk. Matulionis kreipėsi į Vatikaną leidimo ten vykti. Aukštiems nacistinės Vokietijos pareigūnams atmetus šį prašymą, Matulionis slapta ėmė ruoštis misijoms Rusijoje, kaupiti liturginius reikmenis³⁴. Matulionis mažų mažiausiai rizikavo savo laisve, nes nacių okupacijos metais Lietuvoje galiojo draudimas kaupiti ir slėpti iš brangiųjų metalų pagamintus daiktus³⁵.

³³ Kvietimo į kongresą originalas yra saugomas Kauno arkivyskupijos archyve arkivyskupo Teofiliaus Matulionio byloje.

³⁴ Su misijų Rusijoje organizavimu susiję dokumentai publikuoti: *Arkivyskupas Teofilius Matulionis laiškuose ir dokumentuose*, parengė Jonas Boruta, Elena Neniškytė, Algimantas Katilius, Vilnius: LKMA, 2002, p. 80–119.

³⁵ Pažymėtina, jog gavęs neigiamą aukštų nacių režimo pareigūnų atsakymą dėl misijų į Rusiją, Matulionis savo dėmesį sutelkė į Lietuvoje gyvenančių rusų dvasinius poreikius. Nacių režimo atstovams oficialiai atmetus ir kitą Matulionio prašymą – lankyti nacių lageriuose laikomus rusų karius ar bent jiems perduoti lapelius su maldomis, ikonomis ar kitais religinio turinio tekstais, – vyskupas Matulionis, remiamas kitų Bažnyčios hierarchų, atsigręžė į Lietuvos katalikus, kviesdamas užjausti ir padėti svetimtaučiams, ne katalikams. Visų Ordinarių

Dar griežtesnės bausmės vyskupas būtų susilaukęs už mažos žydų mergaitės Eshteros Yellin (Esteros Elinaitės) išgelbėjimą. Vėliau tapusi garsia pianiste, Eshter Matulioniui buvo dėkinga ne tik už gyvybę, bet ir už pastebėtą jos muzikinį talentą³⁶. Lietuvos

vardu klebonams buvo liepta laikyti savo parapijiečiais visus laisvus, evakuotus ar ištremtus rusus. Nuo 1942 m. klebonams buvo parūpinta katekizmų ir įvairios religinės literatūros rusų kalba. Žr. Regina Laukaitytė, *Lietuvos Bažnyčios vokiečių okupacijos metais (1941–1944)*, Vilnius: LII leidykla, 2010, p. 136–137.

Ryškiu Matulionio rūpinimosi karo audrų į Lietuvą nublokštais rusais pavyzdžiu galėtų būti ir jo, kaip Kaišiadorių vyskupo, 1944 m. sausio 14 d. instrukcija kunigams. Ten šalia kitų nuorodų Kaišiadorių vyskupas įveda ikivatikaninei Katalikų Bažnyčiai nebūdingų naujovių: „Visus mirusius rusus tremtinius leidžiama laidoti mūsų kapinėse, jeigu tik jie buvo krikštyti; geriau yra jiems paskirti atskirą pagarbą vietą (tik ne už griovio, kur laidojami pakaruokliai). Ant jų kapų gali būti statomi Rytų stiliaus kryžiai – su dviem ar trimis skersiniais“; *Arkiyvyskupas Teofilus Matulionis laiškuose ir dokumentuose*, p. 38.

Kiškis savo knygoje mini, kad karo metu vysk. Matulionio rūpesčiu Kaišiadoryse buvo įsteigti slaugos namai, kurie sužeistiems ir kontūzytiems Raudonosios Armijos kariams padėjo išvengti nacių koncentracijos lagerių. Žr. Stanislovas Kiškis, *Aš padarysiu jus žmonių žvejais*, Kaišiadorys: Kaišiadorių vyskupijos kurijos leidykla, 1994, p. 25–27.

³⁶ Eshter Yellin gyvenimo istorija išspausdinta knygoje, aprašančioje penkiolikos kitų Lietuvos žydų vaikų likimus (*Smuggled in Potato Sacks: Fifty stories of the Hidden Children of the Kaunas Ghetto*, editet by Solomon Abramovich, Yakov Zilberg, London: Yad Vashem, 2011). Ten Eshter prisimena:

„In 1943 Teofilus Matulionis was appointed bishop of the Kaishiadorys diocese, and in April was put in charge of the affairs of the episcopate in general. These circumstances were to have a direct bearing on the events concerning my rescue. On instructions from Bishop Matulionis, it was decided that I should be hidden in the Benedictine Convent in Kaunas. [...] The nuns realized that it was unsafe to keep me there. Wrapped in a sheepskin coat like a baby doll, I was taken in a horsedrawn farm cart to Chiobishkis' children's home, close to Kaishiadorys, which was under the aegis of the Benedictine Sisters. [...] When the Germans withdrew from Lithuania my mother began looking for me in Kaishiadorys Cathedral. Bishop Matulionis told my mother that I was safe and sound in the Chiobishkis orphanage. Mother was greatly moved by the bishop's attention to me, when he told her about my musical skills and that they should be developed. [...] Mother kept the promise that she had made to Bishop Matulionis. At the age of 5 I started studying the piano in my mother's class in the Kaunas music high school“. (*Ibid.*, p. 193–195.)

Respublikos Prezidentas 2003 m. balandžio 25 d. Nr. 58 dekretu Teofilijų Matulionį apdovanojo „Žūvančiųjų gelbėjimo kryžiumi“. Šiuo kryžiumi yra apdovanojami asmenys, kurie „nepaisydami mirtino pavojaus sau ir savo šeimai, Antrojo pasaulinio karo metais gelbėjo žydus nuo genocido“³⁷.

Tam, jog Matulioniui būtų grasinama įkalinimu, net nereikėjo, jog apie minėtus faktus sužinotų nacistinės Vokietijos funkcionieriai. Pas Generalinį komisarą Von Rentelną vyskupas į Kauną buvo iškvieštas pasiaiškinti dėl kritikos, kurią išsakė nacių vykdyto prievartinio jaunimo vežimo į darbo stovyklas atžvilgiu. Ladas Tulaba, savo straipsnyje, publikuotame „L'Osservatore Romano“, pasakoja, jog vyskupas Matulionis, išklauses komisaro grasinimų, teatsakęs: „Manęs neišgašdinsite. Aš jau pripratęs prie kalėjimų“³⁸.

Kai 1944 m. liepą karo frontas peržengė rytines Lietuvos sienas, Matulionis, nusprendęs likti su savo ganomaisiais, tą patį įsakė ir savo dekanams, išplatindamas direktyvas, pagal kurias buvo draudžiama be specialaus leidimo pasišalinti iš vyskupijos teritorijos. Kaišiadorių ordinaras numatė, jog tais atvejais, jei parapijos didesnė dalis parapijiečių bus priverstinai evakuojami iš Lietuvos, su savo ganomaisiais kartu turės vykti ir kunigai³⁹.

Apie tai, jog Kaišiadorių vyskupas nežada kolaboruoti ar bent jau tylėti, sovietų valdžiai paaiškėjo jau pirmomis reokupacijos dienomis. Kunigams griežtai uždraudęs bažnyčiose skelbti bet kokio pobūdžio politines žinias, Matulionis atsisakė pasirašyti padėkos už „išvadavimą“ Stalinui laišką. Dar dirbdamas Peterburge, vyskupas buvo patyręs prieš tikinčiuosius sovietų naudojamas priemones ir metodiką. Matulionis, du kartus patyręs, jog bandymai ginti Bažnyčią ar tikinčiuosius sovietinėje imperijoje yra netoleruojami,

³⁷ Apdovanojimas ir Prezidento dekretas yra eksponuojami Birštono sakraliniame muziejuje.

³⁸ Ladas Tulaba, „Un vescovo lituano mons. Teofilo Matulionis“, *Osservatore romano*, 1962 02 28, p. 1.

³⁹ Liepos 3 d. bendraraštis dekanams nr. 652, in: Gaida, *op. cit.*, p. 96.

kaip niekas kitas gerai suprato jo laisvei ir gyvybei kylančią grėsmę. To nepaisydamas, Kaišiadorių vyskupas įvairias režimo institucijas ir tarnybas užvertė savo laiškais, deklaracijomis, ir skundais⁴⁰. Sovietinio režimo „kantrybė“ Matulionio ir visos Katalikų Bažnyčios hierarchų atžvilgiu daugiausia buvo pateisinama lūkesčiais, jog pastarieji, tarp lietuvių turintys didžiulį moralinį autoritetą, padės kaip galima greičiau užgniaužti kylančią lietuvių rezistenciją t. y. savo ganytojiniiais laiškais pasmerks partizanus ir lietuvių pasipriešinimą okupacijai. 1945 m. birželio „Memorandume“ Matulionis labai aiškiai leido suprasti, jog to nedarys. Lietuvos SSR Komisarų Tarybos pirmininkui vyskupas rašė:

Tamsta sakai, kad jeigu tektų imtis žiaurių priemonių ginkluotiems būriams likviduoti ir nukentėtų daug nekaltų, tai Bažnyčia tektų už visa tai atsakyti. Bažnyčia pirmiausia atsako už savo veiksmus; kadangi ne ji sudarė sąlygas ginkluotiems būriams atsirasti, tai ne ji ir atsakys už jų likvidavimo pasėkas.⁴¹

Sovietų valdžia reagavo suėmimu, tardymais, įkalinimu. Išliko labai nedaug autentiškų dokumentų ir liudijimų apie vyskupo kalinimą Vilniaus, Vladimiro kalėjimuose ar Potmos invalidų namuose. KGB apklausos protokolus vargiai būtų galima priskirti prie nešališkų ir objektyvių šaltinių⁴². Vis dėlto net ir ten galime rasti Matulionio tvirtumą ir jo ypatingo rūpinimosi Bažnyčia liudijimų. Antai 1946 m. gruodžio 27 d. tardymo metu, Matulionis Saugumo

⁴⁰ Pagrindinės gausių Matulionio laiškų sovietinėms institucijoms temos: bažnyčių ir koplyčių uždarymas, kunigų areštas ir trukdymai pastoraciniam darbui, smurtas prieš tikinčiuosius, prašymai leisti išvykti misijoms į SSRS teritorijas, katalikiško jaunimo prievartinis įrašymas į komjaunimą, ateistinis ir antibažnytinis auklėjimas. Kai kurie šių laiškų publikuoti in: *Arkivyskupas Teofilius Matulionis laiškuose ir dokumentuose*, p. 120–149.

⁴¹ Gaida, *op. cit.*, p. 109.

⁴² Tai geriausia galėtų iliustruoti faktas, jog Lietuvos Ypatingajame Archyve (toliau *LYA*) yra išlikę du 1946 m. gruodžio 27 d. apklausos protokolai, kurių tekstai, nors panašūs, bet iki galo nesutampa.

agentams išsakė patį didžiausią savo troškimą: jog lietuviai laikytųsi krikščioniškojo gyvenimo kelio ir nepasiduotų bolševikų propagandai ir jų organizacijoms⁴³. 1947 m. sausio 28 d. vyskupas tardytojams drąsiai pareiškė, jog ateizmas ir krikščioniškasis auklėjimas yra nesuderinami⁴⁴. Tų pačių metų vasario 20 d. apklausoje, turėdamas nurodyti savo antisovietinių deklaracijų priežastį, Matulionis trumpai teatsakė: „Todėl, kad Sovietų Sąjunga ir sovietų valdžia skelbia ateizmą“⁴⁵. Balandžio 16 d. tardytojas, apklausęs Matulionį dėl noro nusiųsti lietuvių tautos vardu popiežiui Pijui XII laišką, užrašė tokį vyskupo atsakymą: „Pijus XII yra mūsų dvasinis tėvas, todėl turėjome jį informuoti apie moralinį tikinčiųjų stovį“⁴⁶. Pasak Matulionio biografo, vyskupas ir kalėdamas Vladimirui kalėjime susilaukdavo bendradarbiauti siūlančių „svečių“ iš Maskvos, kuriems liudijo ištikimybę Šventajam Tėvui⁴⁷.

Saugumiečių baimės, jog Matulionio trečiasis įkalinimas „neperauklėjo“, buvo pagrįstos. KGB agentų raportų archyve galime užtikti pažymą, kurioje nurodoma, jog Matulionis grįžęs į Lietuvą 1957 m. rugsėjo 6 d. Vilniaus kurijoje vyskupijų valdytojus ragino nekreipti dėmesio į sovietų valdininkų reikalavimus. Pasak vyskupo, „labai negerai, kada kunigai ir valdytojai nuolaidžiauja ir talkininkauja“⁴⁸. Už poros mėnesių Saugumo tarnybos buvo priverstos reaguoti į kitą Matulionio „akibroksštą“ – prosovietinėmis pažiūromis garsėjančio kan. Juozo Stankevičiaus atleidimą iš Kaišiadorių valdytojo pareigų. Lapkričio 14 ir gruodžio 5 dienomis vyskupo apartamentuose Birštone buvo atliktos kratos. Kai tais

⁴³ Plg. *LYA*, f. K-1, ap. 58, b. 43357/3, l. 46.

⁴⁴ Plg. *ibid.*, l. 89.

⁴⁵ *Ibid.*, l. 131.

⁴⁶ *Ibid.*, l. 178.

⁴⁷ Gaida, *op. cit.*, p. 131.

⁴⁸ Arūnas Streikus, *Sovietų valdžios antibažnytinė politika Lietuvoje (1944–1990)*, Vilnius: Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras, 2002, p. 180.

pačiais metais slapta gavęs leidimą iš Vatikano Matulionis vyskupu konsekravo Vincentą Sladkevičių, Saugumo biuruose imta vėl garsiai kalbėti apie Matulionio areštą ir ketvirtąjį įkalinimą. Arūno Streikaus manymu, tai neįvyko tik todėl, jog „Lietuvos tikinčiųjų akyse vysk. T. Matulionis jau buvo tapęs tikėjimo kankiniu ir jo ketvirtas įkalinimas galėjo smarkiai kompromituoti sovietų valdžią“⁴⁹.

1958 m. prievarta iškeldintas į Šeduvą ir Kaišiadorių vyskupijos valdymą pavedęs savo generalvikarui, Matulionis nenutolo nuo bažnytinio gyvenimo. Paskutiniu savo gyvenimo etapu jis buvo laikomas autoritetu. Tai akivaizdu, vartant vyskupo ir lietuvių kolegijos Romoje rektoriaus prel. Tulabos korespondenciją. Rektorius, kuris sovietų okupacijos metais tam tikru mastu atliko nuncijaus vaidmenį, kiekvienu svarbesniu bažnytinio gyvenimo klausimu kreipdavosi į Matulionį ir apie situaciją Lietuvoje informuodavo kard. Antonio Samorè, Ypatingųjų Bažnytinių Reikalų Kongregacijos sekretorių. Dėmesys ir suteikti titulai⁵⁰ leidžia spėti, jog Vatikanas namų arešto sąlygomis gyvenanti Matulionį laikė Lietuvos Katalikų Bažnyčios primu. 1962 m. vasario 28 d., Matulionio vyskupystės 33 m. konsekravimo sukakties proga, popiežius Jonas XXIII suteikė arkivyskupo „ad personam“ titulą. Ta proga prel. Tulaba išspausdino straipsnį, kuriame teigė, jog šiuo gestu Šventasis Tėvas pripažino Matulionį, kurio ilgas gyvenimas buvo ir yra ypatingas ir svarus ištikimybės Dievui, Bažnyčiai ir Kristaus Vikarui liudijimas⁵¹.

1962 m. rugpjūčio 20 d. arkivyskupas baigė savo žemiškąją keليونę. Dėl Matulionio laidotuvių kilęs valdžios atstovų sąmyšis dar

⁴⁹ *Ibid.*, p. 188.

⁵⁰ Patys ryškiausi: 1960 m. gegužės 31 d. jam suteiktas *Episcopi Pontificio Solio adstantis* titulas; 1961 m. lapkričio 3 d. kard. Amleto Giovanni Cicognani telegrama su Apaštališkuoju palaiminimu ir Šv. Tėvo išreikštu susirūpinimu dėl silpnos Matulionio sveikatos.

⁵¹ Tulaba, *op. cit.*

kartą paliudija, kokia akivaizdi Lietuvos tikintiesiems buvo Matulionio *fama martirii*. Lietuvos SSR Saugumo viršininkas Alfonsas Randakevičius baiminosi, jog Matulionio kapas viešose kapinėse taps lankoma „religinių fanatikų“ vieta⁵². Po Matulionio laidotuvių LSSR Religinių reikalų įgaliotinis Justas Rugienis, pasidžiaugęs, kad viskas praėjo be didesnio „bažnytinio“ triukšmo, Maskvai referavo, kad Matulioniui palaidoti Kaišiadorių katedros kriptu buvo pasirinkta norint išvengti piligrimų antplūdžio. Rugienis savo kolegas Maskvoje šiuo raštu pranašiskai įspėjo apie „pavojų“, jog ateityje Vatikanas sugalvos Matulionį paskelbti šventuoju⁵³. 2016 m. balandžio 19 d. įvykusiame teologų komisijos ypatingame kongrese šis dokumentas buvo pristatytas kaip pavyzdys, jog apie Matulionio atsidavimą Bažnyčiai ir šventumą liudijo net užkietėję tikėjimo priešai.

EPILOGAS

Palietėme iš pirmo žvilgsnio labai skirtingas ir mažai ką bendro turinčias temas: teisė, šventumas ir Matulionio kankinystės ženklai. Ypač svetimos šios temos būtų, jei teologinę tiesą atsietume nuo bažnytinės teisės normų. Toks požiūris neišvengiamai vestų į akligatvį, kur bet koks kanonų teisės reikalavimas bus nedaugiau nei autoriteto ir valdžios demonstracija bei laisvės ir autonomijos suvaržymas. Neatradę bažnytinės teisės atgamtiškumo, sakramentalumo, beatifikacijos ir kanonizacijos bylas paverstume nereikalingu juridinių formalumų vaikymusi. Tūkstantmečius skaičiuojantys ir nuolat tobulinami beatifikacijos ir kanonizacijos bylų juridiniai formalumai taptų bažnytinės hierarchijos kaprizų rinkiniais ar biurokratiniais žaidimais, o ne institucijomis ir įstatymo raide išreikštas Šv. Dvasios vedimas.

⁵² Plg. *LYA*, f. K-1, ap. 45, b. 5652, t. 3, l. 13

⁵³ „Не исключена возможность, что в будущем Ватикан не вздумает его объявить „святым“ и в таком случае его могила стала бы местом посещения паломников“. (Lietuvos centrinis valstybinis archyvas, f. R-181, ap. 3, b. 64, l. 35.)

Būtų sunku užginčyti tiesą, jog šios bylos yra deklaratyvaus pobūdžio. Vis dėlto vertinant šventųjų skelbimą svarbu nepamiršti, jog čia sausos juridinio ar istorinio pobūdžio procedūros susilieja su antgamtine ir teologine sfera. Šventojo gyvenimas – tai ikona, kurioje piešiamas Dievas, kurioje Jis materializuojasi, kurioje Jis tampa žodžiu. Dėl šios priežasties šventųjų skelbimo procesai yra daugiau nei tik kruopšti moralinio tikrumo ar žmogiško teisingumo paieška. Svarbiausias šiose bylose galiojantis principas buvo popiežiaus Celestino III suformuluotas jau XII a.: šventumo skelbimas yra daugiau dieviškas, o ne žmogiškas sprendimas. Būtent dėl to, pasak popiežiaus, neretai reikia laukti, iki aiškiai suprasime, ką mums Aukščiausiasis liepia daryti⁵⁴.

Geriau susipažinus su Matulionio gyvenimu, nesunku atrasti trapų žmogų stiprinančią, vedančią ir saugojančią Dievo malonę. Apie tai liudija ir dvidešimtmečio seminaristo Matulionio abejonės dėl savo kunigystės pašaukimo⁵⁵, ir pirmieji nedrąsūs jaunojo Matulionio žingsniai pastoraciniame darbe⁵⁶, ir įvairiais jo įkalinimo laikotarpiais medikų patvirtinta kritiška ar kartais net beviltiška sveikatos būklė⁵⁷, ir ateistinio režimo skirti milžiniški materialiniai

⁵⁴ Jose Luis Gutierrez, *Studi sulle cause di canonizzazione*, Milano: Giuffrè, 2005, p. 40.

⁵⁵ Matulionio prašymą atleisti iš seminarijos dėl kunigiškojo pašaukimo stokos galime rasti 1893 m. gruodžio 28 d. Petrapilio seminarijos atestate.

⁵⁶ Matulionio klebonavimas Bikavoje buvo palydėtas nesėkmėmis restauruojant bažnyčią, nesusipratimais bendraujant su vietos aristokratais ir tikinčiaisiais. Žr. Gaida, *op. cit.*, p. 12–17; Janis Svilans, Alberts Budže, *Latvijas Romas Katolu priesteri*, Rezekne: Latgales Kultūras centra izdevniecība, 2008, p. 169–170.

⁵⁷ Antai 1933 m. birželio 25 d. Solovkų kalėjimo administracijos rašte pažymima, kad Matulionis yra siunčiamas į baudžiamąjį izoliatorių, ir pridėtas įrašas, jog nuteistasis „sekti pėsčiomis negali“. Žr. Zajančauskienė, *op. cit.*, p. 77.

Apie tai, jog mažai kas tikėjosi iš įkalinimo vietos sulaukti vysk. Matulionio gyvo, liudija 1948 m. liepos 29 d. kard. Raffaello Carlo Rossi raštas, kuriame kardinolas Ypatingųjų Bažnytinių Reikalų Kongregaciją informavo apie Matulionio mirtį Vladimiro kalėjime. Žr. Vyskupų Kongregacijos archyvas (Archivio Della Congregazione Dei Vescovi), prot. no 591/48.

ir žmogiškieji resursai, norint kontroliuoti, panaudoti savo tikslams, nutildyti to meto Lietuvos Katalikų Bažnyčios primą⁵⁸. Dieviškoji žinia, kuri Matulionyje tampa aiški ir girdima, – tai kvietimas tikėti, jog pašaukimas šventumui galioja visiems ieškantiems, klystantiems, kūnu silpniems ar žmogiškojo teisingumo pasmerktiems tikintiesiems. Matulionyje kiekvienas pakrikštytasis gali išgirsti kvietimą tikėti, kad ir mūsų laikais galima išlikti doru žmogumi, geru krikščionimi, ištikimu kunigu, vienuoliu, vienuole, pasauliečiu. Šis iškilus dvasininkas – tai labai konkretus pavyzdys, kaip reikia atsakyti į Dievo meilę. Meilę, kurios netrūksta keistose, absurdiškose situacijose ir, atrodytų, toli nuo Dievo esančiose vietose.

Krikščioniškoje Europoje, kur tikėjimas tampa vis mažiau gyvybingas ir matomas, o sekuliarizmo ir reliatyvizmo mastai kasdien auga, Bažnyčiai kaip niekada yra svarbūs liudijimai, jog ir mūsų laikais netrūksta šventumo vaisių. Arkivyskupo Matulionio ir kitų mūsų tautiečių šventumas – tai Bažnyčios Lietuvoje vaisingumo įrodymas, vilties ir drąsos simboliai. Tikintiesiems Lietuvoje, iškentusiems dviejų pasaulinių karų, koncentracijos lagerių ir totalitarinių režimų pragarą, Matulionio pavyzdys turbūt yra vienas tinkamiausių atremti vis garsiau pasigirstančius priekaištus, esą krikščionys ideologinių diktatūrų akivaizdoje stokojo valios ir herojiškumo. Savo gyvenimu jis patvirtino tiesą, jog Dievas niekada mūsų neapleidžia, bet kviečia eiti keliu, kuriuo kiekvienas, nepaisydami šio pasaulio nepastovumo, galime pasiekti tobulą vienybę su Kristumi⁵⁹.

1954 m. gegužės 28 d. iš Vladimiro kalėjimo atvežtas į neįgaliųjų namus Zubovo Polianoje, Matulionis jautėsi taip blogai, jog į antrą aukštą pats užlipti neįstengė. Žr. Gaida, *op. cit.*, p. 252.

⁵⁸ Matulionio operatyvinėje-sekimo byloje, saugomoje LYA, rasime vyskupą Matulionį sekusių keliasdešimt skirtingų agentų raportų ir klausyimosi įrenginiais detalai fiksuotą medžiagą. Ši byla ne vieną kartą buvo siunčiama į Maskvą.

⁵⁹ Plg. „Lumen Gentium“, p. 72, § 50.

Matulionio ir jo likimo brolių bei seserų kankinystė – tai aiški žinia mums, jog pragaro vartai nenugalės meile Kristui ir Jo Evangelijai gyvenančios Bažnyčios. Matulionio beatifikacija – tai šv. Tėvo patvirtinimas, jog arkivyskupo ištikimybė Kristui ir Bažnyčiai yra matoma, ryški ir nepamiršta, ypač žvelgiant į tų metų ateistinių nacizmo ir komunizmo režimų bandymus tiek slapčia, tiek atviru smurtu nukriksčioninti Europą. Šias ideologijas Matulionis atremia įvairiuose jo gyvenimo perioduose paliudytu *credo*: tikroji žmogaus vertybė yra Jėzaus Kristaus mums dovanojamas amžinasis gyvenimas. Savo amžininkams, karo ir politinių situacijų chaoso akivaizdoje išgyvenantiems netikrumą ir baimę, arkivyskupas buvo savotiškas katalikų tikėjimo grynuolis ir ramybės oazė.

Nuožmiu rasinės diskriminacijos, etninio ir religinio persekiojimo, žiauraus genocido laikotarpiu Matulionis išskyla kaip ryškus teisingumo ir meilės pavyzdys. Ir Antrojo pasaulinio karo metu, ir neramiais „geležinės uždangos“ metais drąsiai smerkęs nekaltų žmonių įkalinimą ir žudymus, ideologinę diskriminaciją ir žmogiškosios bei dieviškosios teisės nepaisymą, Matulionis tapo teisingumo, žmogiško orumo ir katalikybės gynėjo simboliu. Ilgu ir skrupulingu Matulionio beatifikacijos procesu šią tiesą patvirtino kanoninė teisė.

SVARBIAUSIOS ARKIVYSKUPO TEOFILIAUS MATULIONIO GYVENIMO DATOS

1873 m. birželio 22 d. gimė Kudoriškio vienkiemyje, Alantos valsčiuje (parapijoje)

1887–1891 m. mokėsi Daugpilio realinėje gimnazijoje

1891–1900 m. mokėsi Mogiliavo arkivyskupijos kunigų seminarijoje Peterburge

1900 m. kovo 4 d. suteikti kunigystės šventimai

1900 m. birželio 26 d. skiriamas Varaklianų parapijos (Mogiliavo arkivyskupijos Rozitės, dab. Rezeknės dekanatas) vikaru, nuo 1901 m. pradžios taip pat aptarnauja gretimą Bikavos parapiją

1902 m. vasario 9 d. skiriamas Bikavos parapijos klebonu

1909 m. balandžio 16 d. Peterburgo teismo rūmų sprendimu skiriama 50 rub. bauda ir nušalinimas 3 mėnesiams nuo bažnytinių pareigų už kūdikio iš mišrios santuokos krikštą. Bausmę atlieka Peterburge

1910 m. lapkričio 26 d. skiriamas Peterburgo Šv. Kotrynos bažnyčios vikaru

1918 m. gegužės 19 d. skiriamas Peterburgo Švč. Jėzaus Širdies bažnyčios, kurios statyba rūpinosi nuo 1911 m., klebonu

1923 m. kovo 25 d. Maskvoje vyksta teismo procesas, kuriame teisiami Mogiliavo arkivyskupijos vysk. Janas Cieplakas ir dar 15 Petrogrado kunigų, tarp jų kun. garbės kanauninkas Matulionis

1923–1925 m. kalinamas Maskvos kalėjimuose

1925 m. vasario 25 d. grįžo į Peterburgą (tuomet Leningradas), kur tęsė sielovados darbą keliuose parapijose

1928 m. gruodžio 8 d. pop. Pijus XI kun. Matulioniui suteikė Matregos vyskupo titulą ir paskyrė jį Leningrado apaštalinio vikariato administratoriaus pagalbininku

1929 m. vasario 9 d. vysk. A. Maleckis, dalyvaujant tik dviem liudytojams, Matulionį slapta konsekrovo vyskupu

1929 m. lapkričio 25 d. suimtas ir įkalintas antrą kartą

1930 m. rugsėjo 13 d. OGPU kolegijos sprendimu vysk. Matulionis buvo nuteistas 10 metų lagerio ir išsiųstas atlikti bausmės į Solovkų salas

1933 m. spalio 5 d. pasirašytas susitarimas tarp Lietuvos Respublikos ir SSRS vyriausybių dėl pasikeitimo politiniais kaliniais

1933 m. spalio 19 d. į Kauną atvyksta iš SSRS kalėjimų išlaisvinti kaliniai su vysk. Matulioniu priešakyje

1934 m. kovo 24 d. lankėsi asmeninėje audiencijoje pas popiežių Pijų XI

1934–1936 m. vieši JAV

1936 m. kovą lankėsi Šventojoje Žemėje

1936–1942 m. gyvena Kaune, atlieka benediktinių vienuolyno kapeliono pareigas. Jo iniciatyva vienuolyno bažnyčioje įvedama nuolatinė Švč. Sakramento adoracija

1940 m. balandžio 19 d. skiriamas vyriausiuoju kariuomenės kapelionu

1943 m. sausio 15 d. skiriamas Kaišiadorių vyskupu vietoj mirusio vysk. Juozapo Kuktos

1943 m. gegužės 21 d. ingresas į Kaišiadorių katedrą

1943 m. rugsėjo 16 d. išsiuntė generaliniam komisarui Adrianui von Rentelnui protesto raštą dėl žmonių gaudymo priverstiniais darbais per pamaldas

1945 m. balandžio 7 d. parengė protesto raštą LSSR švietimo liaudies komisarui dėl prievartinio mokinių įrašymo į ateistines pionierių ir komjaunimo organizacijas

1946 m. spalio 16 d. bendraraštis kunigams dėl jaunimo religinio auklėjimo bažnyčiose

1946 m. gruodžio 18 d. areštuojamas trečią kartą

1947 m. rugsėjo 27 d. paskelbtas Ypatingojo pasitarimo prie SSRS Valstybės saugumo ministro sprendimas vyskupą įkalinti septyneriems metams

1948 04 25 – 1954 05 28 kalėjo Vladimiro kalėjime

1954–1956 m. prievarta laikomas Potmos invalidų namuose

1956 m. gegužės 6 d. grįžta į Lietuvą

1957 m. rugsėjo 6 d. Vilniuje dalyvauja neoficialiame vyskupijų valdytojų pasitarime

1957 m. lapkričio 14 d. atleido kan. Juozapą Stankevičių iš Kaišiadorių vyskupijos valdytojo pareigų

1957 m. gruodžio 25 d. Birštono klebonijoje slapta suteikė vyskupo šventimus Vincentui Sladkevičiui

1958 m. sausio 3 d. parašo pareiškimą LSSR MT dėl trukdymo jam valdyti vyskupiją

1958 m. spalio 17 d. prievarta iškeldintas į Šeduvą

1958 m. lapkričio 26 d. bendraraštis Kaišiadorių vyskupijos kunigams dėl blaivybės metų

1959 m. vasario 5 d. perdavė vyskupijos valdymą kapitulai

1962 m. vasario 9 d. informuojamas apie popiežiaus jam suteiktą arkivyskupo titulą

1962 m. rugpjūčio 20 d. mirė Šeduvoje

ASMENVARDŽIŲ RODYKLĖ

- Abelis 18, 19
Abramovičius Solomonas 122, 143
Agnietė, šv. 27
Aymansas Winfriedas 133
Aleksna Darius 17, 29, 35, 37
Ališauskas Vytautas 17, 29, 35, 37
Amato Angelo, kard. 56, 137
Amore Agostino 31
Ancilli Ermanno 14, 23
Antanas Paduvietis, šv. 108
Antipas, šv. 24
Arata Antonino 63
Armonaitis Juozas 93, 123
Asterijus Amasietis 32
Atanasas Aleksandrietis, šv. 32
Augustinas, šv. 15, 98, 102
- Bakšys Povilas, kan. 86
Bauer Johannes Baptist 14
Baumeister T. 44
Bazilijus Didysis, šv. vysk. 32
Benediktas XIV, pop. 15, 16, 31, 52
Benediktas XVI, pop. 53, 94, 112, 116, 134
Bernardas, šv. 115
Bertrams Wilhelmas 134
Bisconti Fabrizio 26
Blandina, šv. 35
Bokor Jozefas SDB, kun. 48
- Borisevičius Vincentas, vysk. 57, 71, 139
Boruta Jonas, vysk. 66, 89, 142
Bosko Jonas, šv. 108, 141
Bouyer Louis 28
Brizgys Vincentas, vysk. 81
Buberis Martinas 96, 116
Budže Alberts 149
Burman Vasilijus 124
Bux Nicola 42
- Cecilija, šv. 27
Celestinas III, pop. 149
Cicognani Amleto Giovanni, kard. 117, 147
Cieplakas Janas, arkivysk. 59, 152
Chruščiovas Nikita 82
Coccopalmerio Francesco 130, 131
Coufalas Premyslas, kun. 85
Crisuolo V. 18
- Dabkevičius Robertas OSB 32
Dainys Vincentas, kun. 104
Datrino Lorenzo 28
Dambrauskas Antanas 97
Danielius 20, 28
Dante Alighieri 97
Decijus 25
Demezzi Cristina 14
Denisevičius Steponas, prel. 59

- Diadokas iš Fotikėjos 32
 Dioklecianas 25
 Dirsytė Adelė 57
 Dlehay Ippolitas SJ 31
 Domicianas 26
 Dupuis Jacques 99
 Dvaranauskas Vincentas MIC, kun.
 80
 Dzwonkowski Roman SAC, kun.
 59, 60, 140
- Eckhartas Johannas 117
 Elinaitė Estera 68, 121, 122, 143
 Eretas Juozas 108
 Erodas Agripa 24
 Errazuriz Carlos Jose 130, 133
- Euzebijus Cezarietis 32, 36
- Fabijonas, pop. 25
 Faustina, šv. 118
 Fedotov 70
 Felicita, šv. 27
 Fiodorovas Leonidas, šv. egzarchas
 124
 Findysz Władysław, pal. 47
 Fisichella Rino 45
 Fotijus I, patriarchas 80
 Frangioni Filippo 62
- Gaida Pranas, prel. 75, 90, 94, 100,
 104, 107, 108, 112, 113, 115,
 117, 121, 123, 141, 144, 146,
 149, 150
 Gailevičius Alfonsas 65
 Gaudement Jean 131
- Gedvilas Mečislovas 71
 Gherri Paolo 132
 Goretti Marija, šv. 47, 51, 56
 Grauslys Alfonsas, kun. 69
 Grigalius Nysietis, šv. 32
 Gronskis Julijonas 63, 141
 Guasco Alberto 62
 Gutiérrez Jose Luis 16, 45, 54, 149
 Guzevičius Aleksandras 64, 70
- D'Herbigny Michelis SJ, vysk. 60,
 62, 63
 Hervada Javieras 133
 Hezekijas iš Jeruzalės 32
 Huizingas Peteris 133
- Ignotas Antiochietis, šv. 17, 26, 28,
 35–37
 Imposimato Ferdinando 84
 Izaokas 19
- Yellin Eshter → Elinaitė Estera
- Jaruševičius J. 79
 Javorka Vendelinas SJ, kun. 80
 Jellinekas Georgas 131
 Jeremijas 20
 von Jhering Rudolphas 131
 Jobas 96, 104
 Jočytė-Masiulienė Marytė 102
 Jokūbas, šv. apašt. 24
 Jokūbauskis Stanislovas, prel. 64,
 81, 82, 85
 Jonas, šv. apašt. 24
 Jonas XXIII, šv. pop. 48, 77, 80, 83

- Jonas Auksaburnis, šv. 32, 96
Jonas Krikštytojas, šv. 95
Jonas Paulius II, šv. pop. 13, 39, 41, 83, 93, 128, 138
Jonys Jonas, prel. 124
Juknevičius Krizantas SDB, kun. 82
Jurevičius Algirdas, mons. 10
Justinas, šv. 27
- Kainas 18
Kalinowskis Wojciechas 116
Katilius Algimantas 66, 89, 142
Kaupaitė Marija 109
Kaušyla Jonas, kun. 95
Kelly Frankas 122, 123
Kelsenas Hansas 131
Kijas Zdzisław Józef OFM Conv, kun. 5, 9, 11
Kiprijonas Kartaginietis, šv. 25, 27, 28, 30, 44
Kiškis Stanislovas, prel. 63, 71, 94, 104, 106, 107, 111, 112, 115, 119, 143
Kymantaitė-Čiurlionienė Sofija 122
Kolbė Maksimiljonas, šv. 56
Kornelijus, šv. pop. 25
Krivaitis Česlovas, kan. 86
Kukta Juozapas, vysk. 153
- Latourelle R. 45
Laukaitytė Regina 66, 67, 143
Laurinavičius Bronius, kun. 84, 85
Laurynas, šv. diakonas 25
Lehky Miroslav 85
Liaudis Kazimieras 75, 76
Liguori Alfonsas, šv. 104
- Lipniūnas Alfonsas, kun. 57
Lojola Ignacas SJ, šv. 97, 98
Lombardia Pedro 133
Longhitano Adolfo 130, 131
- Maglione Luigi, kard. 66
Maksimas Išpažinėjas, šv. 116
Maleckis Antonijus, vysk. 8, 47, 60, 61, 107, 153
Markas Aurelijus 26
Markijonas 29
Masiulytė-Burbienė Giedrė 102
Matulaitis Jurgis, pal. vysk. 98
Matulaitis Kazimieras Aloyzas 117
Matulionis Juozapas 74, 111
Matulionienė Michalina 74
Mazzoleni Danilo 26
McCullagh Francis 139
Meidus Juozapas, kan. 79, 86
Misiūnaitė Agota, ses. Agnietė OSB 68, 115, 121
Misiūnas Hiliaras, kun. 126
Mörsdorfas Klausas 133
Možė 19
- Neniškytė Elena 66, 89, 142
Neronas 26
Nikolajus (Jaruševičius), vysk. metropolitas 82, 83, 85
Novacianas 25
- Paltarokas Kazimieras, vysk. 75
Pauker 119
Paulius, šv. apašt. 23, 24, 42, 93, 94, 97, 116

- Paulius VI, pal. pop. 41, 95
 Perin Raffaella 62
 Perpetua, šv. 27, 36
 Petras, šv. apašt. 21, 24, 35
 Pijus XI, pop. 8, 61, 63, 93, 132, 139–141, 153
 Pijus XII, pop. 77, 132, 133, 146
 Pilka Jonas, kun. 98, 100, 101, 104, 106, 124
 Počkaj 72
 Polianskis Igoris 64, 65w
 Polikarpas, šv. vysk. 26, 27, 29, 30, 35–38
 Popiełuszko Jerzy, pal. kun. 84, 85
 Pranciškus, pop. 58
 Pukys Povilas, prel. 124
 Pušinis Bronius 75
- Obukauskas Juozas 78
 Ols D. 18, 29
 Origenas (Origene) 11, 25, 28, 40, 43, 44, 56
 Osipova Irina 62
 Örsy Ladislasas 133
- Racėnaitė Radvilė 113
 Randakevičius Alfonsas 148
 Ratzinger Joseph → Benediktas XVI
 Reinys Mečislovas, vysk. 57, 74, 139
 von Rentelnas Adrianas 68, 144, 153
 Rimšaitė Rozalija, ses. Liucina OSB 122
 Roppas Edvardas, arkivysk. 59
 Rossi Raffaello Carlo, kard. 149
 Rugienis Justas 148
- Sabonis Mindaugas, kun. 5, 10, 127
 Samore Antonio, kard. 147
 Sarno R. J. 18
 Septimijus Severas 25
 Sidaras V., mons. 114
 Sikstas II, pop. 25
 Sikstas V, pop. 129
 Simeonas, vysk. 26
 Skopas S. 95, 121
 Skvireckas Juozapas, arkivysk. 79, 81, 103, 109
 Sladkevičius Vincentas, kard. 8, 76, 79, 118, 147, 154
 Sloskāns Boleslovas, vysk. 63, 111, 141
 Sniečkus Antanas 62, 70, 75
 Sobanskis Remigiuszas 133
 Sohmas Rudolphas 131
 Sopočko Mykolas, pal. kun. 96
 Spengla Vidas 84
 Stalinas Josifas 142, 144
 Stankevičius Juozapas, kan. 76, 82, 124, 125, 146, 154
 Stepinac Aloysius, pal. kard. 47
 Steponas, šv. 22–24, 27, 29, 43
 Streikus Arūnas 5, 9, 57, 63, 66, 72, 74, 76, 82, 146–147
 Susini Mirella 34
 Sužiedėlis Bernardas, prel. 68
 Svilans Janis 149
- Šeptyckis Andriejus, arkivysk. 64
 Ševelev 64
 Šinkūnaitė Laima 113
 Škarovskij Michail 83
 Švilpa Jonas 62

ASMENVARDŽIŲ RODYKLĖ

Talačka Albertas, mons. 88	Varela Antonio Rouco 133
Tardini Domenico, prel. 63, 79, 141	Vasiliauskienė Aldona 74
Teresė Kūdikėlio Jėzaus, šv. 98	Vasiljeva Olga 83
Tertulijonas (Tertulliano) 11, 28	Veraja Fabian 45
Todesas Danielius 64	Vergilijus 97
Tokareva Jevgenija 60	Verkelytė-Federavičienė B. 97
Tomas Akvinietis, šv. 15, 116	
Tomas Kempietis, šv. 99	Zacharijas 19
Trajanas 26	Zajančkauskienė Roma 5, 9, 10, 87,
Truikys Liudas 112	92, 140, 141, 149
Tulaba Ladas, prel. 86, 144, 147	Zdebskis Juozas, kun. 84, 85
	Zeman Titus SDB, kun. 47–49
Ulpianas Domicijus 135	Zera Rolando 45
	Zilbergas Jakovas 122, 143
Vailokaitis Juozas, kun. 75	
Valančius Motiejus, vysk. 79	Žukas Gediminas 116
Valerianas 25	Žukas Vaidotas 74

IŠTVERMINGAS TIKĖJIMO LIUDYTOJAS
ARKIVYSKUPAS
TEOFILIUS MATULIONIS

Išleido Lietuvių katalikų mokslo akademija
Pilies g. 8, LT-01403 Vilnius
Tiražas 300 egz.

Spausdino UAB „Petro ofsetas“
Naujoji Riovonių g. 25 C, LT-03153 Vilnius